

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 16

CONSTELLACIÓ TASIANA:
CONTEXTOS I RELACIONS

Edició a cura de
MONTSERRAT BACARDÍ I FRANCESC FOGUET

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Institut
d'Estudis
Catalans

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA

16

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 16

CONSTELLACIÓ TASIANA:
CONTEXTOS I RELACIONS

Edició a cura de
MONTSERRAT BACARDÍ I FRANCESC FOGUET

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA, 2018

Constel·lació tasiana : contextos i relacions. — Primera edició. —
(Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 16)
Reelaboració i ampliació de les ponències presentades en el II Seminari Rafael Tasis. —
Bibliografia
ISBN 9788499654294
I. Bacardí, Montserrat, editor literari II. Foguet i Boreu, Francesc, 1971- editor literari
III. Societat Catalana de Llengua i Literatura IV. Seminari Rafael Tasis
(2n : 2018 : Barcelona, Catalunya) V. Col·lecció: Treballs de la Societat Catalana
de Llengua i Literatura ; 16
1. Tasis, Rafael, 1906-1966 — Crítica i interpretació
2. Tasis, Rafael, 1906-1966 — Amics i companys
821.134.1Tasis, Rafael.09
929Tasis, Rafael

© dels autors de les ponències
© 2018, Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Primera edició: desembre del 2018

Compost per Jorge Campos
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-429-4

Dipòsit Legal: B 28525-2018

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

<i>Presentació</i>	
Montserrat Bacardí i Francesc Foguet.	7
<i>Cultura i política a Catalunya (1920-1960).</i>	
<i>Entre el somni de la construcció i la realitat de la destrucció</i>	
Carles Santacana i Torres	11
<i>Situació de Rafael Tasis en la literatura catalana del segle xx</i>	
Josep Camps i Arbós.	33
<i>El cànon poètic català del primer terç del segle xx.</i>	
<i>La proposta de Rafael Tasis</i>	
Jordi Malé	63
<i>L'amistat de dos crítics entre la República i el franquisme:</i>	
<i>Rafael Tasis i Domènec Guansé</i>	
Montserrat Corretger	95
<i>Rafael Tasis i Josep Maria Poble: (re)construir el país des de la</i>	
<i>literatura i el compromís polític</i>	
Jaume Ferrer i Puig	127
<i>Rafael Tasis, crític i confident literaris d'Odó Hurtado</i>	
Francesc Foguet i Boreu	147
<i>La relació epistolar de Vicenç Riera Llorca amb Rafael Tasis</i>	
Josep Ferrer i Joan Pujadas	171
<i>Rafael Tasis i Albert Manent, dues generacions amb semblances:</i>	
<i>tastaolletes, activistes i homes pont de l'exili</i>	
Jordi Manent i Tomàs	195
<i>Annex</i>	
<i>Bibliografia de Rafael Tasis i Marca</i>	
Jordi Manent i Tomàs	209

PRESENTACIÓ

La figura de Rafael Tasis pren una dimensió cada vegada més rellevant en la història de les lletres catalanes del segle xx. L'exhumació del fons que ara es troba dipositat a la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona ha permès treure a llum documentació d'un alt valor —en bona part, inèdita— i promet encara noves troballes. Les publicacions d'aquests darrers anys sobre la seva obra també ajuden a valorar amb més exactitud la contribució de Tasis a la cultura i a la literatura catalanes de l'època. Com més coneixem la seva implicació en el resistencialisme de la postguerra, per exemple, més s'aferma el paper determinant que va jugar com un dels nodes de connexió, d'una banda, entre els nuclis antifranquistes que lluitaven per reconstruir un sistema cultural molt malmès per la dictadura i, de l'altra, entre els nuclis més actius de l'exili polític i literari amb els de l'interior.

Les diverses aportacions d'aquest volum —una reelaboració i ampliació de les ponències presentades en el II Seminari Rafael Tasis (Institut d'Estudis Catalans, 9 de març de 2018)— coincideixen a destacar la importància i la significació de Tasis en la literatura catalana de la postguerra i aprofundeixen en el que hem anomenat, amb un punt d'hipèrbole, la «constel·lació tasiàna». Si en el I Seminari —els resultats del qual es van publicar a *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després* (2016)— vam intentar repassar les seves diverses facetes creatives per oferir-ne una relectura i una revaloració, en aquest segon hem volgut endinsar-nos en el context polític, cultural i literari, en les relacions que va mantenir i en alguns coetanis afins.

Els dos primers articles situen Rafael Tasis en l'arc cronològic que va de les dècades del 1920 fins al 1960. Carles Santacana entrellaça la dinàmica política i cultural d'aquest període per perfilar les coordena-

des històriques en què s'inserien Tasis i els seus companys de generació com a garants del projecte catalanista, modern i liberal —sotraguejat per dictadures, guerres i exilis—, en què la cultura esdevenia, malgrat tot, central. Josep Camps, al seu torn, precisa —a la manera tasiana— la «situació» de l'escriptor i crític en la literatura catalana del segle xx, especialment en relació amb els dos gèneres en què més va excel·lir: la novel·la i la crítica. Més específic és el tercer estudi, de Jordi Malé, que delimita la proposta crítica de Tasis a *La literatura catalana moderna* (1938) al voltant del cànon poètic català del primer terç del segle xx. Els altres articles focalitzen l'atenció en els vincles que Tasis va mantenir amb alguns companys i amics: Montserrat Corretger estudia el lligam amb el crític Domènec Guansé des dels temps de la República; Jaume Ferrer analitza la complicitat amb Josep Maria Poble, amb el qual coincidien en la voluntat de reconstrucció cultural i de compromís polític; Francesc Foguet palesa com Tasis va actuar de crític i de confident literaris del novel·lista Odó Hurtado; Josep Ferrer i Joan Pujadas examinen la relació epistolar amb el també escriptor Vicenç Riera Llorca i, a l'últim, Jordi Manent traça les semblances amb Albert Manent, que se'n considerava deixeble. El mateix Manent, en l'annex, inventaria, tot completant-la i actualitzant-la, la bibliografia de Rafael Tasis.

Del conjunt de les contribucions d'aquest volum, en podem deduir algunes coincidències de fons que concorren a ressituar amb més coneixement de causa la figura i l'obra de l'escriptor. En primer lloc, la peripècia intel·lectual de Tasis —com la de molts coetanis afins— s'inscriu en un projecte ampli, el del catalanisme polític i cultural, que aspirava a transformar i a modernitzar des de plantejaments democràtics les estructures d'un estat que —*a contrario sensu*— optava sovint per les derives autoritàries. En segon lloc, l'activisme de Tasis prenia un caràcter aglutinador d'iniciatives literàries, culturals i polítiques, que passaven de l'estadi merament defensiu de la immediata postguerra a un altre de més actiu a fi de recuperar l'espai públic i de guanyar quotes de llibertat. En tercer lloc, la tenacitat inexhaurible i la proverbial capacitat de treball de Tasis van bastir ponts necessaris entre els cenacles culturals de l'exili i els de l'interior mateix, i també entre generacions i filiacions ideològiques diferents. Finalment, la tra-

jectòria de Tasis fa plenament sentit quan s'associa a la motivació de base que esperonava la intel·lectualitat catalanista: la necessitat de cobrir, amb voluntat de servei, els buits, les discontinuïtats i les fluctuacions que presentava una cultura sotmesa a prohibicions, censures i silencis. Amb tot això, els contextos i les relacions que s'exploren en aquest llibre permeten definir amb més precisió la «constel·lació tasi-ana» i, també, permeten descobrir nous topants d'una personalitat que va treballar sense defallença per les lletres i per la cultura del seu temps.

MONTSERRAT BACARDÍ I FRANCESC FOGUET
Universitat Autònoma de Barcelona

CULTURA I POLÍTICA A CATALUNYA (1920-1960).
ENTRE EL SOMNI DE LA CONSTRUCCIÓ
I LA REALITAT DE LA DESTRUCCIÓ

CARLES SANTACANA I TORRES

Universitat de Barcelona

És una constant dels moviments nacionalistes que en una determinada fase del seu desenvolupament sigui ben evident que la construcció d'un univers cultural esdevé indèstria del projecte de comunitat política. El cas català no difereix d'aquest patró; més encara quan la llengua i la cultura que reivindica el catalanisme hi té un paper molt notable, tant en el terreny pràctic com en el simbòlic. D'aquesta manera, els vasos comunicants entre cultura i política assoleixen una gran rellevància, que biografies com la de Rafael Tasis i els seus companys de constel·lació mostren a bastament. Provarem de fer un telegràfic recorregut per aquestes interseccions en una panoràmica cronològicament àmplia i circumscrita als agents culturals i polítics que tenien un projecte catalanista d'orientació democràtica, tot i que naturalment som conscients que en el període analitzat la societat catalana va generar altres projectes, com la cultura alternativa llibertària, la de base marxista o els referents centrats en una reivindicació espanyolista.

Situats, doncs, en aquest terreny específic, és imprescindible tenir present alguns condicionants que ajuden a entendre el paper d'escriptors, artistes i intel·lectuals en la reivindicació política catalanista en la cronologia analitzada. Encara que pugui semblar sobrer, cal recordar que un d'aquests condicionants és la inexistència oficial d'aquesta comunitat política, amb només breus períodes de reconeixement administratiu i/o polític regional. Alhora, el projecte cultural fluctua entre una concepció local i subordinada a una entitat nacional superior, i un altre que reivindica la plenitud d'una cultura nacional, que pot dialogar internacionalment sense intermediaris. Tant en un cas com en l'altre, la cultura esdevé un element central, i els seus agents creadors esdevenen protagonistes privilegiats que opten per un sentit o un al-

tre, amb més o menys nitidesa. Entre molts altres indicadors, l'elaboració d'unes determinades memòries (i la seva evolució) és un aspecte clau per a analitzar quins són els referents i quin sentit els donen els actors culturals i polítics. Els vincles i les interaccions entre l'acció cultural i la política encara es veuen més accentuats en els anys que analitzem per l'existència de dues dictadures, la naturalesa de les quals no només significava la interdicció de les llibertats individuals i d'expressió, sinó que es van caracteritzar per una marcada hostilitat a totes les expressions del catalanisme, tant culturals com polítiques. També actua com a condicionant la dèbil incidència real de la cultura catalanista, sovint construïda en els marges de la cultura oficial, amb poc pes en la universitat i en l'ensenyament reglat, amb petites excepcions en etapes molt curtes. Rafael Tasis i els autors de la constel·lació tasiana s'inscriuen perfectament en aquest context local, al qual cal afegir la definitiva irrupció de la societat de masses arreu d'Europa, d'enormes efectes tant en el paper dels intel·lectuals i la difusió cultural com en noves formes de l'acció política, amb la necessitat d'adaptar-se a la presència de les masses en la vida pública.

Parlarem, amb aquest teló de fons, d'una manera de transitar entre la cultura i la política, i també òbviament d'una època concreta. En aquest sentit, la cronologia vital de Tasis coincideix amb precisió amb una etapa específica del desenvolupament cultural i polític català. Nascut el 1906 i mort el 1966, la seva vida adulta, des de mitjan anys vint, coincideix i explica un cicle històric de la cultura catalana, de l'eclosió de la societat de masses fins a l'enorme impacte internacional dels seixanta, que ho va canviar tot, amb la derrota a la guerra civil com a punt d'inflexió decisiu. Tots els companys de Tasis formen part d'una cultura que es proclama catalanista, amb definicions ideològiques distintes, però amb uns punts de referència compartits: democràcia, modernització, catalanitat. Òbviament, la generació de Tasis no parteix de zero: la cultura catalana havia encetat la seva precària institucionalització amb instruments com l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i, sobretot, les institucions culturals creades per la Mancomunitat a partir del 1914. La instauració de la dictadura de Primo de Rivera el 1923 va suposar un fre contundent a la via institucionalitzadora, i l'acció repressiva va tenir com a resultat el reforçament dels

l·ligams entre expressions culturals i reivindicació política, totes dues sotmeses a restriccions i prohibicions. Prenent l'arrencada de la dictadura com a moment inicial, el context en què la generació de Tasis entra en l'escena social és molt negatiu, amb la dissolució de la Mancomunitat i una censura omnipresent, circumstàncies que aboquen l'activitat cultural a una concepció encara més militant. Molts dels debats tenen sentit en funció d'aquesta actitud militant.

Com apuntàvem abans, el repte principal és fer front al naixement de la cultura de masses, amb l'eixamplament del consum cultural com a base d'una democratització social. En un context de canvi de les formes de vida social, de transformació de la política de quadres en política de masses, amb noves formes de mobilització social, sorgeixen debats com el de la formació dels joves, quan s'arriba a contraposar l'aposta per la intel·ligència o pel caràcter, o la irrupció de formes impactants com el cinema sonor. Són només uns exemples, però la qüestió de fons és si els intel·lectuals són capaços d'analitzar i donar respostes a la societat que emergeix. Una societat definitivament urbana, amb el formiguer de la gran ciutat que Opisso dibuixa, on la multitud és la protagonista. És obvi que en el cas català ens referim a Barcelona, que experimenta en la dècada de 1920 un ràpid creixement, en passar dels 710.000 habitants de 1920 als 1.005.000 de 1930: prop de 300.000 nous habitants en només deu anys, una part dels quals representaven un fenomen nou, la primera immigració d'origen castellanoparlant (TERMES 1984 i DASCA 2015). La idea que sorgeix una societat nova, moderna, és omnipresent. I els reptes s'acumulen. No és anecdòtic que un personatge com Antoni Rovira i Virgili reflexioni en una publicació amb voluntat d'esdevenir referent de l'alta cultura —la *Revista de Catalunya* (ROVIRA I VIRGILI 1926)— sobre si ha de parlar de futbol, i que arribi a la conclusió que no pot negar, si és un tema que interessa la gent, el mitificat «poble» al qual ha d'orientar, tot i que no tothom està disposat i/o preparat per a actuar en aquestes noves coordenades.

Encara hi ha un altre repte decisiu, la polarització social que es va viure a tot Europa en aquests anys. En realitat, els historiadors parlem amb naturalitat de l'existència d'una guerra civil europea entre 1914 i 1945, etapa en què la idea de democràcia va ser constantment qüesti-

onada davant l'ascens de propostes autoritàries com el feixisme i el comunisme. A Catalunya se'n va viure una primera mostra fefaent amb l'anomenada guerra social de 1918-1923, quan la vida quotidiana estava marcada pel fenomen del pistolerisme, l'enfrontament armat entre sindicalistes i agents de la patronal, i no cal dir el que significà anys després la guerra civil de 1936-1939, i molt especialment la revolució que s'hi va produir internament.

El context, doncs, no era gens fàcil per a un grup d'intel·lectuals que creien en la cultura com un element central d'una nacionalització en clau catalana, que entenien que havia de ser interclassista, i que de manera genèrica avalaven projectes polítics que optaven per una via de reforma social. Uns propòsits que xocaven tossudament amb les tensions socials de classe, i que a més estaven sotmesos a unes polítiques estatals que durant molt de temps menystenien o directament prohibien la cultura catalana. En definitiva, la necessitat d'adaptar una acció cultural i política, que podia tenir una certa base noucentista, havia de fer front a una societat diferent. Anem, però, a pams. Mirarem d'explicar de primer en què va consistir el somni de construir el binomi de cultura i nació i passarem després a avaluar el significat de la derrota en la guerra civil, que va comportar la destrucció d'aquell somni.

1. CONSTRUINT EL SOMNI DAVANT UNA REALITAT COMPLEXA

Si ens aproximem a l'anàlisi de la cultura catalana en clau d'institucionalització i de desplegament social, no hi ha dubte que l'activació de la Mancomunitat de Catalunya, el 1914, va representar una fita decisiva, perquè un dels seus objectius era la institucionalització d'una cultura que fins aleshores no havia tingut eines oficials. No cal dir que la creació de l'Institut d'Estudis Catalans una mica abans des de la Diputació de Barcelona i l'aprovació de les normes ortogràfiques van ser mostres ben evidents d'aquesta voluntat de donar estatus oficial a la llengua i la cultura catalanes. Certament, des del punt de vista legal, la Mancomunitat no era res més que la unificació de quatre diputacions provincials, però era el primer cop des del 1714, dos-cents anys

més tard, que tot el territori del Principat formava part d'una mateixa unitat administrativa, amb tot el que això significava. De fet, tot i que el reial decret sobre mancomunitats afirmava que es constituïrien «para fines exclusivamente administrativos», a ningú se li escapava que la reivindicació catalanista volia utilitzar aquella institució com un primer pas cap a la consecució de l'autonomia política. Tant era així que el mateix rei Alfons XIII va suggerir a Cambó que el projecte de Mancomunitat renunciés a la província de Tarragona; rebria com a contrapartida la d'Oscà, i així s'evitaria el «perill» de la unitat del territori de Catalunya (RIQUER 2013). Tot i les evidents limitacions, el catalanisme veia en la Mancomunitat una eina amb grans potencialitats en la tasca nacionalitzadora, una feina en la qual havien de tenir un paper preeminent els intel·lectuals i el món cultural (BALCELLS & PUJOL & SABATER 1996). Encara que sovint s'identifica la nova institució amb la Lliga Regionalista, la rellevància de l'objectiu proposat requeria el compromís dels noms més significats de la intel·lectualitat, des del catalanisme conservador al republicanisme i el socialisme, de manera que prevalgués la meritocràcia i el talent. Els dirigents de la Mancomunitat van entendre que l'expertesa tècnica i la voluntat de modernització havien de ser fonamentals. Per això, hi van confluïr Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili, Claudi Ametlla, Rafael Campalans, Eladi Homs, Carles Pi i Sunyer, Eduard Fontserè, entre altres, d'adscripcions ideològiques diverses, la majoria nascuts la dècada de 1880. La transversalitat que va aconseguir la Mancomunitat no pot ocultar, però, que l'intent de construir i institucionalitzar una cultura nacional i moderna no podia viure al marge de la crisi social interna, amb un règim de la Restauració que anava a la deriva. El resultat d'aquesta doble conflictivitat és un major distanciament entre les forces catalanistes, que es visualitza en el període 1917-1923, el de la guerra social, quan a Barcelona i rodalies es van produir uns cinquants atemptats, en què van morir 261 persones (gairebé una cada setmana), la major part sindicalistes, però també patrons i pistolers de la patronal (BALCELLS 2009).

D'altra banda, la unitat d'acció catalanista, expressada en la demanda unitària de l'estatut d'autonomia el 1919, es va veure minada també per l'entrada de la Lliga als governs de la monarquia i el fracàs

d'aquell projecte d'autogovern. Paral·lelament, arreu l'intel·lectual se sent cridat a intervenir directament en la vida política, i és en aquest context que, en el cas català, apareixen Acció Catalana (1922) i la Unió Socialista de Catalunya (USC 1923), dues organitzacions d'orientació ideològica diferent, però amb aquesta característica comuna. Acció Catalana va esdevenir el partit de la intel·lectualitat demòcrata i catalanista per excel·lència, a voltes més influent pel diari que n'era portaveu, *La Publicitat*, que per la seva pròpia capacitat organitzativa. En el cas de la USC, cal remarcar-ne la inspiració en el fabianisme anglès, per mitjà de personatges centrals, especialment Manuel Serra i Moret, el primer traductor de Marx al català (VELASCO 2009). Manuel Serra, Rafael Campalans (a qui s'atribueix el significatiu lema «política és pedagogia») i els seus companys inicials van impulsar el nou partit sense a penes obrers, circumstància que no començà a canviar fins ben avançats els anys de la República. El prestigi intel·lectual dels seus dirigents en seria el principal aval polític, més enllà de la capacitat de mobilització obrerista que se suposava a un partit socialista.

Tant l'intervencionisme cultural com la institucionalització promoguda per la Mancomunitat van patir un seriós entrebanc amb la instauració de la dictadura de Primo de Rivera el setembre de 1923. La seva obsessió amb el catalanisme, com mostrava el «real decreto contra el separatismo» promulgat pocs dies després d'accedir al poder, va culminar amb la supressió de la Mancomunitat el 1925. Els conflictes de Primo de Rivera amb el catalanisme van ser constants i fins i tot es va enfrontar a l'església catòlica per les prèdiques en català (ROIG I ROSSICH 1992). També va destituir 150 professors de les escoles tècniques i professionals de la Mancomunitat, amb noms rellevants com Pompeu Fabra, Pau Vila, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Cardó o Carles Pi i Sunyer. Tanmateix, es donaven situacions curioses: per exemple, que tots els partits polítics estiguessin prohibits, però en canvi es poguessin editar —passant per censura— els periòdics que a la pràctica n'eren portaveus. Els vincles entre la dictadura i la repressió de la cultura catalana es van fer tant evidents que els escriptors castellans que no se'n volien fer còmplices van redactar un manifest en defensa del català el març de 1924, que va ser correspost el març de

1930 per l'homenatge celebrat a Barcelona en agraïment als intel·lectuals castellans (BALCELLS 2011). No cal dir que en aquestes activitats el posicionament públic d'escriptors i intel·lectuals prenia una clara lectura política. Els intel·lectuals que podien exercir un cert paper de referents culturals assolien un protagonisme destacat, que beneficiava els que també volien una projecció política. Solidaritat i resistència a la dictadura passaven en bona part per aquests tipus d'accions, i per publicacions noves com el setmanari *L'Opinió*, d'ampli ventall ideològic, o *La Nau* de Rovira i Virgili, en les quals escriptors, intel·lectuals, publicistes, periodistes i polítics debatien sobre les maneres de sortir de la dictadura o les raons de l'arrelament de l'anarquisme entre la classe obrera. En un pla diferent, d'una acció cultural sense èpica combativa, Cambó abandonava l'acció política i mantenia la seva mínima presència social a través del mecenatge de la col·lecció Bernat Metge, una iniciativa sens dubte important, però adreçada a un públic molt específic. El contrast entre un catalanisme conservador passiu i l'activisme opositor dels diferents sectors republicans es va fer molt evident, i va tenir una clara traducció política, perquè la dictadura va obligar tothom a definir-se sense ambigüitats. Tot plegat, quan es va produir el final de la dictadura i l'adveniment de la República, el món cultural que seguia el cànon noucentista es va trobar totalment descol·locat i no va entendre que Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), un partit creat a cuita-corrents i sense la patina de la intel·lectualitat noucentista, assolís la victòria electoral. Jordi Casassas sintetitza amb agudesia el significat del tomb del 1931:

El noucentisme s'havia adonat, si més no teòricament, de la magnitud de l'impacte de la Gran Guerra, però no va ser capaç d'adequar-s'hi tot transformant el fonament de la seva pròpia política en aquesta nova conjuntura de canvi: va seguir pensant que la seva acció política cultural nacionalitzadora, convenientment adequada a les noves exigències socials fruit de la consolidació de la societat de masses (però sense acceptar realment, excepte en pocs casos, l'opció «socialitzant»), era l'estratègia més adequada per assolir la «concordia de classes» amb què identificaven la modernitat, i van pensar també que l'èxit electoral relatiu del 1923 es repetiria en aquesta nova conjuntura, tot creient a ulls clucs que una part important de la ciutadania seguiria confiant en la

seva sòlida acció gradualista. El desengany del 12 d'abril del 1931 va ser majúscul, quasi diríem irreversible. (CASASSAS 2017: 265-266)

La victòria d'Esquerra Republicana significava la prevalença d'aquells a qui bona part de la població identificava com els més compromesos en la lluita contra la dictadura; l'activisme passava per davant de la florida candidatura del republicanisme catalanista, moderat i intel·lectual de la gent d'Acció Catalana, ara sota la denominació de Partit Catalanista Republicà. Ventura Gassol, conseller de Cultura tots els anys de l'autonomia, encarnava la figura del poeta conspirador, que havia crescut com a lloctinent de Macià a Estat Català. Representava un perfil ben diferent dels prohoms d'Acció Catalana, que van haver d'escollir entre mantenir-se més o menys al marge o integrar-se directament o indirecta en l'òrbita del nou partit governamental. S'obria una nova etapa, que s'ha qualificat com a noucentisme de masses o noucentisme populista (UCELAY DA CAL 1982).

Incòmodes amb les tensions socials que es vivien, la construcció de l'autonomia tornava a ser un repte en el qual molts intel·lectuals catalanistes se sentien interpel·lats. Més encara, el govern també hi apostava: després de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, el govern format per Macià el gener de 1933 ja establia l'existència d'una conselleria de Cultura, inèdita aleshores a Europa. D'alguna manera, es partia de l'obra de la Mancomunitat, i sobretot de les institucions que s'havien mantingut sota l'empara de la Diputació de Barcelona. Tanmateix, es pretenia fer plantejaments nous, com mostra el document *L'obra de Cultura*, que era una mena de llibre blanc que havia de ser la base d'actuació institucional. Per començar, la conselleria va crear un Consell de Cultura, presidit per Jaume Serra i Húnter, amb Pompeu Fabra com a vicepresident i Alexandre Galí com a secretari. El Consell s'articulava a partir de cinc ponències: ensenyament superior, secundari, tècnic, primari, i arxius, biblioteques i belles arts (TERMES & DURAN 2009). Vol dir això que sota la denominació de «cultura», l'ensenyament hi tenia un paper fonamental, com també es va fer palès amb un dels projectes estel·lars, la modernització de la universitat a partir de la conversió de la Universitat de Barcelona en Universitat Autònoma el 1933, una vella reivindicació dels congressos universita-

ris catalans que ara es feia realitat, amb un patronat presidit per Pompeu Fabra i amb Pere Bosch i Gimpera com a rector. Aquest projecte patí com cap altre la inestabilitat del període republicà i va ser objecte de molta controvèrsia política, precisament perquè tothom —defensors i detractors— entenia que aquella nova universitat podia esdevenir un instrument decisiu per a establir un cercle virtuós que connectés la modernitat de la ciència universal i la cultura catalana en la institució que oficialment representava la màxima expressió del coneixement. Els vincles entre l'autonomia catalana i la universitat es van escenificar encara arran dels Fets d'Octubre de 1934: el patronat fou dissolt i se'n va fer càrrec el Ministeri d'Instrucció Pública. De fet, Pompeu Fabra i Bosch i Gimpera van ser detinguts, i el personal que havia contractat el Patronat va ser suspès, una situació que no es va revertir fins al triomf del Front d'Esquerres el febrer de 1936.

Cal fer notar, però, que l'acció duta a terme des de la Generalitat va tenir una incidència real molt limitada, compensada en moltes ocasions pel simbolisme que li atorgava gran part de la societat. La principal limitació és el brevíssim període en què va ser efectiva. Cal recordar que el primer govern amb l'estatut vigent es va constituir el desembre de 1932, i que l'autonomia fou suspesa arran dels Fets d'Octubre de 1934. Comptat i debatut, poc més d'un any i mig, en què a més s'havien de produir els traspassos de serveis a la Generalitat. Posteriorment, la institució fou recobrada el febrer de 1936, i cinc mesos després esclatava la guerra civil.

Aquesta realitat institucional no és contradictòria amb l'efervescència cultural del període, animada sovint per associacions de tota mena, des de les que difonien els productes culturals entre els sectors populars fins a les que constituïen grups de creadors, com els Amics de l'Art Nou (ADLAN) o el Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC), a més de múltiples iniciatives periodístiques i editorials. Durant els anys de la República la premsa escrita en llengua catalana va experimentar la màxima difusió, amb una oferta amplíssima en tots els àmbits, des de la premsa local als diaris generalistes, amb iniciatives de gran nivell, com el mític *Mirador*. Semblantment es podria parlar d'una gran difusió del teatre català, així com experiències de gran impacte públic,

centrals per a difondre l'imaginari catalanista, com Ràdio Associació de Catalunya. La simbiosi entre la institució autonòmica i entitats com la potent Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana era absoluta.

En aquest univers sobresortien algunes persones invocades com a grans referents. No hi ha dubte que per sobre de tots destacava Pompeu Fabra, que el 1932 publicà el *Diccionari general de la llengua catalana*. Fabra esdevingué un gran referent d'acció cívica, patriòtica i política, des de la cultura. En un acte d'homenatge que li va retre l'Ajuntament de Barcelona el 1934 J. V. Foix assenyalava el seu doble paper cultural i polític: «un dels més francs —i, per ventura, més paradoxal— elogis que mereixerà Pompeu Fabra serà precisament aquest: d'haver realitzat “una política” sense moure's del terreny literari» (CASASSAS 2013: 31). En aquest mateix sentit s'interpretava aleshores el segle XIX, i molt especialment la Renaixença, que era vista com el moment de reconstitució catalana, que havia començat amb la poesia però que havia adquirit dimensió política: Josep Puig i Cadafalch ho sintetitzava en l'article a *La Veu de Catalunya* «Dels Jocs Florals al Parlament»; en definitiva, de la cultura a la política.

Paral·lelament, la societat vivia una creixent tensió social i política, reflectida en accions com l'aixecament anarquista a l'Alt Llobregat o el conflicte polític i institucional arran de la llei de contractes de conreu, que van allunyar de posicions democràtiques a intel·lectuals com Ferran Valls i Taberner o un jove Ignasi Agustí, que fins aleshores formaven part d'un cert consens catalanista. Tot plegat, sota l'enorme impacte que va tenir arreu d'Europa l'accés d'Adolf Hitler al poder a Alemanya, el 1933. La polarització local i internacional passava factura a les organitzacions més moderades, com els dos petits partits del sistema polític català amb més pes dels intel·lectuals: Acció Catalana i la Unió Socialista. El context internacional de l'antifeixisme propiciava la unificació dels diferents col·lectius marxistes, fet que va afavorir un progressiu canvi d'orientació de la USC, fins aleshores un apèndix electoral d'ERC. En aquest canvi d'orientació es va explicitar la correlació entre dues visions ideològiques —socialdemòcrata i marxista— i el predomini en la direcció d'obriers o intel·lectuals. Josep Miret, militant de la USC, explicava el juny de 1935

que, si bé era cert que durant un temps el partit havia estat creat per una minoria d'intel·lectuals, ara l'organització tenia una base clarament proletària. Aquest tomb requeria, a parer de Miret, un canvi d'actitud dels intel·lectuals:

Els companys intel·lectuals guanyaran les simpaties dels nostres treballadors si, descendint de l'elevació en què es troben situats, saben barrejar-se i solidaritzar-se en les alegries i els dolors dels militants senzills. Si no els esgarrifa el contacte i la promiscuïtat de les americanes blaves, les mans brutes i les cares per afaitar, podran realitzar una obra educativa d'excel·lent importància. Si volen mantenir el clan feudal de l'intel·lectualisme aristocràtic, ho perdran tot. Què faran els companys intel·lectuals? (MIRET 2017: 53-54)

Sense gaire esperances, Miret hi tornà posant com a contraexemple Rafael Campalans, que havia mort accidentalment el setembre de 1933: «Campalans intel·lectual, gentleman, aristòcrata, proletari, actiu [...]. Nostre i ben nostre. Mestre Campalans era el prototipus del socialista intel·lectual. Malauradament, però, de Campalans no en corren gaires. Són l'excepció. Els altres són majoria» (MIRET 2017: 54).

Per una banda i altra el somni d'una construcció nacional interclassista fonamentada en un sediment cultural comú i transversal anava fracassant. Naturalment, la màxima expressió d'aquell fracàs fou l'esclat de la guerra civil el juliol de 1936. L'enfrontament civil va acabar amb les expectatives de projectes socialment transversals. L'excepcionalitat no admetia matisos, i la cultura va haver d'assumir una funció més propagandística, de suport a la causa republicana. El manifest que van signar els intel·lectuals catalans a favor de la República el novembre de 1937 permet fer recompte, de la mateixa manera que també és molt significatiu l'opuscle *Les veus de la intel·ligència i la lluita del poble espanyol*, que va editar el Comissariat de Propaganda el mateix any. La major part dels que havien participat del canvi de 1931 van mantenir el compromís republicà, fins i tot alguns el van fer més explícitament polític, com Pere Bosch i Gimpera, conseller de Justícia, o el mateix Rafael Tasis, que tant va treballar per al Comissariat de Propaganda i va assumir el càrrec de director general de Serveis

Correccionals de la Generalitat, experiència que va plasmar a *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió* (1990). No es pot oblidar, però, que alguns van haver de marxar i que altres van fer suport explícit al bàndol franquista. En qualsevol cas, l'excepcionalitat de la guerra marcava forçosament la fi d'aquell somni, que va quedar certificat amb la derrota republicana i la instauració de la dictadura franquista.

2. EL FRANQUISME DESTRUEIX EL SOMNI

És ben sabut que l'ocupació franquista de Catalunya va significar el capgirament absolut de la realitat que la societat havia anat teixint lentament i constant les dècades anteriors. Sotmesa com la resta de territoris a la voluntat dels vencedors, desapareguda qualsevol noció de democràcia i llibertats, el catalanisme era identificat com un dels causants de tots els mals que patia Espanya. A ulls del franquisme, els intel·lectuals catalans havien estat els principals culpables de fabricar una Catalunya ideal, catalanista, que havia aconseguit desviar una part important de la població (SANTACANA 2013a: 45-66). És prou conegut que, en aquesta denúncia del catalanisme, també hi van participar persones que n'havien format part, des d'un vell referent com Ferran Valls i Taberner a una jove promesa de carrera meteòrica com Carles Sentís (VILANOVA 2015). Ben assentats en el nou règim, aquests autors titllaven els intel·lectuals catalanistes de doblement culpables, perquè havien enganyat la gent de bona fe, allunyant-la del que consideraven la Catalunya real, una regió que participava de la nació espanyola. Per això, la repressió de qualsevol manifestació del catalanisme va esdevenir una acció prioritària, incloent-hi el descrèdit dels intel·lectuals que s'hi havien compromès (BENET 1995). Una bona mostra n'és la sèrie d'articles que publicà el diari falangista *Solidaridad Nacional* al llarg dels anys 1939 i 1940, sota l'epígraf «Fantasmones rojos», en què, a banda de denunciar figures com Lluís Companys i Francesc Macià, dedicà columnes a personalitats com Pau Casals, Pompeu Fabra, Carles Riba, Pere Bosch i Gimpera, Eugeni Xammar, Gabriel Alomar, Pere Coromines, Lluís Nicolau d'Olwer o Antoni

Rovira i Virgili, exemples, a ulls dels falangistes, d'aquesta intel·lectualitat tan perniciosa. Fins i tot ridiculitzaven la Institució de les Lletres Catalanes, per afirmar el «fracaso de la pseudo intelectualidad catalana». La desqualificació col·lectiva anava en la línia de mostrar als escriptors, intel·lectuals i artistes que s'havien compromès amb la República com a persones d'escassa talla professional, mediocres que només podien surar si optaven precisament per aquesta politització, com Miguel Utrillo afirmava el març de 1940 en un article titulat significativament «La Institución de las Letras Catalanas, museo de fantasmes. I. El fracaso de la pseudo intelectualidad catalana»:

En la zona roja se aliaba tan fuertemente lo pintoresco con lo grotesco, que es extraordinariamente difícil deslindar una cosa de otra y establecer una frontera fundamental que las separe. Lo verdaderamente fantástico, en cuanto a este aspecto de la vida se refiere, es que esa mezcolanza se ofreciese, con mayor claridad y precisión que en ningún otro sector, en el que, por fuerza, hemos de llamar intelectual. [...] Es en lo que hay que llamar altas esferas de la intelectualidad —y ustedes dispensen el mote— en donde basta con escarbar levemente para tropezar, de pies a cabeza con el espécimen que enunciamos. (PÉREZ I VALLVERDÚ 2009)

Cap dels citats se salvava de ser reprovat. Pompeu Fabra es convertia en un vividor del catalanisme; Bosch i Gimpera era «Perot lo lladre» i pèssim catedràtic; Rovira i Virgili, un «deformador de la història», i Carles Riba, el «purísimo intelectual, firmante de manifiestos». La seva actuació al patronat de la Universitat Autònoma es descrivia d'aquesta manera: «fumar cigarrillos ingleses, hacer las minutas de las reuniones, y después... la de firmar manifiestos. No está mal para un poeta puro y un humanista completo» (PÉREZ I VALLVERDÚ 2009). Només es lliurava d'aquest menyspreu professional Pau Casals, a qui no podien negar el reconeixement internacional, però era qualificat com «un genio sencillamente repugnante», la prova feiaent que «se puede llegar a ser un genio en una especialidad artística, y llevarse en otras como un auténtico asno».

Si des de la perspectiva dels guanyadors els intel·lectuals ocupaven un lloc simbòlic rellevant, també el tenien en sentit invers, en el món

dels perdedors. En primer lloc, cal constatar que el 1939, en el moment de partir a l'exili, els derrotats giren la mirada cap als polítics republicans, considerats els responsables de la desfeta. Lògicament, ningú no vol assumir-la, i se succeeixen les acusacions creuades entre els partits i sindicats que donaven suport a la República. En aquesta dinàmica, els intel·lectuals que han marxat a l'exili poden ser en algun moment una taula de salvació, perquè poden aparèixer per sobre dels retrets i les picabaralles partidistes. Avançant-se a aquesta situació, Antoni Rovira i Virgili, testimoni i actor de l'èxode de 1939, va escriure en la seva famosa crònica *Els darrers dies de la Catalunya republicana* que, enmig del profund sentiment de fracàs, es podia distingir entre l'actitud dels polítics i la dels intel·lectuals:

Què ho fa que la marca de la desolació és més accentuada en els polítics que en els intel·lectuals? [...] Els intel·lectuals tenen la creença —ben justificada en uns casos, no tant en altres— d'ésser un valor positiu i permanent, que en una banda o altra, més aviat o més tard, tornarà a ser reconegut i cotitzat. Els polítics, els que només són polítics, tenen la sensació que llur eclipsi pot ser definitiu. (ROVIRA I VIRGILI, 1989)

És clar que, en fer aquest judici, Rovira partia de l'avantatge de la seva doble condició, i ara podia reivindicar-se fonamentalment com a intel·lectual. En qualsevol cas, una Generalitat sense govern i sense recursos era ben conscient que havia de fer el possible per sostenir la cultura, motiu pel qual va crear, entre altres iniciatives, la Fundació Ramon Llull el març de 1939 a París, gestionada per Antoni M. Sbert (MASSOT I MUNTANER 2000) i presidida per Fabra. En un sentit diferent, des de la perspectiva político-institucional, el fet més significatiu fou la creació, l'abril de 1940, del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat, que «substituïa» el govern, presidit per Pompeu Fabra, al qual acompanyaven Santiago Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Serra i Hünter: una mostra ben representativa del que Companys en deia «persones de prestigi, clara i innegable filiació nacionalista, destacada en el camp de la intel·lectualitat catalana, que podran, encara, ésser útils a l'afany de persistir en els esforços començats». Companys els cridava a participar en aquest or-

ganisme com a intel·lectuals nacionalistes que assumien un paper expressament polític, de suport al president de la Generalitat.

Per bé que l'atribució d'aquest paper simbòlic era molt estès en la cultura política del catalanisme, també hi havia qui ho considerava un error, com Josep Tarradellas, aleshores secretari general d'ERC. Tarradellas no era ni mai no havia pretès ser un intel·lectual. Més encara, era un polític en un país amb escassa tradició de polítics *tout court*, amb un nacionalisme en què el món de la cultura ostentava possiblement una sobrerepresentació política. Josep Tarradellas no podia acceptar el corrent d'opinió que es traslluïa en les paraules de Rovira i Virgili, que distingia entre polítics i intel·lectuals, de vegades també anomenats «personalitats». Com a secretari d'ERC, Tarradellas va abonar el Consell format per Companys, sobretot perquè significava el reconeixement del lideratge institucional del president de la Generalitat, una fita gens fàcil d'assolir en aquells moments, però íntimament no creia gaire en el paper de les «personalitats», sobretot si es volien presentar com a immaculades, en contrast amb uns polítics considerats responsables de tots els desastres de la guerra. Una nota personal inèdita, datada el 28 de juny de 1939, expressa amb rotunditat l'opinió de Tarradellas en aquells moments:

Les converses que he tingut aquests darrers dies amb diverses personalitats catalanes m'han donat la impressió que totes elles estan en una actitud envers elles mateixes i els altres, que no els permet de judicar la vertadera situació, ni la part de responsabilitat que els pertoca respecte als fets esdevinguts. Tots ells es creuen els homes-eix del moment, purs com una verge, i es presenten com si en cadascun es vinculés tot el que és passat immaculat i heroic, present respectable i esdevenidor possible de Catalunya. Aquests homes, que sofreixen una evident crisi d'egocentrisme es diuen Casanovas, Nicolau d'Olwer, Pous i Pagès, Riba, Fabra, etc. Un lleuger examen del cas de cadascun, els convenceria que Catalunya ha d'esperar poc d'ells. (SANTACANA 2014: 430-431)

Refermava aquest pensament amb anotacions sobre algunes converses, amb Fabra, Gassol o Nicolau d'Olwer, dels quals volia recordar que tots havien tingut diferents tipus de responsabilitat política —molt menor, Fabra, com a director general de cultura—, que no

havien estat a l'altura de les circumstàncies i que no havien manifestat els seus desacords amb la política seguida. És obvi que, per a Tarradellas, una figura com Nicolau d'Olwer, que havia estat ministre i governador del Banc d'Espanya, no podia presentar-se ara com algú aliè a l'aparell polític republicà. És probable que el pensament de Tarradellas en relació amb aquesta qüestió fos minoritari en el catalanisme republicà de l'època, però el que va sostenir de manera continuada, com en una extensa carta a Mercè Rodoreda, datada el 1949, en la qual, per carregar-se de raons, afirmava: «De Sòcrates a Lenin, passant per Voltaire, cap home no ha pogut realitzar aquest doble anhel d'ésser eminent governant i immortalitzar-se per la seva obra literària» (SANTACANA 2014: 378).

Més enllà d'aquestes percepcions, el món cultural de l'exili es va anar esllanguint des de final dels anys quaranta. La mort de Pompeu Fabra el 1948 (MANENT 2005) i la de Rovira i Virgili el 1949 marcaven la fi d'una generació, tot i que intel·lectuals més joves es van mantenir actius a l'exili fins molt més endavant, com Pere Bosch i Gimpera. També són aquestes dates les que marquen el retorn d'una altra generació, la de Joan Oliver, Joan Sales i el mateix Rafael Tasis. Aquests retorns van permetre dinamitzar la represa de l'actuació cultural catalanista a l'interior i mantenir certs contactes entre aquestes accions i el que encara es feia a l'exili.

A partir d'aquells anys cal fer una atenció més gran a l'activitat que es produí a l'interior, tot i estar sotmesa a la rigidesa de la dictadura (SAMSÓ 1994). En aquest sentit, cal distingir entre l'acció clandestina i l'acció que, a l'empara d'un significat religiós o estrictament cultural, reprenia una cultura amb referents propis, interpretats de maneres diverses, algunes de les quals adaptades a allò que era possible en la dictadura. La derrota nazi-feixista a la Segona Guerra Mundial va forçar el franquisme a minimitzar els referents que el vinculaven al feixisme i a accentuar la imatge d'un règim catòlic autoritari. Un efecte secundari d'aquesta política va ser l'autorització d'algunes expressions culturals i folkloriques, sempre que fossin considerades purament locals. La lògica era nítida: la cultura catalana era local, i havia de respirar arcaisme i ruralisme, en clar contrast amb la cultura espanyola, que era la que havia de dialogar amb la cultura universal.

Aquesta aposta va ser conduïda i materialitzada del 1945 al 1947 pel governador civil de Barcelona, Bartolomé Barba, que ho va explicar amb claredat en unes memòries (BARBA 1948).

Podríem posar molts exemples de com es concretava aquest projecte, però un dels que permet observar més bé les diferents interpretacions d'un mateix autor és la commemoració del centenari de Jacint Verdaguer, esdevingut el 1945, que el franquisme va voler integrar parcialment. Per a Joan Samsó, la commemoració promoguda pels cercles oficials és el punt d'inflexió entre una etapa d'uniformització sense matisos (del 1939 al 1945) i una nova política envers el fet cultural català «consistent a mistificar-lo com si fos una particularitat localista i, la llengua literària, com un vernacle espontani de condició espanyola» (SAMSÓ 1994: 58). El que ens interessa remarcar ara és l'interès oficial per fer-se seu Verdaguer, com un element central d'una lectura franquista de la cultura catalana. Per això, es creà un Patronat del Centenari, presidit pel governador civil, i hi hagué un solemne acte oficial a Folgueroles, on es reuniren els quatre governadors civils de les províncies catalanes. Segons transcrivia *La Vanguardia Española* el 5 de juny de 1945, el governador Correa va dir de Verdaguer que era «una figura de estirpe gloriosa y con honda raigambre catalana y española, a veces no del todo bien comprendida por todos sus contemporáneos». L'autorització de la publicació de la seva obra tenia enormes limitacions, com l'ús de l'ortografia original, prefabriana, de manera que aparegués com quelcom arcaic i allunyat de la realitat.

En canvi, l'exili, que es va abocar a la commemoració, va presentar el poeta com un senyal evident de la vitalitat de la llengua i la cultura, de la seva dimensió popular i del seu paper com a poeta nacional de Catalunya. Des de l'exili també s'observà la celebració oficialista, i un col·laborador dels *Quaderns* de Perpinyà afirmà, el juny de 1945, que «aquesta commemoració insincera i no sentida és, més que un greuge, una profanació». La Generalitat va crear un Comitè d'Honor per a l'efemèride, format per Pompeu Fabra, Joan Amade, Carles Cardó, Pau Casals, Pere Fouché, Ventura Gassol, Joan A. Güell, Rafael Patxot i Jubert, Josep Sebastià Pons i Antoni Rovira i Virgili. La plural composició d'aquest comitè mostra la voluntat de reforçar el

paper de Verdaguer com a nexa cultural de totes les comunitats de l'exili. Més enllà d'aquesta activitat patrocinada per la Generalitat, hi hagué moltes altres iniciatives des de l'exili (SOLDEVILA 2008).

Tot plegat, és ben significatiu de la força d'un mite popular i cultural alhora, i de les lectures —o, si es vol, tergiversacions— que se'n podien fer: se'n ressaltava el vessant religiós, l'expressió de la llengua popular, el catalanisme de la Renaixença que no trencava amb Espanya (com succeïa a *L'Atlàntida*) o l'exponent de catalanitat que fabricava mites com el del *Canigó*. Podia ser tot això, junt o en part, i per aquesta raó podia ser operatiu per a un franquisme que el volia assimilar, però també podia unir els diversos sectors de la resistència i l'exili, que el volien mantenir com a poeta nacional, sense oblidar l'inegable atractiu dels seus darrers anys, amb l'enfrontament amb els Comillas, entès com a enfrontament amb els poderosos. Per això, Verdaguer gairebé era més important com a símbol que pel seu valor literari. Com Olívia Gassol ha assenyalat encertadament, per a la resistència i l'exili, en els anys de la immediata postguerra,

Calien [...] més que models estètics, símbols culturals que poguessin ser erigits a categoria de nacionals; figures amb prou força per assegurar la capacitat representativa tant de l'esfera cívica com de la política i literària. I calia, tanmateix, fórmules que poguessin ser enteses i acceptades per certs sectors de la cultura oficial, perquè del que es tractava era de fer-se un lloc en la societat; de recuperar, en definitiva, la carta d'existència més enllà dels mateixos escriptors que, sense un mercat literari al qual acollir-se, havien estat durant una dècada, la del 1940, els únics consumidors dels propis productes. El joc de malabars que resultava de la difícil maniobra d'encaixar la literatura catalana en l'univers teòric de la cultura espanyola oficial no deixaria enrere ni contradiccions ni polèmiques. (GASSOL 2006: 271-272)

Comptat i debatut, si féssim un inventari telegràfic de la realitat de la cultura i la política catalanistes a mitjan anys cinquanta, el balanç seria més o menys aquest: una acció política sota mínims, amb un exili que ja havia perdut el protagonisme, purament testimonial, i una activitat a l'interior que difícilment sobrepassava els límits de la clandestinitat, amb unes organitzacions pràcticament desaparegu-

des. Aquesta realitat no afectava només el catalanisme democràtic, sinó també l'anarcosindicalisme i, en menor mesura, el comunisme. Fets com l'anomenada vaga de tramvies del 1951 van ser rellevants però aïllats, sorgits espontàniament al marge de les organitzacions d'avantguerra. D'altra banda, la burgesia, que abans de la guerra havia jugat un paper rellevant políticament i cultural, pràcticament s'havia extingit com a col·lectiu. La magistral anàlisi que en va fer Rafael Tassis, sota el pseudònim de *Pere Bernat*, en el cèlebre article «El paper polític de la burgesia catalana», publicat a *La Nostra Revista* de Mèxic el 1957, era demolidor, un dels millors textos en què explica com aquesta burgesia havia renunciat a un projecte polític a canvi d'una seguretat que el temps va demostrar que no era sinó una fase de la seva decadència.

Si ens fixem en l'evolució de la cultura catalanista, cal constatar l'avenç de la castellanització tant a l'alta cultura com en la cultura de masses, impossible de contrarestar per la cultura resistencialista, que tanmateix sortia lentament de les catacumbes i començava a treure el cap en l'escena pública. La celebració de la Nit de Santa Llúcia significava, a mitjan cinquanta, una visualització de la literatura catalana, impensable uns quants anys enrere, encara que va tenir escàs ressò als grans mitjans de difusió. Formava part d'un univers cultural sempre sota sospita, com evidència que una experiència innovadora ara com l'Agrupació Dramàtica Barcelona (1954-1963) fos avortada per les autoritats poc després. Posats a buscar exemples d'algunes llums dins la foscor, podem citar la publicació, el 1954, de la *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens Vives, la primera reflexió de postguerra sobre Catalunya editada legalment a l'interior. Vicens Vives en els últims anys, abans del seu prematur traspàs el 1960, semblava voler ocupar un lloc central del catalanisme democràtic, relligant l'activitat acadèmica, el paper com a intel·lectual i un incipient activisme polític (GATELL & SOLER 2012).

La nova empenta de la cultura va venir de la mà d'una nova generació, que no només va actuar amb la lògica voluntat de fer-se un espai, sinó que va fer aquest pas en unes circumstàncies ben especials: d'una banda, producte del buit provocat per la guerra i l'exili, amb la dificultat per tenir mestres que fossin referents, formats en una uni-

versitat genèricament grisa, amb un gran desconeixement del passat de la cultura pròpia; de l'altra, en l'albada d'uns anys seixanta en què la novetat i la idea de canvi profund es feia general, amb la joventut com a protagonista i amb el marxisme com a element interpretatiu que va impregnar tant la pràctica cultural com la política. És per això que la connexió entre els joves d'abans de la guerra i els que emergien els anys seixanta es feia molt difícil; potser l'únic punt en comú factible era l'oposició al franquisme, però poca cosa més, perquè els referents respectius eren molt diferents. És clar que hi va haver contactes: al consell de redacció de *Serra d'Or*, on els joves cercaven alguns referents d'avantguerra, sobretot en el camp literari, o a la Caputxinada, quan els estudiants van convidar figures madures, però tot plegat era difícil (SANTACANA 2013b). El mateix s'observa en un sector ideològic ben diferent, la revista teòrica del PSUC, *Nous Horitzons*, en la qual els dirigents de l'exili miraven cap a un passat que interessava poc als joves de l'interior. Vist així, en iniciar-se els seixanta, el somni cultural i polític del catalanisme democràtic que havia estat destruït pel franquisme tenia poques possibilitats de refer-se, no únicament per l'existència de la dictadura, sinó perquè els seus referents semblaven massa ancorats en el passat, poc operatius en la nova conjuntura local i internacional. S'obria un període en què el marxisme esdevenia el referent fonamental de l'antifranquisme, tant en l'àmbit cultural com en el polític.

BIBLIOGRAFIA

- BALCELLS (2009): Albert Balcells, *El pistolerisme. Barcelona (1917-1923)*, Barcelona: Pòrtic.
- (2011): *Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*, Lleida: Milenio.
- BALCELLS & PUJOL & SABATER (1996): Albert Balcells, Enric Pujol i Jordi Sabater, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona: Proa.
- BENET (1995): Josep Benet, *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CASASSAS (2013): Jordi Casassas, «La significació cívica i patriòtica de Pom-

- peu Fabra», dins: *Pompeu Fabra. 10 aspectes de l'home i l'obra*, Barcelona: Diputació de Barcelona / Fundació Universitat Catalana d'Estiu.
- (2017): *La voluntat i la quimera. El noucentisme català entre la renaixença i el marxisme*, Barcelona: Pòrtic.
- DASCA (2015): Maria Dasca, «La immigració com a fenomen en la literatura catalana», *Cercles*, núm. 18, p. 61-78.
- GASSOL (2006): Olívia Gassol, «Verdaguer, Maragall, Riba, Espriu: l'evolució de la imatge de poeta nacional durant la postguerra», dins: Ramon Panyella i Jordi Marugat (ed.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, Barcelona: L'Avenç, p. 271-298.
- GATELL & SOLER (2012): Cristina Gatell i Glòria Soler (2012), *Amb el corrent de proa. Les vides polítiques de Jaume Vicens Vives*, Barcelona: Quaderns Crema.
- MANENT (2005): Jordi Manent, *Pompeu Fabra a l'exili (1939-1948)*, Barcelona: Proa.
- MASSOT I MUNTANER (2000): Josep Massot i Muntaner, *Antoni M. Sbert i Massanet. Agitador polític i promotor cultural*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRET (1935). Josep Miret, «Les dues tendències. Intel·lectuals i obrers», *Justícia Social* (1 juny). [Citat per Rosa Toran, *Josep Miret Musté (1907-1944)*, Barcelona: Edicions 62, p. 53.]
- (1935): «Intel·lectuals i obrers», *Justícia Social* (20 juliol). [Citat per Rosa Toran, *Josep Miret Musté (1907-1944)*, Barcelona: Edicions 62, p. 54.]
- PÉREZ I VALLVERDÚ (2009): Eulàlia Pérez i Vallverdú (ed.), *Fantasmes rojos. La venjança falangista contra Catalunya (1939-1940)*, Barcelona: Acontravent.
- RIQUER (2013): Borja de Riquer, *Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*, Barcelona: RBA.
- ROIG I ROSSICH (1992): Josep Maria Roig i Rossich, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROVIRA I VIRGILI (1926): Antoni Rovira i Virgili, «El futbol a casa nostra (Aspectes del problema esportiu)», *Revista de Catalunya*, núm. 28 (octubre), p. 379-388.
- (1989): *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català*, Barcelona: Llibres de l'Avui.
- SANTACANA (2013a): Carles Santacana, *Entre el malson i l'oblit. La cultura de Catalunya i les Balears (1939-1960)*, Catarroja: Afers, p. 45-70.

- (2013*b*): «Sobre las rupturas y las continuidades en los años sesenta», *Cercles*, núm. 16, p. 31-52.
- SAMSÓ (1994): Joan Samsó, *La cultura catalana, entre la clandestinitat i la represa pública*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLDEVILA (2008): Llorenç Soldevila, «Commemoracions verdaguerianes a l'exili europeu i iberoamericà el 1945 i 1952», *Anuari Verdaguer*, núm. 16, p. 159-173.
- TERMES (1984): Josep Termes, *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*, Barcelona: Empúries.
- TERMES & DURAN (2009): Josep Termes i Lluís Duran, «Cultura (1931-1939)», dins: Francesc Bonamusa (dir.), *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 (II)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 151-213.
- UCELAY DA CAL (1982): Enric Ucelay da Cal, *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en la Catalunya republicana, 1931-1939*, Barcelona: La Magrana.
- VELASCO (2009): Miquel Àngel Velasco, *Manuel Serra i Moret*, Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- VILANOVA (2015): Francesc Vilanova, *Fer-se franquista. Guerra civil i postguerra del periodista Carles Sentís (1936-1946)*, Palma: Lleonard Muntaner.

SITUACIÓ DE RAFAEL TASIS EN LA LITERATURA CATALANA DEL SEGLE XX

JOSEP CAMPS I ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

El març de 1966, en el «Discurs de gràcies no pronunciat en un acte no celebrat per a commemorar els seixanta anys de Rafael Tasis», l'autor barceloní escrivia:

He fet novella, he fet teatre, he fet crítica i història literària, he fet biografia i història. Però tot ho he fet amb uns mitjans insuficients de treball, sense eines fonamentals: no he passat mai per la universitat ni per l'institut; m'ho he hagut d'aprendre tot jo, a l'atzar de les lectures, fora de les hores de treball, sense mètode ni coneixences bàsiques. He treballat com a dependent de comerç, en una època que no hi havia vacances i àdhuc els dies de festa, llevat dels diumenges, treballàvem al matí. No he pogut freqüentar les biblioteques fins que vaig trobar-me exiliat per la catàstrofe a França. M'ha faltat sempre el temps i, precipitadament, ho he volgut enllestir sempre tot en una cursa folla contra el rellotge. He escrit llibres en una setmana, comèdies en dos dies, articles de diari o de revista en un parell d'hores. He emprès, presumptuosament, obres històriques de gran empenta, sense poder dedicar-me a la recerca d'arxius i biblioteques ni saber llegir textos antics ni conèixer la bibliografia elemental. He escrit novel·les d'una certa ambició sense deixar-les madurar prou, sense corregir-les a fons, sense reescriure-les com hauria calgut. He escrit manuals de crítica literària purament impressionistes, dictats pel criteri subjectiu o per la intuïció, sense mètode suficient ni unes normes de valoració científica. (2011: 419)

En el repàs a la seva activitat com a escriptor, Tasis es planyia del que podia haver estat la seva ingent producció si no l'haguessin condicionada l'escàs bagatge acadèmic i la precipitació amb què va redactar-la. Aquest article, tanmateix, pretén posar en tela de judici les se-

ves afirmacions i fer evident l'interès que despertem encara, a ulls del lector del segle XXI, dos dels gèneres que va conrear: la narrativa i la crítica.

1. ELS FONAMENTS DE LA PRÀCTICA LITERÀRIA I CRÍTICA

Els diaris recentment editats de Rafael Tasis, especialment el de 1922, són de gran utilitat per a conèixer els primers passos del futur escriptor, on ja se'ns mostra com un lector àvid. És cert que es va educar en la literatura popular i de consum autòctona, però també que la seva formació literària autodidacta integrava els autors clàssics i moderns, tant universals com catalans. Raportem algunes d'aquestes lectures que, sovint, van acompanyades d'uns comentaris que prefiguren el futur crític: peces teatrals de Sòfocles, Shakespeare i Molière; *El paradís perdut*, de Milton; novel·les i contes d'autors vuitcentistes: *Silas Marner*, de George Eliot, «un bell llibre. Encara que a voltes es faci una mica pesat, la figura central, Silas, és sempre simpàtica en els seus infortunis i disculpable en les seves faltes» (2017: 27); *Els tres mosqueters* i *El vescomte de Bragelonne*, d'Alexandre Dumas; *L'amic Fritz*, d'Erckmann-Chatrian; *Una cançó nadalenca*, de Charles Dickens, «el meu autor preferit, traduïda de Carner, és obra finament humorista, sentimental i que s'endinsa al cor i allunya tota malenconia, omplint el cor de sa optimisme» (2017: 15); *L'elefant blanc robat* i *Les aventures de Tom Sawyer*, de Mark Twain; *Contes cruels*, de Villiers de l'Isle-Adam; *Els assassinats del carrer de la Morgue*, d'Edgar Allan Poe, així com el poema narratiu *Mireia*, de Frederic Mistral, que «m'ha plagut intensament» (2017: 123); també narrativa del tombant de segle: *El preu de l'amor*, d'Arnold Bennett, que no l'acaba de convèncer, tot i que «està ben descrit i la trama està ben portada» (2017: 28); *Tres anglesos s'esbargeixen* i *Tres homes dins d'una barca (sense comptar-hi el gos)*, de Jerome K. Jerome; i *El llibre de la jungla*, de Rudyard Kipling. Quant a la literatura catalana, la tria abasta obres tardanes de prohoms de la Renaixença com *Pilar Prim*, de Narcís Oller, i *Jesús que torna*, d'Àngel Guimerà, «i en llegir-lo, m'he entendrit quasi a l'extrem de plorar, cosa que molt poques vegades em suc-

ceeix» (2011: 71); aplecs de contes i novel·les d'autors formats a les files del modernisme, com Joaquim Ruyra, de qui judica *La parada* i *Pinya de rosa*, «les fresques narracions han deixat en mi el pregon ideal de la vida d'aquells episodis. El meu ésser netament barceloní, que l'altre dia confirmava, s'és ara transformat pel perfum de l'exòtic en un caire netament marí» (2017: 17); Prudenci Bertrana amb *Nàufrags* i *Ernestina* i Miquel de Palol amb *Camí de llum*, «narració emocionant i tristament romàntica, d'un fatalisme poètic i desconhortador per la seva passivitat» (2011: 83), i, a l'últim, textos publicats de feia poc com *L'abrandament*, de Carles Soldevila, «una novel·la ideal d'humorisme i d'esperit» (2017: 15), i *L'Andreu*, d'Alexandre Font.

El diari de 1922 mostra també els primers projectes literaris de Tasis. De fet, la seva activitat en el món de la literatura ja s'havia iniciat el 1921 escrivint poemes patriòtics i narracions per a la revista infantil *La Mainada*, dirigida per Avel·lí Artís i Balaguer; l'any següent va trametre articles a *L'Estevet*, un setmanari nacionalista dirigit per Manuel Carrasco i Formiguera.¹ Així sabem que tenia pensada una novel·la, *Infant de ciutat*, destinada a *La Mainada*, de la qual només arribà a redactar dos capítols dels vint-i-tres previstos: «narració d'un noi de vila, transportat per atzars de fortuna al camp. I desavesat, o millor dit, poc acostumat a la vida de la natura, ha de perdre els hàbits ciutadans, entre les mofes dels camperols envejosos. Això, bastit amb una trama apropiada i romàntica, amb punts de catalanisme, de societarisme i de notes ciutadanes, de Barcelona, és clar» (2017: 103). Observem que Tasis ja manifestava, amb aquesta dramàtica històrica, una fixació per l'ambientació urbana, barcelonina, en oposició al món rural, que travessarà bona part de la seva narrativa. Simultàniament, comença la redacció d'una comèdia fantàstica infantil, en tres actes, *La fada del Bell-Esguard*, que enllesteix el juliol, i n'inicia una altra, *El més bell estímulo*, procedent d'un conte previ a *La Mainada* (2011: 35). També prepara un original destinat al concurs que organitzava la col·lecció La Novel·la Nova i renuncia al de la revista *Lecturas* perquè la novel·la havia de ser escrita en castellà, «i sent jo com soc naciona-

1. Unes col·laboracions que, entre 1923 i 1924, s'estenen a *Art Novell* i a *Juventut Catalana*.

lista radical, no he volgut empanyar per res la meua vida amb un sol acte de submissió a l'enemic com fora implícitament escriure en el seu llenguatge» i, per tant, «el premi és més xic, mes la puresa catalana de la provinença i l'alegria d'escriure en català és incompatiblement major» (2017: 126). Unes afirmacions que mostren com Tasis, de ben jove, fusionava la creació literària amb un indiscutible activisme polític. Un model ben nítid, el de l'«intel·lectual patriòtic», servint-nos de l'expressió d'Adriana Danés (2007: 208). El diari també dona notícia d'una altra novel·la frustrada, *La perduda il·lusió*, ben distinta a *Infant de ciutat*, i que prefigura *Vint anys*: «és cosa en part viscuda, i que es troba cada dia en la ciutat immensa. Els personatges són naturals» (2011: 30); de tota manera, el plantejament li presenta dubtes, perquè tem que sigui «una constant divagació, mes serà una exposició sincera de moltes de les meves idees» (2011: 45), i abandona el text després d'haver-ne escrit vint-i-quatre pàgines: «i és que una novel·la sentimental en què l'acció és reduïda a la seva mínima expressió, una novel·la d'expansió i idees, tot i essent la ressenya dels estats verídics d'una ànima, és a bastament difícil i perillosa» (2011: 81).

El 2 de febrer de 1924 veu la llum el primer llibre de Tasis, *El daltabaix*, a la col·lecció La Novel·la d'Ara, dirigida per Francesc Esteve, Antoni Monplet i Guerra i Miquel Poal i Aragall, i adreçada, com les publicacions Lectura Popular o La Novel·la Nova, «a un públic popular (petit burgès, menestral i alguns sectors del proletariat) que havia sostingut una sèrie de muntatges editorials al marge del Noucentisme» (CAMPILLO 1998: 136). Precedien la novel·la dues obres de prestigiosos escriptors modernistes: *El desig de pecar*, de Prudenci Bertrana, i *La tragèdia d'un pobre home*, d'Ambrosi Carrion. En el «Discurs...» esmentat, Tasis qualificava la *nouvelle*, datada l'agost de 1923, de «truculent i moralitzant», i afegia que «no he tingut mai esma de rellegir-la» (2011: 418). L'argument, de tall fullestonec, avala l'afirmació: el protagonitzen la família dels marquesos de Rocadaura, composta per Jaume, el patriarca i amo de la banca que porta el nom de la nissaga, la seva germana Joana, els seus dos fills, Ricard (conegut com a Dicky) i Maria Glòria, i el jove Maurici Carreres, ajudant de caixer de la banca familiar. La fallida del negoci —similar a la que va teatralitzar Àngel Guimerà el 1921 a *Alta banca*— conduirà el marquès al suïcidi

i a la ruïna familiar mentre que Dicky continuarà malbaratant el patrimoni; altrament, la seva germana contrau matrimoni amb Maurici, de qualitats morals i professionals indubtables, després de rebutjar el pretendent que li proposava el seu germà i que no era altre que un antic amic del seu pare i el culpable de la ruïna familiar. Al final Dicky es casa amb una amant del seu progenitor: un matrimoni en què ell aporta el títol de marquès i, ella, els diners. Sens dubte, és una obra poc reeixida, però sí que mostra elements d'interès, com la presència constant de la geografia i la vida social barcelonines: el Cercle Eqüestre, la platja de la Barceloneta, el Passeig de Gràcia o l'església dels Josepets. La novel·la, per mitjà de la contraposició entre uns personatges d'escassos matisos, reflecteix els principis morals que exposava Tasis en el diari: «molt crec que és veritat que els luxuriosos i carnals, els sensuals i voluptuosos, no poden tenir fe, ni noció de Pàtria, ni cap noble sentiment, que aquests símbols, junt amb l'amor pur santificat, que ells mai coneixen, són sols patrimoni espiritual dels purs de cor i de cap» (2017: 101). Vegem-ne un passatge del primer capítol en què no ens trobem, malgrat el paper rellevant atorgat al sexe (que serà reprès en obres posteriors de l'autor), tan allunyats del moralisme que impregnava les novel·les de Clovis Eimeric i d'altres conreadors de la temàtica sentimental:

El Marquès, vidu de bastants anys, no per això havia deixat les «vanitats del món», com anomenava gentilment els plaers esbojarrats que eren sempre el seu més fort trencacolls i en això li era digne parió el seu arrogant fill, en Ricard de Rocallaura, «Dicky», senzillament, entre les seves nombroses amistats, i que fruïa d'uns vint-i-cinc anys i dels diners del seu pare. D'aquesta noble emulació entre els dos, forçosament n'havien de quedar rastres, i així, eren famoses a Barcelona les amistançades de pare i fill, que eren, com calia, les més cobejades femelles de la vida folla, ennoblides per un prestigi assolit entre els braços de tants i tants nobles barons i rics aristòcrates. (TASIS 1924: 5).

Les notes del dietari datades el 1928 ens aporten una evolució dels interessos de Tasis en tant que mostren un decantament cada vegada més explícit cap al gènere de la novel·la. Si bé encara hi ha algunes lectures vuitcentistes, com *Sonata a Kreuzer* i *Resurrecció*,

de Lev Tolstoi, o *Teresa d'Ubervilles*, de Thomas Hardy, ara els textos ens apropen a la més estricta modernitat: *La pata de la raposa*, de Ramón Pérez de Ayala, *La casa de la lluvia*, de Wenceslao Fernández Flórez; *La vida de Balzac*, de René Benjamin, o *Climes*, d'André Maurois. El mateix s'esdevé amb la lectura d'autors catalans: *Vida interior d'un escriptor*, de Joan Puig i Ferrer, «una de les més profundes que hagi sortit en català de molt de temps ençà» (2011: 123); *Eulàlia*, de Maria Teresa Vernet, «una novel·la ben feta, d'estil i traça perfecta, argument lògic i gens carrincló, desenrotllat sense vacil·lacions ni temences. Una excel·lent novel·lista, aquesta noia —ben jove, crec— que pot heretar i àdhuc superar la glòria de Víctor Català» (2011: 133); *Pigmalió*, de Pere Coromines, «està molt ben escrita i és interessant d'assumpte i d'ambient» (2011: 147), o *Entre els isards i la boira*, de Josep M. Millàs-Raurell, «decepció. No té cap valor sinó descriptiu» (2011: 148).

2. EL RECONeixEMENT PÚBLIC D'UN INTEL·LECTUAL

L'agost de 1929 Rafael Tasis inicia les seves col·laboracions al diari *La Publicitat* i l'abril de l'any següent al setmanari *Mirador*, cosa que li permet assolir una certa professionalització; com ha assenyalat Montserrat Corretger, «el periodisme fou per a Tasis un sistema únic per a assegurar la persistència de la cultura catalana i per a projectar el propi ideari polític en cada conjuntura històrica» (2016: 27). Des d'aquestes dues plataformes, intervé, durant els anys de la República, en els debats polítics i culturals, tot i que s'especialitza en la crítica literària i, més en concret, en la novel·la. Ara bé, no es tracta només d'un comentari de llibres *stricto sensu* —com el que duia a terme Manuel de Montoliu al seu «Breviari crític»— sinó que hi involucra altres peces del sistema literari com els escriptors, els editors o els llibreters; uns articles que mostren un equilibri entre la reflexió sociològica i un to divulgador, didàctic i patriòtic (com ja han estudiat DANÉS 2005: 64-69, SIMBOR 2007: 233-255 i ISARCH 2016a: 53-81). Si bé Tasis, semblantment a altres crítics com Domènec Guansé, Armand Obiols o Just Cabot, s'immergeix en els problemes novel·lístics del

seu temps —models i gèneres o l'art i la moral (CORRETGER 2008: 9-84)—, un dels eixos que travessa la seva obra és la preocupació per la crisi de lectors del període republicà i, per fer-hi front, reclama llibres que arribin a tota mena de públic. Aquesta connexió entre literatura i societat només es pot donar per mitjà d'un gènere, el de la novel·la. Una tesi que exposa al llarg de diversos articles, com «Ens calen moltes novel·les catalanes», aparegut a *La Publicitat* el 2 de novembre de 1933, amb l'avantítol significatiu de «La misèria del llibre català», en el qual fa una decidida aposta per estimular el conreu del gènere:

A Catalunya, enmig d'una producció literària inexistent, l'esforç necessari per a produir una novel·la espanta els escriptors, i només aquells que tenen una vocació incoercible s'esmercen en aquesta tasca mal agraiada i mal pagada. Necessitem novel·les, moltes novel·les, novel·les bones i novel·les mediocres, novel·les policiaques i novel·les sentimentals, novel·les de distracció i novel·les de categoria. Tots els escriptors de Catalunya haurien de temptar aquesta experiència apassionant i sovint dolorosa d'escriure una novel·la. Cal guanyar per a les lletres catalanes aquesta massa enorme de lectors discrets i allunyats del llibre, sense el contacte de la qual és impossible la vida de les edicions catalanes. I això només ho podem obtenir amb novel·les i amb novel·les per a tots els gustos. (1933: 2).

Al costat de l'«alta» novel·la també cal que n'hi hagi una de popular, de consum, de la temàtica que sigui, perquè es tracta del gènere que ha de permetre sostenir el mercat editorial. En un article posterior, «Variacions sobre la novel·la», amb l'avantítol de «Falles d'una literatura», aparegut a *Mirador* el 27 setembre de 1934, precisa aquestes afirmacions: la novel·la ha de servir per a atreure el poble i, per tant, cal evitar propostes narratives en què «hom s'enamora de caràcters boirosos o exaltats, d'éssers anormals sense grandesa i d'anècdotes ínfimes que no poden mai apassionar el públic no massa cultivat de què disposem. Mentre ell cerca en la novel·la l'aventura, el misteri o el sentiment, nosaltres li servim la nostra elucubració psicològica o la nostra innovació que pressentim genial i no passa d'avorrida. No és pas estrany que el públic hagi desertat del llibre català». Tasis reclama, com el 1933, «fulletonistes, autors de novel·les policiaques, creadors

d'ídols sentimentals de porteres i obrers», però ara ho fa amb un matís gens menyspreable: si volem culturitzar els lectors «necessitem que els novel·listes ho facin bé, que tinguin un domini absolut de llur tècnica, si volem crear un públic que llegeixi en català i si volem conservar-lo» (1934: 6).

Tasis desplega una síntesi del seu pensament crític a l'assaig *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, concebut, com afirma en el pròleg, «deliberadament [com] un acte de propaganda de la literatura imaginativa, i, principalment, un acte de propaganda de la novel·lística contemporània a Catalunya» (1935: 12). El volum consta de tres parts. La inicial, «Novel·listes catalans», té com a base la secció homònima d'articles panoràmics, iniciada el gener de 1934 a *La Publicitat*, que abraça, cronològicament, des de Víctor Català i Prudenci Bertrana fins a representants de la generació de la República com Maria Teresa Vernet, Francesc Trabal o Mercè Rodoreda. A la segona, «Barcelona i la novel·la», reclama que la novel·lística catalana contemporània, semblantment al que s'ha esdevingut amb altres metròpolis com Londres o París, potenciï una imatge cosmopolita de la ciutat, que havia estat falsejada i reduïda als baixos fons: «Llastimosament, damunt d'ells hom ha bastit la més estúpida i falsa de les llegendes. Hom ha creat, per a encís de botiguers disbauxats o d'estudiants sense ganes d'estudiar, una nova *Chinatown*, sense xinesos, amb perversitats decoratives i pornografies sublimades de literatura. Tan simple i dolorosa com és la realitat del nostre barri de Drassanes!» (1935: 118). Una defensa de l'espai narratiu barceloní —i, per tant, de la novel·la ciutadana en detriment de la rural, que no deixa de ser per a Tasis un problema per a la modernització del gènere— que té uns precedents i uns models: Martí Genís i Aguilar, Joan Pons i Massaveu, Emili Vilanova i, sobretot, Narcís Oller, traspasat feia poc, a qui considera el creador de la novel·la catalana moderna: «Amb tots llurs defectes, *La febre d'or*, *Pilar Prim* i *La Papallona* són, segurament, l'aportació més positiva que la ciutat de Barcelona ha dut a la nostra literatura. Un moment de l'evolució de la gran ciutat en febre de creixença està fixat per Narcís Oller amb fidelitat de documental i amb la força d'una passió creadora que imagina personatges, els fa viure aventures i atzars, i reïx a donar sempre el so de la realitat» (TASIS 1935: 8-9). La valoració

d'aquests narradors vuitcentistes cal emmarcar-la en un context ideològic de recuperació del segle XIX; una tesi exposada per Josep M. Balaguer: «la necessitat de revisió ve condicionada per l'especificitat d'aquest període en el cas català, per una banda interpretat com a origen del que acabarà sent un procés de renacionalització que té els seus orígens en la recuperació de la llengua literària, però alhora amb uns resultats literaris que han tendit a ser rebutjats des del final de segle per la majoria d'opcions modernitzadores» (1998: 31-32), i corroborada per Montserrat Corretger: «la cultura catalana s'afanya durant la República a mostrar models literaris nacionals amb força revulsiva: cerca en la Renaixença, en la prerenaixença i en alguns dels grans escriptors europeus que la inspiraren precedents amb validesa clàssica i amb energia patriòtica» (2015: 277). Per tant, la intenció de Tasis i la d'altres estudiosos coetanis, com Josep M. Miquel i Vergés, Lluís Nicolau d'Olwer o Manuel de Montoliu, no era altra que la de defugir la imatge folklòrica —i anacrònica— que podria tenir el vuit-cents entre els joves interessats per la cultura autòctona i reinterpretar-lo des del present. A la tercera part, «Viatge al món meravellós de la novel·la», Tasis defineix el gènere «com uns mons maravillosos i constantment renovats, uns universos imaginaris en els quals hem de trobar paisatges insòlits i una fauna extraordinària» (1935: 127). Breu: seguint les premisses del realisme del XIX, i amb Narcís Oller com a model, la novel·la ha de posseir un argument desenvolupat de manera lògica i comprensible i servir a través d'uns personatges que destaquen per la seva caracterització psicològica.² El volum, aparegut a les Publicacions de La Revista, caldria relacionar-lo, per la seva temàtica, amb d'altres de publicats a la mateixa col·lecció. L'havien precedit *Notes sobre literatura estrangera* (1934), de Marià Manent, sobre poesia i, en

2. Tasis havia donat a conèixer una altra definició del gènere a «Variacions sobre la novel·la», en què remarcava el paper preponderant que hi havia de tenir la trama: «És molt desagradable que la primera constatació que podeu fer sigui la de la noció erradíssima del que ha d'ésser una novel·la. Fiats en la facilitat de digestió del gènere i en l'amplitud de les seves fronteres, tota mena d'ingredients estranys hi són abocats: poesia paisatgista, records personals, teories polítiques de l'autor. Tot això hi cabria, és indubtable, però el mal és que hi són com a peça principal i no com a accessori o com a elements determinats per l'argument» (1934: 6).

menor grau, narrativa i crítica; i *Assaigs sobre la novella* (1934), de Maurici Serrahima, consagrat a l'estudi d'Aldous Huxley —de qui Tasis traduirà el 1938 *El somriure de la Gioconda*—, André Maurois i Ernest Martínez Ferrando, entre altres narradors. Després veurà la llum *Lectures europees* (1936), de Ramon Esquerra, un mapa de la narrativa anglosaxona i francesa d'entreguerres (IRIBARREN 2006).

Aquest model de novella realista, ciutadana i psicològica, Tasis l'havia dut a la pràctica amb *Vint anys*. De fet, és l'única del seu gènere que enllesteix durant aquest període ja que l'absorbeixen la traducció, les tasques relacionades amb el seu partit, Acció Catalana, i els càrrecs polítics que se'n deriven o el periodisme. Va ser publicada el 1931 a la col·lecció A Tot Vent d'Edicions Proa, dedicada exclusivament a la novella catalana i estrangera, i on havia donat a conèixer el 1930 la traducció d'*El retrat de Dorian Gray*, d'Oscar Wilde.³ Com bé Albert Manent va afirmar, «els escriptors cobejaven sortir a la col·lecció pel que significava de tribuna literària de consagració i perquè s'adreçava a un públic variat i fidel, que permetia fer uns tiratges que a vegades arribaven als 4.000 exemplars» (1984: 193). Si contextualitzem *Vint anys* en el teixit literari de la dècada dels trenta, veurem com encaixa, si seguim la proposta de classificació de les novel·les efectuada pel mateix Tasis a *Una visió de conjunt de la novella catalana*, amb la línia que correspon al «tema de l'evolució dels costums [i amb el]

3. El mateix Tasis, en un article a *Mirador* amb motiu de la publicació dels cinquanta primers volums d'A Tot Vent, valorava el paper de la col·lecció a l'hora de difondre el gènere: «Pel que fa a les obres catalanes, potser el nivell no està a l'alçada de les traduïdes. Cal, naturalment, donar-ne la culpa a la misèria de la nostra novel·lística. I encara, si ho mireu fredament, us estranyareu que en quatre anys una col·lecció hagi pogut arribar a publicar vint-i-dues novel·les originals (dinou d'elles totalment inèdites) d'autors catalans. Aquest cas em sembla que deu ésser el primer, fins ara, de Catalunya. I, de totes maneres, en aquesta llista, hi ha ben bé una dotzena de novel·les remarcables, en conjunt i en estil, de les quals només comento, per haver estat distingides amb el premi Crexells, *El cercle màgic* de Puig i Ferrer i *Laura a la ciutat dels sants* de Miquel Llor. Tampoc no és menyspreable el fet d'haver editat unes quantes primeres novel·les perquè això pot representar per a la literatura catalana el guany d'alguna vocació inèdita de novel·lista, ni haver acollit noms i tendències tan desaparellades com Esclasans, Duch i Agulló, S. Juan Arbó, Francesc Trabal i Prudenci Bertrana» (1932: 6).

vast sector de novel·les que tracten els neguits de l'adolescència» (1935: 11); una línia i uns conflictes similars en què participen altres autors joves i que inclouria, amb tots els matisos que calguin, les novel·les *Pàgines d'adolescent* i *Suburbi*, de Xavier Benguerel; *Volves grises* i *Desordre*, de Ramon Xuriguera; *Hilde*, de Joan Baptista Xuriguera; *Dies verges*, de Joan Mínguez; o *Aloma*, de Mercè Rodoreda. L'atenció que Tasis dispensa a explorar el món interior dels personatges de *Vint anys* fa que pugui adscriure's al corrent de la novel·la psicològica, el dominant a l'època; Manuel de Montoliu ja ho advertia: «El senyor Tasis ens presenta una narració sense conflictes externs essencials. [...] Tot l'encís de *Vint anys* prové de la perfecta i impecable objectivitat de la visió del novel·lista, tota concentrada en la tasca de desentranyar pacientment els misteris de la psicologia dels “vint anys” en un jove de les darreres generacions de la petita burgesia barcelonina» (1979: 193). A més, amb aquesta obra, Tasis ens dona la seva versió d'un dels grans temes de la literatura europea dels anys trenta, «el de la crisi sentimental i moral de la joventut» (CASTELLANOS 2002: 16): «El major elogi de la novel·la que ens ocupa és que constitueix un recull de documents vius de la psicologia, de la moral i de la mentalitat d'una gran massa de joves de la Barcelona contemporània» (MONTOLIU 1979: 193). La novel·la ha estat estudiada per Magí Sunyer, i remetem al seu treball (2009: 117-124), en el qual es comenten els aspectes essencials: la construcció del protagonista, Pere Bernat, un jove indecís, conformista i sense voluntat, que esdevé el punt de partida per a retratar la joventut catalana de final dels anys vint —amb especial èmfasi en el personatge de Maria Rosa, que representa la dona moderna d'entreguerres—, o l'ús de l'omnisciència narrativa —un tret al qual se cenyia bona part de la novel·la psicològica catalana. Per part nostra, voldríem remarcar la presència, sobretot en el capítol inicial, del Districte Cinquè, un dels llocs comuns de la narrativa de l'època, i on el protagonista coneix Júlia, una noia de cabaret, que l'abandona per un burgès adinerat:

Tots els carrers febrosos i baladrers del Districte Cinquè, les tavernes equívokes i els bars de cambres, els teatres de vodevil i els concerts miserables, els cataus miserables de cada cantonada, els llardosos

i els pseudo-luxosos, els cèlebres i els discrets, i els cabarets modestos i ensopits dels volts de la Rambla de Santa Mònica.

Era un afany imprecís de conèixer coses, de saturar-se de les obscenitats i les llordors del barri del plaer miserios, balancejat, en canvi, per un íntim sentiment de repugnància física i moral que li impedia de rabejar-se ell també en aquell llot ciutadà (1931: 12).

No en va, els baixos fons barcelonins «resulten propicis per a introduir en la novel·la la temàtica sexual, una temàtica que s'ha convertit en el nucli central del psicologisme dominant, impulsat per les teories de la psicoanàlisi freudiana» (CASTELLANOS 1997: 176). Semblantment a Serrahima i Guansé, Tasis es transforma a *Vint anys* en un novel·lista doblat de crític —o, tant se val, en un crític doblat de novel·lista— que construeix la primera peça d'una projectada —i escapçada— «comèdia humana» sobre la Catalunya del segle XX (SUNYER 2016: 85).

3. AL SERVEI D'UN PAÍS

Durant els anys de la guerra i revolució, Rafael Tasis continua desplegant una notable activitat política i cultural al servei de Catalunya i de la República. La creació literària passa, tanmateix, a un segon terme —només inicia la novel·la *Tres*— i s'aboca a la divulgació de la història i la literatura per mitjà d'uns materials que publiquen les Edicions del Comissariat de Propaganda: *La revolució als ajuntaments*, a la col·lecció Estudis i Documents, uns fascicles de propaganda que, segons el mateix Tasis, estaven «destinats a conèixer no solament ací, sinó a tot el món, els antecedents de la guerra civil i la Revolució i els documents que poden servir per a aclarir i justificar l'actuació d'hommes i institucions durant el gran trasbals que vivim» (1937a: 3); *Les pedres parlen*, amb dibuixos de Jaume Juez i Castellà, *Xirinius*, i adreçat als infants, en què es relacionen episodis cabdals de la història de Catalunya amb monuments representatius del país, com les runes d'Empúries, el monestir de Ripoll, la catedral de Tarragona, la Seu Vella de Lleida, el Palau de la Generalitat o la tomba de Verdguer, al

cementiri barceloní de Montjuïc, que li serveix per a exposar el fenomen de la Renaixença i la recuperació del català com a llengua literària (FOGUET 2006), i *La literatura catalana moderna*, en què es traça un recorregut per la literatura catalana del primer terç del segle xx.⁴

Aquest treball es diferencia, per l'abast cronològic, d'altres visions panoràmiques, com *Resum de literatura catalana* (1927), de Lluís Nicolau d'Olwer, que només dedicava al nou-cents les darreres pàgines, i sense aprofundir-hi en excés, en tant que posava l'accent en èpoques pretèrites com la medieval. Deixant de banda els dos primers capítols, una síntesi de la literatura catalana des dels trobadors a Verdaguer, i un repàs de la vida i l'obra de Joan Maragall, i el darrer, dedicat a revistes culturals i al món editorial, el moll de l'os de l'assaig són els capítols que focalitzen els diversos gèneres literaris —poesia, teatre, novel·la, crítica i assaig—, en els quals Tasis desplega els seus judicis, de vegades més apuntats que no pas corroborats —«López Picó ha influït més que cap altre poeta en l'evolució de la lírica catalana» (1937b: 28); «actualment el teatre català passa un dels seus moments de crisi. N'és responsable, per una banda, l'allunyament de molts valors intel·lectuals, que prefereixen la novel·la. Per l'altra, l'embrutiment del públic popular a mans dels fabricants de pornografies i dels saineters d'encàrrec» (1937b: 42); «la crítica moderna s'agrupa entorn de dos noms: Manuel de Montoliu i Carles Riba» (1937b: 58)—, o bé reprèn temes apuntats en treballs anteriors, com la dicotomia entre novel·la rural i novel·la ciutadana, la primera exhaurida després de les obres de Joan Puig i Ferrer i Sebastià Juan Arbó. Domènec Guansé, des de *La Publicitat* i la *Revista de Catalunya*, valorava positivament el llibre, malgrat detectar-hi mancances com la novel·la *L'amor retrobat*, de Carles Capdevila, i un capítol dedicat al periodisme:

Com a informació ràpida i completa, el seu opuscle, sobretot, és excel·lent. Palesa, més que una erudició fàcil i fins obligada per a un escriptor català, una informació directa i de primera mà, un seguit de lectures, que signifiquen que l'autor ha seguit pas per pas el desenvolupament

4. Sembla que Domènec Guansé havia projectat entre 1934 i 1936 un *Panorama de la literatura catalana moderna*, que abraçava des de la dictadura de Primo de Rivera fins a l'actualitat, que no va arribar a bon port (ISARCH 2016b: 572-575).

i creixença de la nostra literatura i que se n'ha interessat de manera activa pel passat. [...] Així el seu estudi no és un enfarfec de noms, de títols i de dades, sinó un ràpid esclariment del que representen els autors i obres que ens destaca i una sumaria, però articulada valoració, del conjunt. Acceptant, com és de llei en una obra de divulgació, el que en podríem dir criteri oficial, no deixa de matisar-lo d'una manera ben personal, i sovint davant de les obres més recents o mal valorades encara, n'ofereix síntesis i definicions, que restaran segurament com a definitives. (GUANSÉ 1937: 2)⁵

En canvi, la ressenya del diari *Catalunya*, del 17 i el 19 de gener de 1938, a càrrec de *Bibarrambla*, criticava les absències d'Eugeni d'Ors i de Dídac Ruiz, que era qui s'amagava rere el pseudònim (MANENT & POCA 2012: 73). A la rèplica, Tasis en justificava l'exclusió: en el cas del segon autor pel desconeixement de la seva obra; del primer, els motius, en canvi, eren, ras i curt, ideològics:

Sobre l'altre «professor doctor», el difunt Xènius, l'exclusió és encara més defensable. Dictador de la cultura catalana que fou un dia, jo no vaig arribar a temps de rebre'n la influència. L'he conegut tard i amb dany —valgui'm la traducció literal de la frase feta castellana—, quan ja havia traït Catalunya, la seva llengua i la causa de la llibertat. A més de traïdor, aleshores, l'he trobat insuportable de pedanteria i artificiosos d'estil, i no m'he pas estat de dir-ho quan he pogut. Avui que és un dels capítols dels «acadèmics» de Franco, el nom d'Eugenio d'Ors en un llibre de propaganda de la nostra literatura, hauria estat un escarni per a les coses que més estimem i una ofensa personal als escriptors catalans, que, amb les armes a la mà o amb la ploma als dits, defensen la pàtria i la llibertat contra els homes i les idees que el Glossador serveix amb la seva abjecció. (1938a: 7).

5. En el comentari a la *Revista de Catalunya*, Guansé insisteix en aquestes idees: «Les preferències de l'autor de l'opuscle, les opinions que podrien resultar massa personals, són sacrificades a l'objectivitat informativa, al desig d'oferir una visió completa, comprensiva i justa del conjunt. Fins i tot, superant les passions del moment que es presta a tantes animadversions i a tants exclusivismes, el seu esperit liberal li ha permès de redactar amb una absoluta imparcialitat aquest breu resum d'història literària» (1938: 119-120). Vegeu, sobre la recepció d'aquest llibre de Tasis, CAMPILLO 1994: 147-148.

Quant a la crítica literària, en aquests anys de conflicte bèl·lic es vehicula a *La Publicitat* i al setmanari *Meridià*. En aquesta revista, Tasis hi ressenya *Hores angleses*, de Ferran Soldevila; *Imitació del foc*, de Bartomeu Rosselló-Pòrcel; o les edicions de poesia al front, i hi reivindica la cultura popular per mitjà de les figures de Marià Aguiló i Joan Amades. Potser l'article més remarcable és «Literatura de guerra», un panorama de la literatura bèl·lica des de la Gran Guerra, alhora que indaga en les possibilitats d'aquesta temàtica en relació amb el conflicte existent, mancada encara de conreu: «Així, els temes del que és presentat com a poesia bèl·lica estan relacionats amb accidents marginals de la lluita: bombardeigs amb llur horrible ferotgia; el dolor de les mares o bé l'emoció dels companys davant la mort heroica d'un soldat. La guerra directa, com a espectacle i com a experiència alhora, no hi és present» (1938b: 6).

4. NARRAR UNA ÈPOCA

Al llarg de l'exili a París, durant gairebé deu anys, del 1939 al 1948, Rafael Tasis fixa la seva activitat, preferentment, en dos àmbits: l'activisme polític, des de la secretaria d'Acció Catalana Republicana, i la creació literària: les novel·les *Tres*, *Muntaner 4*, *Un crim al Paralelo*, *La Bíblia valenciana* i *Sol ponent*, editades, excepte la segona, que va romandre inèdita i inacabada, després del retorn a Catalunya, i un aplec de proses, *Històries de coneguts*.⁶ Tasis, però, no va abandonar el periodisme: una selecció dels seus articles de tema polític apareguts a *El Poble Català*, *Catalunya*, *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials* i *La Nostra Revista* ha estat aplegada a *Les raons de l'exili* (2012) per Montserrat Barcardí i Francesc Foguet; bona part dels textos tracten de la situació de la diàspora catalana en relació amb el panorama internacional i amb l'èxode de 1939, vist com un desastre de major magnitud que el de 1714.

6. No hem tingut present en aquest treball *Tot l'any*, dotze estampes barcelonines acompanyades de litografies d'Antoni Clavé, aparegut el 1943 i amb un tiratge de 55 exemplars (POBLET 1967: 94-100 i ARIMANY 1967: 135-136).

La redacció i la publicació de *Tres*, tal vegada la seva obra mestra, presenta una trajectòria accidentada: començada a la dècada dels trenta, en va redactar només un parell o tres de capítols que van romandre a Barcelona el 1939; la inicià de bell nou a París i l'enllestí en tres mesos, entre febrer i maig de 1941; la revisà a Barcelona entre el juny i el setembre de 1950; la presentà al premi Catalònia de novel·la, que guanyà el 1953, i es va publicar a Mèxic el 1962 per Costa-Amic Editor, i el 1966, en segona edició a Catalunya, dins la col·lecció El Club dels Novel·listes. L'objectiu amb què va ser escrita, com Tasis assenyala, era el de «donar testimoni de la meua època, a declarar en nom de la meua generació que va tenir potser moltes culpes, però també molt d'entusiasme i que, principalment, va ésser honrada i sincera» (2011: 414). L'obra reflecteix el fracàs de la generació nascuda amb la República —la de l'autor— mitjançant tres amics que, a l'inici de la novel·la, cursen el batxillerat i que esdevindran un metge de reconegut prestigi, un escriptor i polític republicà i un enginyer que mantindrà relacions amb el sindicalisme. La història d'un país i d'uns personatges presenta un evident pòsit autobiogràfic, com es desprèn de les paraules de Tasis en el pròleg:

Hi havia en aquell afanyós escriure meu un deler d'examinar les causes que havien conduït a aquella situació en la qual jo, i com tants d'altres milers de compatriotes, exiliats o dintre de la nostra terra, ens trobàvem. En la descripció dels actes i les intencions dels meus tres protagonistes, en aquells fer-los sortir dels vagues neguits adolescents per a submergir-los en les realitats de la història, d'una història que, de grat o per força, ells i jo havíem viscut entre 1917 i 1936, jo podia trobar justificacions, errors, pecats o encerts que expliquessin la nostra tragèdia i donessin confort —o condemna— al nostre esperit en aquell destret. (1962: 11)

Com es desprèn de la citació, el fil argumental de *Tres* transcorre des del 1917, l'esclat de la revolució soviètica, fins al 1936, iniciada la Guerra Civil, i manté notables paral·lelismes amb l'eix temporal de *Destins*, una novel·la de Ramon Xuriguera, publicada el 1938, que també mostra el fracàs d'un grup de joves a través de dos períodes: 1918, data que assenyala l'acabament de la Primera Guerra Mundial, i

1930, que marca la fi de la dictadura de Primo de Rivera; en aquest sentit, el títol és altament significatiu, perquè n'indica el contingut: el destí d'uns personatges prenent com a base dos moments claus de la seva existència; la segona part de la novel·la ens mostra l'èxit o el fracàs —majoritari— dels joves presentats a la primera.

Datada a París el 1941 i inacabada, *Muntaner 4* és la continuació cronològica de *Tres*. La novel·la ofereix un retrat de la societat barcelonina abans de l'inici de la guerra i durant el període bèl·lic en una finca del carrer de Muntaner per mitjà de nombroses trames entrelaçades, que esdevenen un microcosmos de les classes mitjanes. El text respon al que Tasis havia demanat a l'article «Literatura de guerra»: «El solatge d'emocions, l'arrecplec de notes personals i d'experiències alienes ha de reposar abans de convertir-se en matèria literària d'imaginació. Els nostres Remarque, els nostres Glaeser, els nostres Tomli-son, tardaran encara uns quants anys a sorgir. Però sorgiran» (1938: 6). Hi plana una intenció testimonial, preservar la memòria dels fets, com s'exposa a l'«Advertiment al lector», que és també una crònica de l'ocupació alemanya de París: «En aquests mesos del nostre exili he pensat sovint en la necessitat d'escriure una història detallada de la nostra guerra. D'altres deuran fer-ho molt millor que jo no podria. Un llibre com el que em proposo d'escriure, si me'n surto, podria esdevenir un testimoni encara més viu d'una època de crueltat i d'heroisme» (TASIS 2015: 17). Talment els novel·listes al·ludits a «Literatura de guerra», el que crida més l'atenció al lector actual són els capítols en què es narra la guerra des de la rereguarda: el quart, «Sobre la revolució», una visió del 18 de juliol; o el sisè, «La Rabassada», en què es ficcionalitza l'assassinat de l'usurer Pere Fortianell a mans dels anarquistes de la FAI, amb qui Tasis és especialment crític: «I, dominant-ho, hi havia l'ombra de la mort que s'havia ensenyorit del país. Sentíeu com aquesta ombra s'espesseïa, com tenyia de vermell els carrers de la ciutat. La revolució feia el seu part amb sang» (2015: 176-177). O la sensació de derrota que domina en tot moment sobre el relat: «La rebel·lió militar semblava que havia d'ésser ofegada en vuit dies i ja feia prop de dos mesos que durava. No es veia per enlloc el desenllaç favorable a la República» (2015: 176). Val a dir que la Guerra Civil ja havia estat tractada en dues novel·les enllestides l'estiu de

1938: *La cèllula*, de Pere Calders, que cal donar per perduda, i *Flames de juliol*, de C. A. Jordana, de la qual s'han conservat només els set darrers capítols (CAMPILLO 2004: 77).

Com és sabut, Tasis, com a mitjà de subsistència, va traduir per encàrrec de Ferran Canyameres novel·les d'intriga de Georges Simeon al castellà des de les darreries de 1942. Tal vegada aquesta tasca va estimular-lo a provar sort en el món de la narrativa policíaca, gènere que ja havia reclamat en els articles de preguerra —a «Variacions sobre la novel·la» recomanava «estudiar la tècnica perfecta dels autors de novel·les policíacques alguns dels quals, com S. S. Van Dine, Agatha Christie i Dashiell Hammet, produeixen models de lògica, construcció i misteri» (1934: 6)— i hi havia insistit el 1947 des de la *Revista de Catalunya* amb «Notes sobre la novel·la policíaca». El resultat d'aquest interès són dues novel·les, *Un crim al Paralelo* i *La Bíblia valenciana*, escrites el 1944, i que tenen més relació de la que podria semblar amb les que fins llavors havia escrit, atès que recreen ambients i situacions de la Barcelona de la República i són una peça més d'aquesta «comèdia humana» a què Sunyer feia referència. No cal insistir en les qualitats d'aquests textos, prou estudiats, d'altra banda, per Àlex Martín Escribà (2015).

La darrera novel·la d'aquest període, *Sol ponent*, escrita el 1943 i publicada el 1953, si bé no forma part del retaula barceloní que hem assenyalat, manté una notable coherència amb altres textos de Tasis. Encara que es tracta d'una novel·la de caire psicològic que relata l' enamorament frustrat d'un escriptor i polític madur i de prestigi amb una noia jove, admiradora seva i que representa la joventut que ell ja no posseeix, hi retrobem el tema de l'amor apassionat i, alhora, frustrat que ens remet al que experimentava l'indecís Pere Bernat, el protagonista de *Vint anys*. Un aspecte fins ara poc explorat de la novel·la és la font de què beu l'argument: com explica Tasis en una carta a Vicenç Riera Llorca, neix dels poemes maragallians del cicle d'Haidé: «en la novel·la vaig agafar, íntegrament, el suposat argument dels poemes i el vaig transportar a un ambient i a una època més moderna. Però Claudi Llopart vol ésser Maragall i la noia que l'encén en aquell amor fora de lloc seria la misteriosa Haidé. No hi ha, doncs, res d'experiències personals, i, amb prou feines, d'observacions directes» (2011: 405). La

ressenya del Riera Llorca a *Pont Blau* remarcava el canvi d'orientació en la narrativa tasiàna: «en *Sol ponent* es combinen de manera feliç el caràcter netament català de la narració —per l'ambient i, sobretot, pels tipus— amb una tècnica que, sense trencar estridentment amb els models que Tasis podria trobar en la novel·la catalana, s'ajusta als corrents actuals de les grans literatures» (1955: 326-327).

A l'últim, *Històries de coneguts*, subtítulat «Figures i paisatges de la nostra història», va ser l'únic dels textos comentats que va sortir a llum a l'exili: el 1945, a càrrec de l'editor Eduard Raguasol, dins la col·lecció Poesia i Prosa Catalana; l'any següent va obtenir el premi Concepció Rabell als Jocs Florals de Montpeller per a obres publicades. El llibre ficcionalitza episodis protagonitzats, entre d'altres, per Ramon Berenguer el Gran, Ausiàs March, Pau Claris, Josep Moragues, Josep Anselm Clavé o Joan Maragall. Una evocació —o divulgació— històrica similar a la que havia dut a terme, adreçant-se al públic infantil, amb *Les pedres parlen*: «no he volgut fer, de la meua evocació de personatges notoris, una Galeria de Catalans Il·lustres, ni tampoc un resum de moments dramàtics de la nostra història nacional, sinó un simple arrellec d'escenes de la vida de gent coneguda o que, en graus diversos, mereixeria d'ésser-ho dels catalans» (1945: 11). La valoració per part de la crítica va ser contradictòria: positiva per part d'Avellí Artís i Balaguer a *La Nostra Revista*: «Rafael Tasis ha barrejat sàviament, en aquest llibre, la fantasia i la veritat, la història i la llegenda, amb el pensament clavat a molts racons que a tots ens són massa familiars perquè el record no ens afecti» (1946: 75), i negativa segons Joan Sales, amb el pseudònim de *Masades de Segura* (MANENT & POCA 2012: 317), des dels *Quaderns de l'Exili*: «la prosa de Tasis rivalitza amb el plom» i defineix el seu autor com «un periodista com tants, que escriuen llibres simplement perquè els sembla que hi ha una cosa més important que escriure una gasetilla: escriure 192 pàgines de gasetilles» (1946: vii).

5. DIVULGAR LA TRADICIÓ I LA MODERNITAT

Amb el retorn a Catalunya el 1948, Rafael Tasis va continuar exercint el periodisme amb articles destinats, preferentment, a publicacions de l'exili (a la llista del període parisenc, cal afegir-hi *Pont Blau*, *Veu Catalana* o *Mai No Morirem*) i que han estat compilats per Bacardí i per Foguet a *El revulsiu del catalanisme* (2015); uns textos marcats pel frustrat retorn de la democràcia i per la perpetuació del règim feixista espanyol després de la Segona Guerra Mundial. També reprendrà la tasca com a crític i historiador de la literatura —a París només va publicar alguns articles sobre obres aparegudes a la diàspora a la *Revista de Catalunya* i a *La Nostra Revista*— amb la intenció de «reprendre les actituds literàries que havien articulat la seva obra teòrica de preguerra, amb un sentit explícit de continuïtat i sutura que justifica bona part de la seva producció, també la narrativa» (ISARCH 2016a: 76). Els eixos de la crítica entronquen, per tant, amb els exposats per l'autor durant els anys trenta —promoció d'autors joves i del gènere de la novel·la—, però també se n'hi detecten de nous —la poesia i el segle XIX.

Una mostra de les col·laboracions crítiques de Tasis a les publicacions de l'exili és el material que integra el volum *Lectures de postguerra* (2016), a cura, una vegada més, de Bacardí i de Foguet, en què s'apunta un balanç de la literatura catalana entre 1939 i 1966, sempre amb el contrapunt de la francesa i l'anglosaxona. Les quatre seccions en què s'estructuren aquests materials ens donen idea de la varietat i, alhora, de la coherència dels interessos tasiens: «Perspectives», panoràmiques sobre temes concrets: revistes, la novel·la policíaca, la llengua literària, la represa de la literatura catalana i les traduccions; «Mestratges», cenyit a les figures de Prudenci Bertrana i Josep Pous i Pagès, uns articles panoràmics que recorden els de preguerra; «Afinitats i divergències», que engloba autors de corrents culturals ben diferents: consolidats com Víctor Català, Josep Carner o Josep Pla; i emergents com Joan Sales, Pere Calders, Jordi Sarsanedas, Lluís Ferran de Pol o Manuel de Pedrolo, de qui afirma, havent llegit només un volum de contes publicat i quatre novel·les inèdites, que «és la revelació en el camp de la novel·la catalana i que, probablement hauria d'ésser considerat com el novellis-

ta més important que hagi donat Catalunya després de Narcís Oller» (2016: 265); i «Situacions», títol de ressonàncies sartrianes, l'estudi global de cinc autors (Josep M. de Sagarra, Josep Pla, Gaziel, Ferran Soldevila i Joan Fuster), al mateix temps que s'esbossen alguns trets de la seva personalitat. Amb tota seguretat, Tasis va ser el crític literari més important de la Catalunya dels anys cinquanta i, alhora, va esdevenir l'enllaç entre el món de la preguerra i l'exili (pensem en Guansé, per exemple) i les noves generacions encapçalades per Joan Fuster, Joaquim Molas i Albert Manent.

De caràcter divulgatiu són els assaigs *La novel·la catalana i Un segle de poesia catalana (1833-1953)*. El primer no és ben bé l'actualització d'*Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, ja que traça el recorregut d'aquest gènere des del Romanticisme fins a 1953 i s'apropa més *La literatura catalana moderna*, pel que té de didàctic i de sintètic i no de proselitisme. Les vicissituds per què va passar el llibre, les exposava Tasis en una carta a Ramon Xuriguera el 2 de setembre de 1954:

És una obra d'informació, que vol ésser objectiva i no ho és —com no pot ésser-ho cap obra humana— i que pateix del seu vici d'origen: haver estat escrita i composta l'any 1938 per a la *Revista de Catalunya*; haver estat posada més o menys al dia l'any 1946 (afegint-hi i intercalant-hi algun paràgraf), també per a la *Revista de Catalunya*, amb el mateix trist resultat, ambdues vegades, de veure plegar la revista sense que s'hi publicqués el meu text, i per últim, haver estat ampliada una mica més l'any 1952, quan els catorze anys passats (que ara ja són setze) obligava a canviar l'òptica general del llibre i a considerar que els «joves» no són precisament ara Jordana, Benguerel, vós i Guansé, sinó d'altres que han anat sortint, gràcies a Déu. Si un dia tinc temps i esma per a posar-me a una història més completa i crítica de la novel·la catalana, miraré de fer una cosa més seriosa i ben arquitecturada. Però dubto que mai tingui lleure per a la feina de preparació i redacció d'un llibre així que, d'altra banda, no crec que interessés cap editor. (CAMPS ARBÓS 2010: 187-188)

Després de dos capítols introductoris dedicats a l'evolució de la narrativa vuitcentista, Tasis destaca, en els següents, les figures de Narcís Oller i Emili Vilanova, representants, respectivament, de dos

tipus de narrativa: la burgesa i la popular. El gruix del treball és, de tota manera, la narrativa del segle xx, en què reprèn la tesi de 1935, l'oposició entre la «novella de muntanya», vehiculada per Raimon Casellas, Víctor Català, Joaquim Ruyra, Prudenci Bertrana, Josep Pous i Pagès i que culmina amb Joan Puig i Ferrer, i la «novella de ciutat», «l'autèntica novella, perquè ciutat vol dir societat i la novella necessita aquest ambient social i no la solitud i el monòleg de l'home davant les muntanyes» (1954: 55), representada, entre d'altres, per Josep M. Folch i Torres, Juli Vallmitjana, Alfons Maseras, Carles Soldevila, Joan Santamaria i Josep M. de Sagarra. Potser el més interessant del llibre és el darrer capítol, «Els joves», que aplega, no només els autors que publiquen per primera vegada, com Maria Aurèlia Capmany o Cèlia Suñol, sinó també aquells que havien iniciat la seva carrera literària durant la República —i estudiats a *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*— i en comenta les darreres novetats, sovint editades a l'exili, i les acosta al públic de l'interior de Catalunya: així valora el *El Rusio i el Pelao*, de C. A. Jordana: «es tracta d'un admirable estudi de psicologia infantil que reprèn el tema d'un conte anterior («Txossep»), el de la tendresa fraterna, i que reïx a ajuntar l'ambient i les apuntacions sagaces de la novella de costums al retrat d'aquells dos infants abandonats davant els enigmes i les crueltats de la vida» (1954: 72), o *Temperatura*, de Francesc Trabal: «malauradament, els estirabots, les digressions, les imperfeccions de la frase i l'artificiositat del diàleg trenquen a cada moment la línia de la narració i la desvien del significat profund que podia tenir» (1954: 77).

Un segle de poesia catalana (1833-1953) va aparèixer pòstumament, el 1967, i és la primera part de l'estudi *L'espai i el temps* que Tasis havia presentat al premi Josep Yxart el 1956 i que va obtenir Joan Fuster amb *Figures del temps*.⁷ L'assaig presenta característiques si-

7. *L'espai i el temps* comprenia tres parts: la primera, «La poesia catalana de 1833 a 1953»; la segona, «Tres records», dedicats a les figures de Josep Pous i Pagès, Alfons Maseras i Antoni Rovira i Virgili i la tercera, «Els nous valors de la narrativa catalana», títol que remet a l'estudi de Joaquim Folguera, *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), que aplegava estudis sobre Pedroló, Sarsanedas, Calders i Ferran de Pol apareguts a *Pont Blau*.

milars a *La novella catalana*: divulgació i coneixença del tema i, cronològicament, abasta des de «La pàtria», de Bonaventura Carles Aribau, fins a les darreres fornades poètiques; un període que també Fuster tracta, amb un major detallisme, en el segon volum de *La poesia catalana*, publicat el 1956. Un capítol interessant del llibre de Tasis és el dedicat a poetes de la diàspora com Antoni Rovira i Virgili, Ramon Xirau o Mercè Rodoreda, de qui judica la poesia en aquests termes: «ben coneguda com a novel·lista i que, amb els seus sonets perfectes, que li han valgut tres anys seguits la Flor Natural en els Jocs Florals de la Llengua Catalana, s'ha situat entre els primers dels nostres poetes lírics. ¿Qui podria dir que no devem a l'exili, a les seves angoixes i als seus esquinçaments aquesta nova i punyent veu de poetessa que canta amb paraules clares i amb versos perfectes, de gran rigor intel·lectual, els mites d'antany i els neguits d'avui?» (1967: 163)⁸

Com hem apuntat, un altre dels focus en què es desplega la crítica de Tasis al llarg d'aquests anys és la literatura vuitcentista. Un període revalorat a partir de les efemèrides, a voltes manipulades pel règim franquista, com les destinades al centenari del naixement (1945) i al cinquantenari de la mort (1952) de Jacint Verdaguer, o amb les edicions de les obres completes del poeta de Folgueroles, de Narcís Oller i d'Emili Vilanova o les selectes d'Àngel Guimerà. Una primera mostra d'aquest interès és l'*Antologia de la poesia catalana*, presentada amb el subtítol «De Ramon Llull a Jacint Verdaguer (segles XIII a XIX)». L'autor afirma en el pròleg que l'ha construïda a partir dels gustos personals i amb el propòsit de no voler fer «una obra d'erudició, sinó un intent divulgador dels tresors de la poesia catalana antiga, poc accessibles actualment al lector» (1949: 12). Seguint la divisió proposada per Nicolau d'Olwer al *Resum de literatura catalana*, l'antologia s'estructura en tres parts: «Època clàssica» —amb els impres-

8. Deixem de banda la traducció de la *Historia de la literatura universal*, de Paul Van Tieghem, en què Tasis va incorporar nombrosos passatges destinats a la literatura catalana dels segles XIX i XX. I, fins i tot, va redactar expressament el capítol «La literatura de hoy» per completar el volum, que correspon als onze anys que transcorren des de la versió francesa original fins al 1952, any en què la tradueix al castellà. Hi dona notícia dels novel·listes Cèlia Sunyol, Maria Aurèlia Capmany i Ramon Planas, i dels poetes Màrius Torres, Salvador Espriu, Joan Teixidor, Joan Vinyoli i Rosa Leveroni.

cindibles Ramon Llull, Ausiàs March o Joan Roís de Corella i un poema anònim extret del *Cançoner d'obres enamorades* de la Biblioteca Nacional de París—, «Decadència i poesia popular» —cançons i romanços al costat d'escriptors cultes com Francesc Fontanella, Pere Serafi o Francesc Vicent Garcia, que «negligien llur verb o contribuïen a corrompre'l» (1949: 13)— i «Renaixença», que té com a màxim exponent Verdaguer —acaba la selecció, significativament, amb «Los dos campanars». La tria és deutora, en bona part, de l'*Antologia de la poesia catalana* (1936), de Martí de Riquer i Josep M. Miquel i Vergés.

Els Jocs Florals en l'evolució del pensament de Catalunya (1859-1958) representa el màxim exponent de l'interès de Tasis pel fenomen de la Renaixença. L'assaig va obtenir el premi Patxot als Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats el 1959 a París, que commemoraven el centenari de la primera festa jocfloralasca després de la reinstauració; datat entre l'1 de març i el 30 d'abril de 1959, va romandre inèdit fins al 1997. Com indiquen les dates del títol, Tasis no se cenyeix als anys de la plenitud del certamen durant la Renaixença —com va fer poc després Josep Miracle a *La restauració dels Jocs Florals* (1960)—, sinó que arriba fins ben entrat el segle xx, amb els anys que el certamen va celebrar-se a l'exili. Es tracta d'un assaig llarg i documentat en què se citen estudis de preguerra com *Aribau i la Catalunya del seu temps* (1936), de Manuel de Montoliu, i altres de recents com *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer* (1955), de Josep Perenya, o *Industrials i polítics del segle XIX* (1958), de Jaume Vicens Vives, i, fins i tot, les *Memòries* (1954), de Josep M. de Sagarra. D'aquest treball, caldria posar-ne en relleu l'ingent tasca hemerogràfica de Tasis, que revela la consulta atenta dels volums anuals dels Jocs Forals i de publicacions coetànies com *Calendari Català*, *La Renaixença* o *L'Esquella de la Torratxa*. De gran interès és el penúltim capítol, que abasta els anys en què els Jocs Florals van celebrar-se a l'exili, de 1941 a 1958, amb informació de primera mà procedent de revistes de la diàspora com *El Poble Català* o *Catalunya*, d'on extreu els discursos del president dels Jocs i dels mantenidors, o, fins i tot, dels mateixos organitzadors del certamen.

La darrera mostra de l'interès de Tasis pel segle XIX és *La Renaixença catalana*, publicat pòstumament, el 1967. De caire divulgatiu, hi

ha capítols que responen al plantejament clàssic sobre el moviment (concepte i abast del terme «Renaixença», Jocs Florals, periodisme o escriptors i obres), però en presenta d'altres, diguem-ne de més singulars, destinats a les entitats (La Jove Catalunya, Centre Català, Unió Catalanista) o a estudiar el pas del regionalisme inicial del moviment cap al catalanisme per mitjà de la figura de Valentí Almirall i que poden de la seva col·laboració a l'obra miscel·lània *Un segle de vida catalana* (1960).

L'augment de la producció crítica de Tasis, respecte a la dels anys de l'exili, contrasta amb la disminució de l'obra narrativa, que es redueix a un recull de contes i tres novel·les.⁹ *Quatre nocturns sense melodia*, guardonat amb la Copa Artística als Jocs Florals de Nova York el 1951 i publicat el 1992 amb el títol de *L'illa*, aplega quatre relats datats el 1950, de temàtica i procediments ben diversos: «Ancien Régime», un diàleg entre un vell general i una comtessa que enyoren una època passada amb la Segona Guerra Mundial com a teló de fons; «De 6 a 8», que recupera un motiu recurrent en la narrativa tasiàna, el de les infidelitats conjugals; «Dos hereus» sorprèn, en canvi, per l'ambientació rural, la població imaginària de Vilacolrada, al Baix Camp, on arriba la guerra i la revolució de 1936; el darrer, «L'illa», és una crítica a la burgesia adinerada barcelonina a partir de les vicissituds que pateixen tres automobilistes per poder retornar a la capital després d'una disbauxada nit de Carnestoltes.

Altrament, les novel·les mostren una evident continuïtat respecte a les redactades anteriorment. *Abans d'ahir*, escrita entre el juliol de 1953 i l'agost de 1954 i publicada el 1956, presenta el retrat de la Barcelona d'inicis del segle passat a partir de la figura de Sebastià Bernat, que el 1901 retorna a Catalunya des de Cuba. Es tracta d'un *roman a clef*—que precedeix, cronològicament, *Tres*—construït amb elements procedents de les vicissituds familiars, com les estades a l'illa caribenyana i la impremta del pare, Bartomeu Tasis, a qui va dedicada l'obra, gudament combinats amb fets històrics, com la pèrdua de les darre-

9. Sabem que el 1956 Tasis havia iniciat la novel·la *El meu amic, l'Arcàngel*, sobre la figura de l'anarquista Mateu Morral, que el 1906 va atemptar contra el rei Alfons XIII. Només en va arribar a escriure la presentació i el primer capítol.

res colònies espanyoles, i amb personatges reals com Josep Falp i Plana, convertit en Rialp i Llana, o Alejandro Lerroux, sota el retrat d'un polític andalús, populista i demagògic, que no deixa ombra de dubte en el lector: «Barcelona, temptadora, s'oferia a la seva cobejança com una verge desitjosa d'ésser forçada. I ell la forçaria, delitosament, i assentaria el seu imperi damunt de la massa de treballadors, de malcontents, d'il·lusionats i decebuts, de gent emmetzinada per l'anarquisme o coneixedora del socialisme» (1956: 151-152). Va ser presentada, sense èxit, al premi Joanot Martorell el 1954, que va guanyar Manuel de Pedrolo amb *Estrictament personal*, una novel·la que mostrava el clima de la Barcelona de postguerra amb un realisme minuciós, i més adient als gustos de l'època que no pas la de Tasis, llastrada per un excés de dramatisme en els capítols finals, que arriba, fins i tot, a malmetre personatges tan interessants com Clotilde, una ànima besona de la Maria Rosa de *Vint anys*.

D'altra banda, *És hora de plegar*, escrita entre el 19 i el 24 de juliol de 1955 i editada el 1956, representa la darrera incursió de Tasis en el gènere policíac. A diferència d'*Un crim al Paralelo* i *La Bíblia valenciana* està ambientada en la immediata postguerra, als anys quaranta, al barri barceloní de Gràcia, i mostra, des del punt de vista de l'estructuració del material, amb la veu interposada de l'assassí, un pas endavant respecte a les dues precedents de la sèrie.

Ben distinta és la darrera novel·la, *A reculons*, que no va sortir de l'anonimat fins al 2015. Enllestida i revisada el 1957 (l'editor Santiago Albertí va rebutjar-la per l'escassa qualitat, quan ja li havia publicat a la col·lecció Lletres *Sol ponent*, *La Bíblia valenciana* i *És hora de plegar*), es tracta d'un relat fantàstic que exposa la història d'un fabricant barceloní, Martí Pratdesaba i Forriols, des del traspàs, vers el 1950, fins al naixement, el 1876, i té com a teló de fons esdeveniments històrics europeus i catalans que abasten la primera meitat del segle passat fins a les darreres dècades del XIX i que ja havien aparegut en novel·les anteriors: la postguerra, la Guerra Civil espanyola, la República o el desastre colonial de 1898. De fet, podria llegir-se com una síntesi, a la inversa, de les diferents etapes històriques de la narrativa tasiana i també com l'última peça d'aquell projecte inacabat, «la crònica novel·lada de la Catalunya contemporània, des d'una concepció que situava

les capes socials mitjanes com el seu nucli configurador» (CAMPILLO & CASTELLANOS 1988: 56).

Tasis finalitzava el discurs alludit al principi amb aquests mots: «Em sembla que, a casa nostra i en el dia d'avui, la literatura no pot ésser altra cosa que un acte de servei. Com a tal, i ara que els meus seixanta anys em donen ocasió de dir-ho, he escrit la meua obra i l'he oferta als meus conciutadans, els lectors catalans. Com a tal, voldria que quedés inscrita, suprem honor que no sé si em correspon, a la història de la literatura catalana» (2011: 421-422). Revisant i situant en el seu context l'enorme feina que va desplegar i la qualitat dels resultats assolits, el dubte que es plantejava l'escriptor barceloní ja s'ha esvaït i la seva obra resta inscrita —i amb lletres majúscules— a la història de la literatura catalana.

6. BIBLIOGRAFIA

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Miquel Arimany.
- ARTÍS (1946): Avellí Artís i Balaguer, «Els llibres i els autors», *La Nostra Revista*, núm. 2 (15 febrer), p. 73.
- BALAGUER (1998): Josep M. Balaguer, «Josep M. Miquel i Vergés, una revisió del XIX català en els anys 30», *Quaderns d'Estudis Arenyencs*, núm. 6, p. 30-36.
- CAMPILLO (1998): Maria Campillo, «La literatura i les institucions literàries. La novel·la», dins: Pere Gabriel (dir.), *Història de la cultura catalana*, Barcelona: Edicions 62, vol. IX, p. 135-148.
- CAMPILLO & CASTELLANOS (1988): Maria Campillo i Jordi Castellanos, «Rafael Tasis», dins: Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Ariel, vol. XI, p. 52-56.
- CAMPS ARBÓS (2010): Josep Camps Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CASTELLANOS (1997): Jordi Castellanos, «Barcelona: ciutat i literatura», dins: *Literatura, vides, ciutats*, Barcelona: Edicions 62, p. 137-185.
- (2002): «Literatura i compromís social en els anys trenta», *Els Marges*, núm. 69, p. 7-23.

- CORRETERGER (2008): Montserrat Corretger, «El combat per la novel·la (1924-1936)», dins: *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la (1924-1936)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 9-84.
- (2015): «La literatura de la Renaixença en la crítica dels anys vint i trenta (1922-1939) i en l'exili», *Afers*, núm. 80-81, p. 269-292.
- (2016): «Rafael Tasis, periodista», dins: Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín (ed.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 23-51.
- DANÉS SALA (2005): Adriana Danés Sala, «Rafael Tasis i la novel·la catalana dels primers anys trenta», *El Contemporani*, núm. 31-32, p. 64-69.
- (2006): «Rafael Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriòtic», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (ed.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.
- FAULÍ (2002): Josep Faulí, *Els Jocs Florals de la llengua catalana a l'exili (1941-1977)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FOGUET (2006): Francesc Foguet, «L'herència fecunda: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1937-1938). Llibret introductori», dins: *7 llibres infantils editats pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 1-23.
- GUANSÉ (1937): Domènec Guansé, «La literatura catalana moderna», *La Publicitat* (17 novembre), p. 2.
- (1938): «Llibres», *Revista de Catalunya*, núm. 82 (15 gener), p. 119-120.
- IRIBARREN (2006): Teresa Iribarren, «Introducció», dins: Ramon Esquerri, *Lectures europees*, Manresa: Edicions de L'Albí, p. 11-34.
- ISARCH (2016a): Antoni Isarch, «Rafael Tasis en els debats novellístics del seu temps», dins: Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín (ed.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 53-81.
- (2016b): *Domènec Guansé: crítica, periodisme i narrativa (1918-1936)*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesi doctoral.
- MANENT (1984): Albert Manent, «Antecedents i història d'una aventura cultural: Edicions Proa», dins: *Escriptors i editors del nou-cents*, Barcelona: Curial, p. 180-202.
- MANENT & POCA (2012): Albert Manent i Josep Poca, *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*, Lleida: Pagès.
- MARTÍN ESCRIBÀ (2015): Àlex Martín Escrivà, *Rafael Tasis, novellista policíac*, Barcelona: Alrevés.

- MONTOLIU (1979): Manuel de Montoliu, *Breviari crític*, Tarragona: Diputació Provincial de Tarragona, vol. v, p. 192-194.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafael Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- RIERA LLORCA (1955): Vicenç Riera i Llorca, «Els llibres», *Pont Blau*, núm. 34 (agost), p. 326-327,
- SALES (1946): Joan Sales, «L'home i els llibres», *Quaderns de l'Exili*, núm. 23 (setembre), p. vii.
- SIMBOR ROIG (2007): Vicent Simbor Roig, «Rafael Tasis, el crític que estimava la novel·la», *Llengua & Literatura*, núm. 18, p. 233-255.
- SUNYER (2009): Magí Sunyer, «El novel·lista Rafael Tasis», dins: *La ciutat nova. Literatura sobre llibertat, igualtat i catalanisme*, Benicarló: Onada, p. 109-124.
- (2016): «Les novel·les de Rafael Tasis: crònica d'unes il·lusions estroncades», dins: Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín (ed.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 83-100.
- TASIS (1924): Rafael Tasis, *El daltabaix*. Barcelona: L'Avenç Gràfic.
- (1931): *Vint anys*, Barcelona: Proa.
- (1932): «La Biblioteca A Tot Vent», *Mirador*, núm. 191 (29 setembre), p. 6.
- (1933): «La misèria del llibre català. Ens calen moltes novel·les catalanes», *La Publicitat* (29 novembre), p. 2.
- (1934): «Falles d'una literatura. Variacions sobre la novel·la», *Mirador*, núm. 295 (27 novembre), p. 6.
- (1935): *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona: Publicacions de La Revista.
- (1937a): «Els llibres», *La Publicitat* (20 maig), p. 3.
- (1937b): *La literatura catalana moderna*. Barcelona: Comissariat de Propaganda.
- (1938a): «Defensa d'un llibre incomplet», *Meridià*, núm. 4 (4 febrer), p. 7.
- (1938b): «Literatura de guerra», *Meridià*, núm. 28 (22 juliol), p. 6.
- (1946): *Històries de coneguts*, París: Ragasol editor.
- (1948): *Antologia de la poesia catalana. De Ramon Llull a Jacint Verdaguer*, Barcelona: Selecta.
- (1954): *La novel·la catalana*, Barcelona: Sagitari.
- (1956): *Abans d'ahir*, Barcelona: Selecta.
- (1962): *Tres*, Mèxic: Costa-Amic.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.

- (2015): *Muntaner 4*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Muro: Ensiola.
- (2016): «Manuel de Pedrolo, novel·lista inèdit», dins: *Lectures de post-guerra*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 264-280.
- (2017): *Diari (1922)*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

EL CÀNON POÈTIC CATALÀ
DEL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX.
LA PROPOSTA DE RAFAEL TASIS

JORDI MALÉ
Universitat de Lleida

Rafael Tasis va escriure el llibret *La literatura catalana moderna*, d'una vuitantena de pàgines, en plena Guerra Civil i per encàrrec del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, que volia encetar una col·lecció titulada Aspectes de l'Activitat Catalana. Va ser publicat al final del 1937, en tres versions: catalana, castellana i francesa, la qual cosa testimonia la finalitat primera de la col·lecció, que era divulgar la vida cultural del país en diversos àmbits (TASIS 1938a).¹

El mateix escriptor explicava, en un article aparegut poc després de publicar-se el llibre, que l'havia hagut de redactar, ateses les circumstàncies de la guerra, «amb molta —massa— rapidesa», la qual cosa no havia impedit que la crítica se n'ocupés, en general amb benivolència, i que alguns consideressin l'obra, afegia, «com una història de la literatura catalana moderna, quan no n'és sinó un prospecte» (TASIS 1938a). Bo i acceptant el qualificatiu de prospecte tenint en compte la brevetat del volum, resulta indubtable que *La literatura catalana moderna* és una petita història de la literatura catalana, i més en concret, de la del primer terç del segle xx. O perfilant-ho encara més: de la literatura catalana escrita entre el tombant de segle i el primer any de la Guerra Civil.

En la ressenya que Domènec Guansé va dedicar-li a *La Publicitat* (el 17 de novembre de 1937), el crític tarragoní apuntava que l'estudi

1. La col·lecció va arribar a tenir cinc números; els altres quatre van ser: *Com faig un curs comentant la història de la cultura* (1937), de Josep Lleonart; *La universitat de Catalunya* (1937), de J. Navarro Costabella; *La pintura catalana contemporània* (1937), de Sebastià Guasch, i *La literatura catalana a l'estranger* (1937), de Lluís Bertran. Malgrat que tots quatre volums duen a la coberta l'any 1937, les ressenyes que van rebre posen de manifest que, a diferència del de Tasis, van aparèixer el 1938 (CAMPILLO 1994: 147-149).

de Tasis «no és un enfarfec de noms, de títols i de dades, sinó un ràpid esclariment del que representen els autors i obres que en destaca i una sumària, però articulada valoració del conjunt». I hi afegia: «Acceptant, com és de llei en una obra de divulgació, el que en podríem dir criteri oficial, no deixa de matisar-lo d'una manera ben personal» (GUANSÉ 1937).

Segons Guansé, doncs, en aquesta obra Tasis acceptava, però «matisant-lo», el «criteri oficial» sobre la literatura catalana moderna —que avui historiogràficament qualificariem de *contemporània*—, bo i entenent per «criteri» la selecció d'obres i autors considerats més rellevants, això és, el que en seria el cànon.² Però, qui el determinava, aquest criteri?

En adjectivar-lo d'«oficial», Guansé sembla remetre a una institució de la qual emanés algun tipus d'autoritat en matèria literària, talment com la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans encarnava l'oficialitat en tot el que feia referència a llengua. Cap altra secció de l'IEC, però, com tampoc la tot just creada Institució de les Lletres Catalanes, havien establert, a través d'alguna publicació o bé algun informe o dictamen, cap criteri, és a dir, cap repertori canònic de la literatura catalana.³ El qualificatiu d'«oficial», doncs, caldria entendre'l referit a altres factors que intervenen en la confecció dels cànon i que tenen una dimensió pública, com serien la crítica i la història literàries, particularment referides a la literatura de principis del segle xx.

2. Per al concepte de *cànon*, i també de *corpus*, vegeu SULLÀ 2010: 63-64. Simplificant-ho: dins una literatura, el *cànon* seria «el seguit dels grans autors i de les obres mestres», mentre que el *corpus* inclouria també «una multitud d'autors i d'obres menors», per damunt dels quals destacarien els autors del *cànon*, això és, els *clàssics* (si guin antics o, com en el cas que ens ocupa, moderns).

3. Tampoc la Universitat de Barcelona, dins la qual la literatura catalana tan sols va ser objecte d'alguna assignatura durant la Segona República, quan esdevingué Universitat Autònoma (MALÉ 2003b: 81-96). Sí que s'havien fet classes de literatura catalana als Estudis Universitaris Catalans a partir del 1904 (amb un precedent el 1897), però cal no oblidar que, malgrat l'alt nivell acadèmic, estrictament no van ser uns estudis oficials, a banda que sols s'hi van tractar autors medievals —mentre que a l'Autònoma també es va fer una assignatura dedicada al segle XIX i una altra a «la poesia postmaragalliana» (MALÉ 2003a: 45-54). Sobre el cànon i l'acadèmia, vegeu PICORNELL 2010.

Dins l'àmbit de la historiografia literària catalana, Guansé i Tasis podien tenir presents tres obres. D'una banda, quatre anys enrere, el 1933, havia aparegut, publicada a París per l'editorial Belles Lettres (però impresa a Barcelona), *La littérature catalane contemporaine 1833-1933*, de l'historiador occità Jean Jacques Achille Bertrand, establert a Barcelona, on era director de l'Institut Francès.⁴ El 1927, d'altra banda, Lluís Nicolau d'Olwer havia donat a llum un *Resum de literatura catalana*, una petita i particular història literària que dedicava unes poques pàgines a autors recents. I poc abans, el prevere Josep Comerma havia publicat la molt més voluminosa, però molt menys interessant, *Història de la literatura catalana* (1923), que també arribava fins als autors del primer quart del segle xx.⁵

Quant a la crítica, eren diversos els crítics del primer terç de segle, a part dels mateixos Guansé i Tasis, que havien assolit anomenada: des de Manuel de Montoliu fins a Carles Riba, passant per Jaume Bofill i Ferro, Josep M. Capdevila, Joaquim Folguera, Josep Farran i Mayoral, Joan Arús, Agustí Esclasans, Tomàs Garcés i Marià Mament, entre altres. Des d'un punt de vista pràctic, de tots els aplecs de textos crítics publicats per aquests autors, els que més servei haurien pogut fer a Tasis a l'hora d'escriure el seu «prospecte» eren sobretot els que tenien una certa dimensió històrica, com ara *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), de Folguera, que no deixa de constituir un cànon dels poetes catalans de les dues primeres dècades; *Evolució de la poesia catalana* (1922), de Joan Arús, i, en menor mesura, *Les idees literàries en la Renaixença catalana* (1934), d'Octavi Saltor (que arriba fins als autors del primer terç del segle xx).

També havien de resultar-li molt útils, finalment, les antologies que contenien algun pròleg o estudi amb una perspectiva igualment

4. L'edició d'aquesta obra va motivar articles com el de J. V. Foix a *La Publicitat* del 9 d'abril de 1933 (FOIX 1990: 58-59) o el que va aparèixer a *Mirador* el 18 de maig de 1933 (signat amb les inicials D. P.).

5. La *Història sumària de la literatura catalana* de Manuel Garcia Silvestre, de 1932, sols arribava fins al segle XIX. Sobre les històries generals de la literatura catalana, vegeu MALÉ 2001a. També cal fer esment, dins l'àmbit del teatre, de l'obra *El arte dramático en el resurgir de Cataluña* (1917), de Francesc Curet, que vol ser una història de la producció teatral catalana des dels inicis fins al tombant de segle.

històrica, com les dues d'Albert Schneeberger, *Anthologie des poètes catalans contemporains depuis 1854* (1922) i *Conteurs catalans* (1926);⁶ l'antologia poètica *Katalanische Lyrik der Gegenwart* (1923), de Rudolf Grossmann;⁷ l'*Antologia di poeti catalani contemporanei 1845-1925* (1926), de Cesare Giardini,⁸ i l'*Antologia general de la poesia catalana* (1936), de Martí de Riquer, Josep M. Miquel i Vergés i Joan Teixidor (aquest últim és qui signa l'estudi de la part dedicada a la poesia moderna i, per simplificar, parlarem sempre de l'antologia de Teixidor).⁹

Els parers a vegades divergents de tots aquests crítics difícilment permetien fixar un «criteri oficial» respecte a la literatura d'aquelles dècades, talment com cap de les històries literàries esmentades abans podia ser vista com a representant del cànon «oficial» de la literatura catalana aleshores contemporània. Però sí que és cert que els punts de coincidència entre crítics i historiadors respecte a la jerarquització i la valoració de certs autors constituïren un consens que es podria qualificar, com fa Guansé, d'«oficial».

Val a dir que Tasis no inclou cap bibliografia al final de l'obra de 1937 i, consegüentment, no podem tenir la certesa de quines fonts va consultar, excepció feta del *Resum de literatura catalana* de Nicolau d'Olwer, perquè en cita alguna expressió i és evident que, malgrat que no n'esmenti mai el títol (però sí el nom de Nicolau), el segueix de prop en el comentari sobre alguns autors (com, per exemple, Maragall).¹⁰

6. Sobre Schneeberger i la seva recepció, vegeu TRENC 2017.

7. Sobre Grossmann, vegeu ROBLES 2005: 220-221, i GUARDIOLA 1990: 209-213.

8. Sobre Giardini, vegeu RIGOBON 2011: 22-24, i GAVAGIN 2011.

9. Menys servei podia fer a Tasis l'*Antologia de poetes catalans moderns* (1914), d'Alexandre Plana, l'interessant pròleg de la qual vol ser un estudi crític i no pas històric, o sigui, sense perspectiva diacrònica, de les diverses tendències de la poesia catalana de l'època —la qual cosa no vol dir que, en consultar-la, no en pogués llevar profit per caracteritzar algun autor. És un cas semblant al de l'esmentat assaig d'Octavi Saltor *Les idees literàries en la Renaixença catalana*, el centre d'atenció del qual no són les tendències poètiques, sinó els temes literaris —i no és casual, en aquest sentit, que Saltor citi molt sovint l'estudi introductori de l'antologia de Plana.

10. En un text d'homenatge a Nicolau de 1958, Tasis el qualifica de «mestre» i es refereix al *Resum* afirmant que «ni els més voluminosos estudis recents [l']han pogut treure del seu lloc d'honor com a exposició lúcida, ordenada i d'exacta valoració de tot

La literatura catalana moderna s'enceta amb un capítol titulat «Panorama de la literatura catalana: dels trobadors a Verdaguer», que ocupa poc més de vuit pàgines de la vuitantena del volum. Tasis compleix l'expedient de repassar, amb voluntat informativa, els noms de les figures més destacades de les lletres catalanes des de l'època medieval fins al segle XIX. Els altres sis capítols s'ocupen dels autors post-verdaguerians i, doncs, *moderns*, la majoria coetanis de Tasis.¹¹

Els dos últims d'aquests sis capítols tracten, respectivament, de «La crítica i l'assaig» i de «L'esforç editorial» (en aquest, es ressegueixen les principals publicacions periòdiques i les editorials de l'època). Dels altres quatre, tres tracten, respectivament i en aquest ordre, de les modalitats literàries de la poesia —l'única de què ens ocuparem aquí—, el teatre i la novel·la (encabint en aquest darrer concepte la narrativa i la prosa de creació en general). I un únic capítol, el segon, és dedicat a un escriptor: Joan Maragall (amb el títol de «Maragall, patriarca del Modernisme»).

Això últim posa de manifest el paper cabdal que Tasis atorgava a l'autor d'*El comte Arnau* dins el cànon literari modern, un paper no unànimement reconegut per la historiografia i la crítica literàries d'aquelles primeres dècades de segle. D'una banda, és igualment l'únic autor que, després de Verdaguer, té un capítol propi tant en la *Història de la literatura catalana* de Comerma, que veu la seva aparició com un «esdeveniment transcendent dins el curs de les nostres Lletres» (1923: 358), com en *La littérature catalane contemporaine 1833-1933* de Bertrand, que el qualifica d'«une des plus hautes figures de la littérature européenne moderne» (1933: 76); dos judicis en la mateixa línia del d'Octavi Saltor, que el considera «l'instaurador d'una nova època» literària (1934: 16 i 41). En canvi, Nicolau d'Olwer, en el *Resum*, si bé li dedica algunes ratlles més que als altres autors moderns,

el procés de les nostres lletres» (TASIS 1958: 101). En un discurs de 1966, d'altra banda, després de recordar que de jove no va tenir mestres, enumerava les persones que, «ja de gran, han volgut guiar-me amb consells i lliçons», i esmentava en primer lloc Nicolau (TASIS 2011: 420).

11. A partir d'ara empraré sempre l'adjectiu «modern» amb el mateix sentit i abast cronològic que Tasis.

el té per «el darrer romàntic català» (NICOLAU 1927: 107), bo i lligant-lo més al segle XIX que no al XX. Ja el titllava de «romàntic» Joaquim Folguera al capítol en què se n'ocupava dins *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), que és el més breu de tots els que dedica a poetes de principi del segle (Carner, Guerau de Liost, López-Picó, Sagarra, Riba i Arderiu, a més de Maragall). Joan Arús, en l'apartat d'*Evolució de la poesia catalana* consagrat al període posterior als Jocs Florals, destaca el paper de Maragall en el decisiu trencament amb el floralisme, però critica obertament la seva concepció poètica —una crítica que també li feia Folguera i, implícitament, Nicolau d'Olwer.

Quant a la posició de Maragall en les antologies, si Schneeberger remarca les seves qualitats literàries i espirituals i li assigna el paper de «maître» (1922: 19),¹² i Grossmann remarca que va mostrar el camí cap al nou catalanisme poètic («Dem neuen dichterischen Katalanismus die Wege gewiesen zu haben» [1923: IV]), Giardini, tot i apuntar que «inizio il periodo letterario sin'ora più importante del rinascimento catalano», el qualifica d'essencialment «romantico» (1926: 33-35) i en critica la poètica. Teixidor, finalment, en posa més en relleu els defectes que no pas les virtuts poètiques i remarca que la seva influència esdevingué truncada per «la tendència acabdillada per Eugeni d'Ors» (1936: 250).

Entre tots aquests parers crítics, Tasis és dels qui posa més obertament en relleu la importància de Maragall per a l'entrada de la modernitat en les lletres catalanes després de Verdaguer. Sense ell, afirma, «mancaria a la literatura catalana la sensibilitat moderna, el contacte amb Europa, la força d'inquietud i renovació que en aquell moment rebia el nom de “modernisme”» (1937: 16). I si, en parlar de la seva poesia, no dubta a assenyalar-ne les imperfeccions derivades de la seva poètica, això

12. En relació amb Schneeberger i també els altres antòlegs esmentats: Grossmann, Giardini i Teixidor, si no indico el contrari, faig referència als comentaris inclosos en les introduccions de les respectives antologies (en el cas de Teixidor, la de la part que li correspon del volum). El francès i l'italià, a més, van escriure unes breus notes biobibliogràfiques per a cada poeta antologat, les quals a vegades també inclouen comentaris crítics.

no li és obstacle per a destacar que «renova la lírica catalana i la fecunda amb la sensibilitat moderna» (1937: 20).

Quan a la postguerra Tasis va escriure, quasi vint anys després, l'assaig *Un segle de poesia catalana* (redactat a la dècada dels cinquanta i publicat el 1968), Maragall continuava ocupant un lloc preferent dins el seu cànon de la literatura moderna, específicament de la poesia, i de nou era l'únic autor postverdagerià a qui dedicava un capítol sencer.¹³

Hi ha un altre aspecte de Maragall que duu el nostre crític a atorgar-li una posició preeminent: sense ell, explica, «mancaria també [a la literatura catalana] la consciència de la missió social i patriòtica que ha de complir, la convicció que l'intellectual, a Catalunya, no pot desentendre's de les convulsions polítiques i societàries que el volten, sinó que ha de col·laborar-hi, ha de destriar allò de bo i allò de dolent que continguin» (TASIS 1937: 16). En molts dels escrits de Tasis, des dels autobiogràfics fins als de crítica literària, la ideologia catalanista hi és ben present. I ho és sobretot a *La literatura catalana moderna*, obra concebuda en plena Guerra Civil i amb una finalitat explícitament propagandística. Però, si bé la seva visió té un biaix ideològic, no pot ser titllada de tendenciosa: si presenta Maragall com la «consciència civil que acusa l'imperialisme espanyol després de les desfetes de Cuba i Filipines», no s'oblida de remarcar que és també «la veu incoercible que culpa els catalans de llurs defectes, de llur manca de reflexió, de llur esperit rebel» (TASIS 1937: 18). Talment com digué Carles Riba —servint-se d'uns mots de Goethe—, a un crític no se li pot demanar que sigui imparcial, però sí que sigui just (RIBA 1986: 320). I, abans que res, Tasis fou un escriptor i un crític honest.

El capítol següent al maragallià és el que tracta de la poesia¹⁴ i és l'únic del llibre de 1937 subdividit en apartats: «Els deixebles de Ma-

13. Tot i haver estat publicat en volum pòstumament, el 1968, amb el títol *Un segle de poesia catalana* —que és com se'l coneix—, inicialment aquest assaig, amb el títol *La poesia catalana de 1833 a 1953*, formava part d'un aplec de textos inèdits, *L'espai i el temps*, presentat per Tasis al premi Josep Yxart el 1956 (ARAMON 1968: 10).

14. Tot i que es titula «La poesia moderna», cal creure que es tracta d'un error o d'una badada i que pròpiament hauria de dur el títol simplement de «La poesia», talment com els dos capítols següents es titulen «El teatre» i «La novel·la».

ragall», «Els mestres. L'Escola mallorquina», «Els mestres. Quatre poetes» i «Els joves». En relació amb el primer apartat, ja Bertrand havia parlat dels «deixebles» de Maragall, encara que per precisar que l'escriptor barceloní no havia format escola —Tasis també ho diu— i que, pròpiament, hi havia uns quants autors joves que s'havien adherit a la seva lliçó i al seu anhel de novetat; uns autors als quals l'estudiós francès dedica un petit capítol («Sur les pas de Maragall»), bé que incloent-hi poetes gens maragallians com Jeroni Zanné o Rafael Nogueras (1933: 121-126). Tasis tracta set autors; els cinc primers són d'inequívoca filiació maragalliana: Salvador Albert, Josep Pijoan, Francesc Pujols, Josep Lleonart i Emili Guanyavents.

Aquesta filiació, en canvi, pot sorprendre de trobar-la atribuïda a dos altres poetes: Joan Salvat-Papasseit i Magí Morera i Galícia. Respecte a Morera, el mateix Tasis s'avança a justificar-ne la inclusió en aquest apartat de «deixebles» de Maragall simplement per la influència que l'autor barceloní degué tenir en el lleidatà a l'hora de deixar d'escriure en castellà i passar-se al català. Haver subdividit el capítol sobre poetes en els quatre epígrafs esmentats obligava Tasis a fer aquests equilibris per encabir en el primer un autor més gran que Maragall, però la producció catalana del qual és posterior. En l'assaig escrit els anys cinquanta, més compartimentat, el podrà col·locar, amb dos altres poetes de la mateixa generació (Apelles Mestres i Francesc Matheu), en un apartat després del de Maragall i abans del dels maragallians.

Més sorprenent pot semblar la inclusió de Salvat-Papasseit entre els deixebles de Maragall. No pas perquè Tasis trobi en ell l'empremta maragalliana, apreciació que justifica degudament: «per damunt de les audàcies de forma (futurisme, calligrames) sura un gran amor als homes, una contemplació emocionada del món, i uns accents de revolta patriòtica i social, que el fan hereu directe del *Cant espiritual*» (TASIS 1937: 24-25). Part de la crítica posterior ha avalat aquesta filiació maragalliana de Salvat, com ara Tomàs Garcés (1972: 63-70) o Carles Miralles (1986: 142).¹⁵ Sobta, però, que Tasis remeti a tal filiació per situar Salvat, quan als anys vint i trenta hi havia una consens tàcit entre

15. Vegeu també MALÉ 2012: 148-149.

crítics i historiadors per incloure'l entre els poetes que en diem d'avantguarda. Nicolau el situava al costat de Foix —el qual vincula amb el «superrealisme»— i de Junoy —relacionat amb el «grafisme»—, i tots tres entre les «aportacions postsymbolistes» (1927: 110), una denominació que cal entendre en un sentit cronològic i que manllevava a Joaquim Folguera.¹⁶ També Schneeberger aplegava Salvat amb Foix i Junoy dins l'etiqueta de «postsymbolisme» (1922: 23), com ho feia Grossmann (incloent-hi Vicenç Solé de Sojo), bé que remarcant les reminiscències maragallianes de Salvat (1923: xxiv). Bertrand l'inclouïa en el capítol que titula «Expressionnisme», en què tracta de les tendències avantguardistes, també sota la denominació de «postsymbolisme» (1933: 177-183).¹⁷ Teixidor, finalment, afirmava que Salvat, Folguera, Foix, Sánchez-Juan i Junoy «escoltaven les sirenes» de «les noves tendències d'avançada» (1936: 252).

Teixidor es queixava, d'altra banda, que aquestes tendències encara no havien estat estudiades a fons. Però cal no oblidar que el 1932 Guillem Díaz-Plaja havia publicat el recull de textos *L'avantgardisme a Catalunya*, dins el qual n'assajava una ordenació i tractava els principals autors: els cinc esmentats per Teixidor, als quals afegia Dalí.

Tasis, tanmateix, no sembla tenir present ni aquest assaig de Díaz-Plaja ni els textos dels altres crítics esmentats. Que és com dir que no considerava que a l'avantguarda poètica li correspongués un apartat propi en la literatura catalana moderna. Un pensament en sintonia amb el que declarava el 1928, quan tenia vint-i-dos anys, en una enquesta en què es demanava als joves el seu parer sobre la realitat social: Tasis parlava de la «intoxicació» que creia que havia patit el jovent

16. Dins el capítol «El postsymbolisme a Catalunya» de *Les noves valors de la poesia catalana*, Folguera s'ocupa de Foix i de Junoy, bé que sense esmentar Salvat-Passeit, absència sorprenent tenint en compte que, si bé la mort prematura impedí al jove crític d'arribar a veure publicada cap de les obres poètiques de Salvat, sí que en podia conèixer alguns dels poemes apareguts en revistes com *Un Enemic del Poble*. Tampoc no arribà a veure publicat el *Primer llibre d'estances*, però va dedicar a Riba un capítol en què n'esmentava poemes inserits en publicacions periòdiques. Comerma tampoc no fa esment de Salvat en la seva *Història*.

17. De nou hi trobem poetes que no encaixen dins la denominació de l'apartat, com ara Agustí Esclasans o Josep M. Rovira i Artigues.

en diferents ordres i que l'havia abocat a la «pseudoliteratura immoral», de la qual ja s'estava refent a còpia del «dejuni de verbalismes buits i de floralismes»; un dejuni, continuava, que els havia donat «una tan gran austeritat en aquests ordres que ja totes les baladrieries ens desplauien», unes «baladrieries» que exemplificava afegint que «únicament així m'explico la manca de seguidors de les doctrines avantguardistes del grup de *L'Amic de les Arts*, que sembla que pel seu caràcter de destrucció i de renovació haurien d'ésser la bandera estètica de la joventut» (TASIS 2011: 387).¹⁸ Aquest parer de Tasis no dista gaire del de Cesare Giardini, que en la seva antologia de 1926 també havia situat Salvat-Papasseit en l'òrbita maragalliana, bo i fent-se seu el judici que el poeta de *La gesta dels estels* «era come un frantume del cuore spezzato del grande Maragall», a més de remarcar que havia sacrificat part de la seva obra a «l'assurda musa de la novità per la novità» per voler ser «avantguardista» contra la seva pròpia «sensibilitat» (1926: 263).

On situava Tasis, aleshores, els poetes que la historiografia literària tendeix a qualificar d'avantguardistes? En *La literatura catalana moderna*, col·locava Salvat, com hem vist suara, entre els «maragallians». No esmentava, d'altra banda, ni Junoy ni, més comprensiblement, Dalí.¹⁹ I un poeta també adscriuible a l'avantguarda com Folguera anava a parar al calaix de sastre que és l'apartat «Els joves», denominació principalment cronològica que aplega la majoria de poetes nascuts a partir de la darrera dècada del segle XIX, amb el benentès que la breu presentació que Tasis hi feia de l'autor d'*El poema espars*

18. Tasis s'alineava, doncs, amb el sector de la crítica catalana d'aquella època que es va mostrar recelós davant les propostes avantguardistes; vegeu MALÉ 2012: 177-199.

19. De la consideració que li mereixia el pintor i també escriptor figuerenc, Tasis en donava una mostra, de jove, en una carta del 1929 a Carles Capdevila, aleshores director de *La Publicitat*, en què li proposava d'esdevenir col·laborador regular del diari i adduïa, entre altres, aquest argument: «Ademés, d'ençà que veig que Salvador Dalí col·labora també, no em sembla una cosa tan difícil, i perdoneu» (2011: 390). Paga la pena, d'altra banda, llegir la referència que feia a l'artista empordanès en un article del 1958: «Salvador Dalí, curiós producte de la nostra època, dibuixant acadèmic, pintor glacial i llepat exsurrealista, exrevolucionari i actual home d'afers» (TASIS 2016: 324).

no inclou cap referència a les composicions avantguardistes. Tampoc no n'inclouïa la nota amb què Giardini presentava Folguera dins la seva antologia (1926: 231), en la qual, a banda de Salvat, no figura cap altre poeta dels considerats avantguardistes.

Cap al final d'aquest apartat dels «joves» (Folguera hi és tractat al principi), Tasis crea —sense cap marca gràfica— el subapartat «Altres noms importants», i és aquí on tracta Foix i Sánchez-Juan —separats per Manent, Garcés i Esclasans. Sánchez-Juan el presenta com un «càndid ressò actual de Verdaguer, amb un polsim de modernitat formal» (1937: 32). Foix és l'únic que insereix clarament dins l'avantguarda —sense emprar aquest mot— en esmentar «les seves tendències superrealistes» (com feia Nicolau), a més d'assenyalar que «aplica en *Gertrudis* un inflexible rigor intel·lectual a unes apariències [sic] revolucionàries i enigmàtiques» (1937: 31-32).²⁰

Anys després, a *Un segle de poesia catalana*, Tasis encara es resista a establir un capítol sobre l'avantguarda poètica en la seva ordenació dels poetes catalans. Certament, aplegava Folguera, Salvat-Papasseit, Foix i Sánchez-Juan dins un mateix apartat (tot assenyalant-ne tant els trets que els vinculen amb l'avantguardisme —especialment en el cas de Foix— com els que no), però flanquejats per Josep M. de Sagarra a l'inici i per Agustí Esclasans al final. Com que l'apartat no va precedit de cap presentació, el vincle que uniria aquests poetes seria el cronològic, havent tots nascut entre 1893 i 1895, excepte Sánchez-Juan, que era del 1904, la qual cosa fa difícil de justificar-ne la inclusió entre els altres. No deixa de ser sorprenent, d'altra banda, que Tasis continuï sense tenir en compte Josep M. Junoy, malgrat que en un article publicat no gaire temps després, escrit arran de la mort de Junoy, es referia a la seva producció poètica i als seus «versos futuristes» (TASIS 1956: 56).

Després de l'apartat «Els deixebles de Maragall» del capítol dedicat a la poesia de *La literatura catalana moderna* del 1937, ve el titulat «Els mestres. L'Escola mallorquina», en el qual tracta de Miquel Cos-

20. Recordem que fins al 1937 Foix sols havia publicat dos llibres de prosas poètiques, *Gertrudis* (1927) i *KRTU* (1932), que són els que Tasis podia tenir presents, malgrat que només n'esmentí el primer.

ta i Llobera, Joan Alcover, Gabriel Alomar, Maria Antònia Salvà i Miquel dels Sants Oliver, i també dels més joves Llorenç Riber, Miquel Ferrà i Guillem Colom. Aquí Tasis no fa sinó seguir el consens —«oficial», en diria Guansé— a què havien arribat tots els crítics i historiadors respecte als poetes illencs agrupats sota la denominació d'«Escola mallorquina» i a la importància que se'ls atorgava dins la poesia del tombant i les primeres dècades del segle xx. Tant Folguera, Arús i Saltor en els seus articles i assaigs, com Nicolau, Comerma i Bertrand (capítol «L'autre Catalogne») en les seves històries, com també Schneeberger, Grossmann, Giardini i Teixidor en les respectives antologies, inclouen apartats o referències als poetes mallorquins (a tots o a uns quants).

Molt més interessant, des de la perspectiva de la historiografia literària, és l'apartat següent: «Els mestres. Quatre poetes». De nou Tasis se serveix del qualificatiu de «mestres», que cal entendre no en el sentit d'autors que han format escola i, doncs, deixebles, sinó en el de figures que «han influït en les noves generacions» (TASIS 1937: 25). Aquest seria el cas de Josep Carner, Josep M. López-Picó, Guerau de Liost i Carles Riba, «que es parteixen el ceptre de la poesia catalana i fan, encara avui, figura de mestres de la nostra lírica moderna», bo i representant «una mena de reacció contra la descurança de la forma del gran romàntic», Joan Maragall.²¹ En *Un segle de poesia catalana* va tornar a aplegar tots quatre poetes en un mateix capítol.

D'aquests noms, el de Carner és el que resultava més indiscutible per a tots els crítics, historiadors i antòlegs de la poesia catalana moderna. Cal deduir que també ho era per a Tasis, que el situa el primer d'aquest quadrivi. Ara, si entenia el concepte de «mestre» en el sentit, com hem vist, del qui exerceix influència, al capdavant hauria hagut de situar López-Picó, de qui afirma que «ha influït potser més que cap

21. Sobta que ara qualifiqui Maragall de «romàntic», com havien fet Nicolau i Folguera, quan al capítol que dedica a l'autor de *Nausica* maldava per vincular-lo amb la modernitat —com hem vist. El fet que, d'altra banda, en aquest capítol maragallès esmenti les paraules de Nicolau —«hom l'ha qualificat del “darrer romàntic català”»—, té l'objectiu tan sols d'aprofitar la relació que establia l'autor del *Resum* entre Maragall, Goethe i Novalis, en què aquests dos autors representen de retorn «a les fonts» clàssiques (TASIS 1937: 19).

altre poeta en l'evolució de la lírica catalana» (1937: 28). Això no obsta que es refereixi al «prestigi» de Carner i a la «seva posició excepcional en l'actual literatura catalana» (1937: 28); i que, posteriorment, a *Un segle de poesia catalana*, en faci una caracterització ben elogiosa com a poeta. Tanmateix, sorprèn que en un article de desembre 1958 sobre Josep Pla, en parlar del seu retrat de Carner, Tasis remarqui «l'agudesesa del comentari i l'exactitud del resum que fa l'autor d'*Homenots* de la poesia carneriana»; un comentari en què Pla afirmava que «Carner és un gran poeta [...]». Però potser hauria pogut ésser encara més gran si el seu esperit no hagués estat saturat de tanta ironia»; i tot seguit en destacava les grans qualitats, però per reiterar, al final, que «la ironia li posa un límit» (TASIS: 2016: 324-325).

No es pot dubtar de l'altíssima consideració en què Tasis tenia la poesia carneriana: al mateix article de postguerra la considerava, al costat de la de Ribà, com la «de més qualitat» (TASIS: 2016: 328), i en una carta a Vicenç Riera Llorca, també de 1958, tot parlant de les pròpies «admiracions literàries», remarcava que, «dels catalans, Maragall per damunt de tot, seguit de Verdaguer i Carner» (TASIS 2011: 415). Però potser era aquesta mateixa gran estima i admiració que sentia per Carner, el que el duia a manifestar, a vegades, alguna reserva envers ell. Com quan es mostrava crític respecte al procés de revisió a què havia sotmès la seva obra al volum *Poesia* del 1957 (TASIS 2016: 155-158). O quan es planyia de l'escassetat de novel·les catalanes en «les èpoques que la nostra literatura s'ha vist dominada pel signe del poeta o del traductor», això és, «l'època en la qual tota producció editorial és posada, a Catalunya, sota el guiatge de Josep Carner, genial *dilet-tante* de totes les cultures, o de Josep Maria Folch i Torres, hàbil explotador del sentimentalisme»; amb el qualificatiu de «diletant», per «genial» que sigui, i malgrat reconèixer «els immensos serveis que el poeta de *La inútil ofrena* ha retut a les lletres catalanes», Tasis palesava que la seva gran afeció per Carner no era incondicional (2016: 85).

Quant al segon poeta del quadrivi, Josep M. López-Picó, resulta un cas molt il·lustratiu de la fluctuació dels cànons literaris (SULLÀ 2010: 72 i 84). Abans del final de la Guerra Civil, era una figura indiscutible: d'una banda, com a director d'una revista i editor de llibres (*La Revista* i les Publicacions de La Revista), però sobretot com a

poeta i també com a assagista. Hem vist com Tasis remarcava el gran ascendent de la seva poesia; una idea que Joaquim Folguera havia formulat al final dels anys deu, tot i que havia especificat que López-Picó era el poeta més influent després de Carner (1976: 60). El judici de Folguera, el van reiterar Arús (1922: 77), Comerma (1923: 367) i Nicolau (1927: 109),²² i Saltor s'hi apropava en afirmar que «les figures de Josep Carner i, sobretot, de Josep M. López-Picó» van permetre a la lírica catalana de «superar, ja definitivament, tot el període literari anterior» (1934: 39). Una valoració no gaire distant en feia Josep Farran i Mayoral al principi dels anys trenta en sostenir que, d'ençà del seu primer *opus* poètic, «tota la poesia nostra ha ressonat de López-Picó» (1935: 104); i també Josep M. Capdevila, que, davant la publicació d'una *Antologia lírica* lopezpiconiana, el 1935 manifestava que «la joventut de Catalunya [...] hi té moltíssim a aprendre» (1965: 236). Poc abans, Bertrand havia qualificat l'escriptor barceloní de «le poète les plus riche de l'heure actuelle» i assenyalaria que «a-t-il formé de nombreux disciples» (1933: 164). I entre els antòlegs, Grossmann afirmava que López-Picó, amb Carner, eren les dues figures principals de la poesia de l'època («die beiden tonangebenden Führer des heutigen Poesie» [1923: xvi]), i Giardini el considerava «un innovatore e un maestro della moderna poesia catalana» (1926: 203); tot i que Schneeberger i Teixidor es mostraven menys contundents, situaven López-Picó al costat dels poetes més destacats del primer terç de segle.²³

22. Tasis és l'únic que no recull de Folguera el matís de la preeminència de Carner quant a l'influx sobre els altres poetes de l'època.

23. Podrien afegir-s'hi les ressenyes generalment positives que els crítics dedicaven a les obres poètiques de López-Picó dels anys vint i trenta: des del ja consolidat Manuel de Montoliu (als *Breviaris crítics*, val a dir que sobretot per als poemaris de caràcter religiós) fins a un jove com Tomàs Garcés (a *Notes sobre poesia*, 1933), passant pels diversos articles de Carles Riba. Ara bé, paral·lelament a totes aquestes valoracions en general favorables, les obres de López-Picó també eren objecte d'algunes crítiques negatives i d'acusacions com ara la d'obscuritat —de què també havia de ser objecte Riba. El mateix Montoliu l'havia formulada en un article sobre *Cinc poemes* (1926: 42); i la ressenya ja esmentada de Capdevila sobre l'*Antologia lírica* del 1935 mostra també, malgrat el reconeixement, les reserves que suscitava una poesia «difícil» (1965: 239). De fet, el pròleg de Riba a aquesta antologia es referia precisament a

L'autor va mantenir una posició privilegiada dins el cànon poètic modern als anys quaranta i cinquanta. La primera història general de la literatura catalana a la postguerra,²⁴ la de Joan Ruiz i Calonja (*Història de la literatura catalana*, 1954), encara el situava entre els «capdavanters» de la poesia dels Nou-cents; hi contribuïa la circumstància que el 1948 l'editorial Selecta n'havia publicat unes *Obres completes*, amb gran part de la producció poètica. Durant els anys cinquanta, a més, va ser inclòs en antologies i va ser objecte de diversos articles, per bé que, alhora, també pel tipus de poesia de mena religiosa que anava publicant, va començar a ser objecte d'oblits.²⁵ En aquest sentit, resulta ben simptomàtic el fet que, al marge de l'aplec del 1948, cap de les seves obres poètiques d'abans de la guerra no va ser —ni ho ha estat fins avui— reeditada.²⁶ D'aquesta manera, el poeta barceloní va anar perdent progressivament posició i pàgines en les històries literàries —i n'ha estat un factor decisiu el fet que la seva obra no hagi estat objecte de cap tesi doctoral ni d'estudis acadèmics.

Quan es va publicar *La literatura catalana moderna*, el 1937, López-Picó encara era entre els «mestres», i així l'anomenava Tasis, a més de considerar-lo —com hem vist— el poeta més influent de l'època. A la postguerra, dins *Un segle de poesia catalana*, va continuar situant-lo dins el grup dels quatre poetes destacats de la poesia moderna (a part de Maragall). Però amb dos petits canvis significatius: si al volum del 1937 el col·locava després de Carner i abans de Guerau

«l'atac i l'elogi» que alternativament rebia la poesia de López-Picó, i concretava el primer en la «incomprensió» dels lectors (RIBA 1986: 84-85).

24. Deixo de banda el *Resumen de literatura catalana* (1947), de Martí de Riquer, sobre el qual vegeu MALÉ 2001a.

25. Per exemple, el número que la revista *Ínsula* va dedicar a la literatura catalana el 15 de novembre de 1953 (núm. 95), preparat per Riba, Vicente Aleixandre, Joan Triadú i altres escriptors, contenia articles —per esmentar només els dedicats a poetes— sobre Carner, Guerau de Liost, Riba, Sagarra, Arderiu i Salvà, a més de poemes de Marià Manent, Garcés, Foix, Carner, Sagarra i Riba. L'oblit de López-Picó es va intentar esmenar amb un posterior article sobre ell encarregat per Riba a Albert Manent (GUARDIOLA 2017: 41; MANENT 1997: 94-95).

26. Tan sols un parell d'antologies van mantenir López-Picó mínimament present en el mercat editorial entre els anys seixanta i els vuitanta (1969 i 1986). No se n'ha fet cap de més recent.

de Liost, a l'assaig del 1968 ho feia en tercer lloc, rere Carner i Guerau; i passava de ser l'autor que «ha influït potser més que cap altre poeta en l'evolució de la lírica catalana» (TASIS 1937: 28), a ser «un dels poetes que [...] més han influït damunt els altres escriptors i damunt la lírica catalana» (TASIS 1968: 104).²⁷

Respecte al tercer «mestre», Guerau de Liost, el consens entre historiadors, crítics i antòlegs quant a la seva excel·lència era quasi unànime, tant abans del final de la guerra com a la postguerra. «Quasi» perquè, per a crítics com Arús (1922: 84-85) i Saltor (1934: 39), només Carner i López-Picó podien ser situats al capdamunt de la llista de poetes de les primeres dècades de segle. Tasis era dels qui hi afegia Bofill i Mates, tant el 1937 com a *Un segle de poesia catalana*. Ara bé: és un fet que la poesia de Guerau de Liost mai no ha tingut el nombre de lectors a què ha arribat, per exemple, la de Carner. El fet de morir el 1933 i no tenir presència en la vida cultural de postguerra (al marge d'unes poques edicions), van difuminar una mica la seva posició dins el cànon. N'és un petit indicatiu que Tasis, en ampliar, el 1953, la traducció castellana de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem amb un apartat —entre altres— de poetes catalans moderns, comencés tractant de Maragall, Carner i López-Picó, i tot seguit no hi afegís Guerau de Liost, sinó que hi interposés abans Riba i Sagarra (VAN TIEGHEM 1953: 484-485).²⁸

Això no obsta perquè, en un escrit del 1966, Tasis inclogués Bofill i Mates dins la llista dels qui «m'han guiat amb l'exemple de llur obra»,

27. Val a dir que Tasis amplia la influència exercida per López-Picó a la seva tasca com a editor de llibres i de *La Revista*; vegeu la necrològica que li va dedicar a TASIS 1959a.

28. És més que probable que Tasis volgués referir-se de primer als poetes encara vius (al marge de Maragall), atès que tot seguit esmentava tres poetes ja difunts: Guerau de Liost, Folguera i Salvat, els quals considerava que influïen en la poesia catalana recent a l'inici dels anys cinquanta —un judici sorprenent, potser degut a les edicions recents que se n'havien fet: l'*Obra poètica completa* de Guerau de Liost, editada per Selecta el 1948; les *Poesia completes* de Folguera, també per Selecta el 1951, i una *Antologia poètica mínima* de Salvat, publicada a Mèxic per la Biblioteca Catalana el 1947. En qualsevol cas, el que resulta revelador és que separi Bofill i Mates del grup dels «mestres»: Carner, López-Picó i Riba.

al costat de Riba, Fabra, Rovira i Virgili, Avellí Artís i Balaguer i Carles Capdevila (2011: 420). Sortosament, i a diferència de López-Picó, Bofill i Mates sí que ha rebut l'atenció dels acadèmics i s'han reeditat algunes de les seves obres.

Molt més interessant, des de la perspectiva de historiografia literària, és el quart autor que Tasis situa entre els «mestres» de la poesia catalana moderna el 1937: Carles Riba. És el primer crític a atorgar-li una posició preeminent entre els poetes dels anys vint i trenta. Certament, des que Alexandre Plana el va incloure en l'*Antologia de poetes catalans moderns* el 1914, amb vint-i-un anys, Riba havia anat guanyant rellevància, incrementada amb el premi Folguera el 1933 pel segon llibre d'*Estances*, però a còpia de combinar crítiques tant positives com negatives i sense arribar a l'estatus de «mestre».²⁹

Joaquim Folguera ja li dedicava un capítol a *Les noves valors de la poesia catalana* el 1919, quan encara no havia aparegut el primer llibre d'*Estances*. Ara, també en dedicava un a Josep M. de Sagarra i un altre a Clementina Arderiu, a banda dels de Carner, Guerau de Liost i López-Picó, amb la particularitat que col·locava Sagarra just després d'aquesta tríada i abans de Riba. Aquesta ordenació segueix Comerma en la seva *Història* del 1923. Un any abans, Joan Arús considerava que Carner i López-Picó eren els dos poetes més importants del moment —com vèiem suara—, i rere d'ells sols esmentava, com a autors «significatius» i de «més visible transcendència», Guerau de Liost i Sagarra (1922: 85).

Nicolau d'Olwer, sorprenentment, no feia cap referència a Riba com a poeta en el *Resum* (1927), i sí a Sagarra. Poc abans, Josep M. Capdevila publicava un recull d'articles, *Poetes i crítics* (1925), en el qual dedicava textos a Carner, Guerau de Liost i Sagarra, però no a Riba —de qui, per cert, era amic.³⁰ Bertrand, a l'estudi del 1933 (quan

29. Sobre la mala recepció, per exemple, del primer llibre d'*Estances*, vegeu MALÉ 2001b: 27-37.

30. També en dedica a la poesia d'Alcover, Costa i Llobera i Folguera, a més d'una brevíssima nota sobre Arderiu. Capdevila ja havia mostrat poca afecció envers la poesia ribiana a la ressenya del primer llibre d'*Estances*, publicada a *La Veu de Catalunya* (edició del vespre, del 13 de setembre del 1919), signada amb les inicials M. M. (CARRERES 2003: 29).

ja havien aparegut els dos llibres d'*Estances*), inclou tant Riba com Sagarra dins la llarga nòmina del capítol «De l'impressionisme au symbole», sobre els autors del primer terç de segle; l'ordre de la llista sembla purament arbitrari (excepte la tríada Carner, López-Picó i Guerau de Liost, col·locada al capdavant), i l'espai que dedica a tots dos és similar i superior al dels altres poetes (fins i tot al de Bofill i Mates).

Quant als antòlegs, Schneeberger, després de tractar Maragall, es refereix a Carner i (via Eugeni d'Ors) a Guerau de Liost, i, tot seguit, a Sagarra i a López-Picó, en aquest ordre; i cal esperar que faci una enumeració de poetes de menor rellevància perquè aparegui el nom de Riba, al qual dedica unes poques ratlles, menys de les que havia escrit per a aquells primers autors. Grossmann destina les mateixes ratlles a Sagarra i Riba, però els poemes sagarrians antologats ocupen set pàgines i els de Riba només dues. En el cas de Giardini, deixant de banda que ordena els autors per data de naixement i a la introducció tot just n'esmenta uns quants, escriu una nota de presentació de Riba molt més llarga que la de Sagarra, però omple el mateix nombre de pàgines amb versos de l'un i de l'altre.³¹ Teixidor, a l'últim, rere la terna de Carner, Guerau de Liost i López-Picó, parla primer de Sagarra i després de Riba, que «completa la llista dels que han reeixit de [sic] desvetllar una grandesa autèntica» (1936: 251).

Aquest repàs de les obres dels historiadors i crítics d'entreguerres posa de manifest que, després dels tres noms pràcticament indiscutibles, Sagarra i Riba es disputaven un lloc entre els poetes considerats de més rellevància de l'època, però amb una destacada preferència envers Sagarra. Tasis, en canvi, no tan sols tria Riba per afegir-lo als tres poetes ja reconeguts com a «mestres», sinó que exclou Sagarra d'aquest lloc privilegiat. Cal destacar l'agosament de la seva aposta ribiana, fonamentada en la lectura dels dos llibres d'*Estances* (no esmenta *Tres suites*), que encarnaven un tipus de poesia que ell mateix

31. Giardini valora positivament tant la poesia ribiana com la sagarriana. El fet que la nota de Riba sigui més extensa podria explicar-se pel fet que l'antòleg tradueix (sense indicar-ho) part de la introducció de Manuel de Montoliu a l'antologia *Carles Riba* d'Edicions Lira (1923).

qualifica de «difícil» i unes composicions que «lliuren amb recança llur secret» (TASIS 1937: 29). Contribuïa a la preferència manifestada per Riba la tasca com a traductor dels clàssics, que Tasis no deixa d'esmentar.

A *Un segle de poesia catalana* es referma en aquesta tria, només que ja havien aparegut les obres ribianes de postguerra —*Elegies de Bierville, Del joc i del foc i Salvatge cor*—, amb les quals (juntament amb la seva tasca com a humanista i com a crític) Tasis podia fonamentar encara més el fet de considerar-lo «el més jove dels quatre grans mestres en els quals la lírica catalana posterior a Joan Maragall trobava renovellament i vitalitat» (1968: 107). A la postguerra, el reconeixement de Riba, tant per l'obra com per la dimensió civil i ètica, era ja generalitzat.³²

Aleshores, on queda situat Sagarra dins *La literatura catalana moderna*? Al capdavant de l'apartat següent, el d'«Els joves» —malgrat ser de la mateixa generació de Riba. Tasis en justificava la inclusió aquí i l'exclusió del grup dels «mestres» amb aquests mots: «Si no pot ésser-li encara atribuït el mestratge que dóna la maduresa d'una obra i d'un talent, Josep Maria de Sagarra té, tanmateix, una alta categoria en l'actual literatura catalana» (1937: 30). Els comentaris que li adreçava deixen entreveure una certa ambivalència: si d'una banda destacava que «recull la vivor de l'idioma popular i la vessa en la meravellosa riquesa dels seus versos», d'una altra en remarcava la «vèrbola sensual i fantasiosa» i apuntava que «la seva inspiració sembla, més que un estat de gràcia, una funció fisiològica, de tan natural com és el doll de versos [...]» (1937: 30).

El llenguatge de què Tasis se servia («vèrbola», «funció fisiològica») connota una certa prevenció respecte a l'escriptura sagarriana. De fet, ja de ben jove havia mostrat recels envers l'autor de *Vida privada*. Al *Diari íntim* del 1929, amb vint-i-tres anys, feia un inventari de projectes per assolir renom, entre els quals hi havia el d'escriure «uns assaigs crítics d'empenta contra Josep M. de Sagarra, Josep M. Folch i Torres, els “joves poetes” Llates, Font i Garcés, potser fins i tot contra Domènec Guansé [...]» (2011: 132); i després d'haver assis-

32. Vegeu la necrològica que Tasis li va dedicar: TASIS 1959b.

tit a una representació de *Les llàgrimes d'Angelina*, lloava la peça, però amb perspectiva crítica: «Admirem de nou la versificació fluida i fàcil de Sagarra, en un argument gastat, però suggestiu» (2011: 153).

A la postguerra, l'any 1958, en una sèrie d'articles sobre Josep Pla, l'aparellava amb Sagarra com els dos escriptors catalans de més públic i que representaven, per a molts, «la pervivència de la literatura catalana en la seva forma més assequible»; tot seguit feia aquest incís entre parèntesis: «La poesia de més qualitat, recordem-ho, té com a màximes figures les de Riba i Carner, que sempre s'han dirigit a unes seleccions» (TASIS 2016: 328). Aquesta última idea, ja l'havia manifestada el 1938 en una nota sobre Riba en què es referia a les poques probabilitats que tenia d'«esdevenir un autor popular», tot remarcant que «ésser un gran poeta [...] no vol pas dir ésser un escriptor popular»; i afegia que Riba era ben lluny de «la mentalitat d'adulació servil vers el públic que paga i mana, característica dels qui es vanen d'ésser escriptors populars» (TASIS 1938*b*). Que Tasis podria pensar en Sagarra per contrast amb Riba ho prova el que n'escrivia el 1957: «Avui dia [...] la figura més popular, que no vol dir la més influent [...], ni tan sols la més estimada, és Josep M. de Sagarra» (TASIS 2016: 308).³³

Per a Tasis, doncs, la de Sagarra no entrava dins la categoria de «la poesia de més qualitat». A *Un segle de poesia catalana*, on l'inclòia rere el capítol del quadri de «mestres», es preguntava quina era la causa per què «no entri amb la naturalitat indiscutida dels altres quatre en aquella categoria exímia del mestratge», malgrat les «consagracions oficials» rebudes en forma de premis i la seva «popularitat autèntica», mesurada en tiratges i taquilles (1968: 109).³⁴ Sense donar una resposta concloent, Tasis ho vinculava amb dos factors: d'una

33. La connotació negativa de l'adjectiu «popular» referit a Sagarra es troba també al passatge següent d'*Un segle de poesia catalana*: «És molt probable que Sagarra, menys refinat [que Garcés], sigui també més popular, amb la dosi de barroeria que això comporta en el gust» (TASIS 1968: 129). Sobre la diferent actitud de Riba i Sagarra davant el públic, vegeu MALÉ 2001*b*: 182.

34. L'article «José María de Sagarra como valor total», publicat per un jove Josep M. Espinàs de vint-i-sis anys a *Ínsula* el 15 de novembre de 1953 —esmentat per Tasis—, comentava aquesta situació ambivalent de Sagarra, entre la devoció del gran públic i la crítica d'un «tipo de intelectual» que li'n veia els defectes.

banda, la «facilitat» de la seva escriptura (concepte reiterat sovint) i una «sobrebundància de dons» (1968: 110), trets que no asseguraven la qualitat literària; de l'altra, la pròpia actitud de l'escriptor —«d'un total escepticisme, que voreja a vegades un aparent i àdhuc cridaner materialisme»—, actitud que no sols el duia a refusar d'exercir cap mena de mestratge vora els joves, sinó que semblava que «es complagués a provocar una hostilitat instintiva» (1968: 110).

L'aversió que el tarannà de Sagarra suscitava a Tasis quedava del tot palesa en un article del 1957 en què resseguia les seves facetes literàries; al final se centrava en la de dramaturg i explicava que la seva abassegadorà presència al Romea «n'ha allunyat tots els altres autors catalans, els quals no poden estrenar i per a ajudar els quals ell es guardarà molt bé de fer cap pas», perquè en «la seva situació de primeríssima figura del teatre català [...] ha creat al seu entorn una mena de buit, en el qual no tolera cap presència. Com aquell famós torero, el primer és ell, després no hi ha ningú» (TASIS 2016: 310). No es pot descartar que si Tasis es mostrava tan contundent en el seu judici, en una època —la dècada dels cinquanta— en què Sagarra s'allunyava de la resistència cultural i col·laborava a la premsa castellana, era també perquè recordava «el minyó de setze anys que jo era l'any 1922» i formava part dels qui van «aprendre bona part de llur catalanisme sentimental recitant o sentint declamar els versos roents d'*El foc de les ginesteres* i de “La campana de Sant Honorat”» (2016: 311).

Totes aquestes consideracions, de tipus més aviat personal, no impedièren a Tasis de reconèixer la vàlua indiscutible de la poesia de Sagarra, com revela el fet que, en un article sobre el volum *Poesia* (1957) de Carner, el situés entre «els més alts —començant per Carles Riba i seguint per Josep Maria de Sagarra i per Marià Manent» (TASIS 2016: 156).³⁵ En l'ampliació de la *Historia de la literatura universal* de Van Tieghem, a més, va emmarcar Sagarra immediatament rere Carner, López-Picó i Riba, encara que va escatimar-li la categoria de «mestre» (1953: 485).

35. L'esment aquí de Marià Manent s'explica, molt probablement, perquè era el «sagaç i complet prologuista» del volum *Poesia* de Carner, sobre el qual versava l'article (TASIS 2016: 156).

Rere Sagarra, Tasis esmentava Folguera dins l'apartat «Els joves» de *La literatura catalana moderna*, la qual cosa permet deduir, al marge de pertànyer ambdós a la mateixa generació de «joves», que el considerava un dels poetes destacats del primer quart de segle. També el situa després de Sagarra a *Un segle de poesia catalana*. Ara, si el 1937 no feia cap esment del seu vessant avantguardista, a l'assaig de la postguerra sí que es refereix a la seva adhesió al «cubisme balbucejant d'Apollinaire i de Picasso».³⁶ Però aquesta adhesió és vista com a passatgera, perquè Tasis valora Folguera com el poeta del dolor i de la mort, i com un dels que «més autènticament han expressat els neguits i les esperances de la joventut» (1968: 114-115).

Amb aquesta apreciació és prou clar que Tasis atorgava més rellevància a la seva poesia que la majoria dels altres crítics: ni Arús ni Saltor no la destacaven; Schneeberger tot just anomenava Folguera «le regretté critique et délicat poète», sense comentar-ne l'obra, i el relacionava amb la mort (1922: 24); Giardini sols parlava de Folguera en la nota que encapçala els seus poemes i per assenyalar, també, els temes poètics de la mort i el dolor (1926: 231); Grossmann no n'apreciava el contingut però sí la forma (1923: xxii), i Teixidor simplement l'aplegava entre els qui havien sentit els cants de sirena de les tendències avantguardistes; ja ho havia fet abans Bertrand —ens hi hem referit més amunt—, el qual li dedicava el mateix espai que a Salvat, Junoy o Foix, bo i remarcant que sols a l'inici es va alinear amb el cubisme poètic —idea que Tasis recull. On sí que hi havia consens és a considerar Folguera com un dels millors crítics de l'època, com palesa el fet que *Les noves valors de la poesia catalana* sigui una obra profusament citada.

En *La literatura catalana moderna*, Tasis es refereix, després de Sagarra i Folguera, als poetes de la Catalunya del Nord: Carles Grandó, Albert Saisset, Pau Berga i, de manera destacada, Josep Sebastià Pons. Hi ha un rerefons ideològic en la voluntat de fer visibles aquests poetes que proclamaven, més enllà de les fronteres oficials de Catalunya, «llur afirmació de la unitat de la nostra nacionalitat i la nostra

36. Això justificaria que tot seguit, dins el mateix apartat, tractés de Salvat-Passeit, Foix i Sánchez-Juan.

cultura» (1937: 31). Sorpren la inclusió de Saisset, autor rossellonès del segle XIX; Tasis devia seguir Bertrand, que també aplegava un grup de poetes rossellonesos: Pons, Saisset i Grandó, als quals dedicava, però, molt poc espai. De tots aquests autors, només Josep Sebastià Pons comptava amb un cert reconeixement per part dels crítics de l'època: tant Schneeberger com Grossmann, Giardini i Teixidor l'inclouïen en les respectives antologies. Amb tot, els poetes de la Catalunya del Nord no tenien gaire presència al període d'entreguerres.

Com tampoc no en tenien els poetes valencians, que només Teixidor va tenir en compte en recollir poemes de Francesc Almela i Bernat Artola.³⁷ Tasis no n'esmentava cap al seu llibre de 1937; però esmenarà el seu oblit a *Un segle de poesia catalana*, on inclourà Almela i Artola, a més de dos poetes joves de postguerra com Xavier Casp i Joan Fuster.

Uns «altres noms importants» esmentats a continuació de Sagarra i Folguera són Ventura Gassol i Clementina Arderiu. El cas de Gassol també té un cert interès des del punt de vista del cànon poètic. Fins al 1937 va gaudir d'un cert reconeixement per part de la crítica, encara que no fos de manera unànime: mentre Schneeberger tot just l'esmenta en la introducció del 1922 (al costat de Joan Arús i Marià Manent, també només esmentats) i en fa una valoració més aviat negativa en la breu nota que li dedica, el 1926 Giardini n'escriu una nota més extensa i força positiva, i Teixidor, a més de dedicar-li unes poques ratlles en la introducció del 1936, en selecciona fins a vuit composicions. I si Nicolau d'Olwer no hi feia referència en el *Resum* del 1927, Bertrand esmerçava un cert espai per comentar-ne la poesia a *La littérature catalane contemporaine* del 1933. On coincidien la majoria dels crítics és a remarcar el caràcter patriòtic que amara bona part dels versos de Gassol; Tasis no podia deixar de referir-s'hi en plena Guerra Civil, bo i col·locant el poeta de *Les tombes flamejants* entre els autors més destacats. Tanmateix, a *Un segle de poesia catalana* el situa en un apartat més discret, amb poetes com Lluís Valeri, Ferran Soldevila, Alfons Maseras i altres, per bé que li dedica força ratlles.

37. Comerma, dins la seva *Història*, tot i incloure-hi un capítol sobre «La Renai-xença a València», no anava més enllà del segle XIX.

Resulta igualment interessant el cas de Clementina Arderiu. Des que Alexandre Plana la va incloure en l'*Antologia de poetes catalans moderns* del 1914, quan encara no havia publicat cap llibre, només poemes esparsos, la seva presència és una constant en les obres dels crítics i historiadors literaris. Folguera li adjudica un capítol de *Les noves valors de la poesia catalana*, tot situant-la, així, entre els «grans» poetes catalans del moment (com també fa Comerma, tot seguint Folguera);³⁸ Schneeberger caracteritza la poesia d'Arderiu amb el triple de ratlles que no les que escriu sobre Riba, tot i triar d'ambdós tres poemes; Grosmann els dedica les mateixes ratlles, però tria el doble de poemes d'Arderiu (quatre); Giardini omple més pàgines amb versos d'Arderiu que no amb els de molts altres autors; Nicolau d'Olwer la qualifica de «valor positiva i absoluta de la nostra poesia» (1927: 41); Bertrand li dedica el mateix espai que a poetes com Tomàs Garcés o Marià Manent; Saltor posa el seu nom al capdavant d'un dels apartats de *Les idees literàries en la Renaixença catalana*: «La feminitat: Clementina Arderiu» (1934: 109);³⁹ finalment, Teixidor en tria fins a deu poemes, amb la qual cosa l'apropa als autors amb més composicions dins el volum.

Tasis participava d'aquest consens en considerar Arderiu, el 1937, un dels «noms importants» de la poesia catalana de les primeres dècades del segle xx. Tot i que a la postguerra, a *Un segle de poesia catalana*, la situa dins un subapartat sobre «Poesia femenina», amb altres autores, la destaca com «el més alt exemple de la poesia catalana femenina» i li dedica molt més espai que a les altres (1968: 131-132).

El següent poeta esmentat per Tasis a *La literatura catalana moderna* és J. V. Foix, al qual ja ens hem referit. Al paràgraf següent apareixen Marià Manent i Tomàs Garcés, tots dos de la mateixa generació (nascuts el 1898 i el 1901, respectivament). Massa joves per a fi-

38. Si Arús no l'esmenta és perquè, al marge de destacar els quatre poetes que considera més representatius del moment (Carner i López-Picó en primer lloc, i després Guerau de Liost i Sagarra), defuig explícitament «tot intent de fixació i valoració dels diferents poetes que integren el moment actual» i, per tant, no comenta cap altre autor coetani (1922: 85).

39. Sobre la qüestió de la «poesia femenina», força debatuda al període d'entreguerres i amb Arderiu com a eix central, vegeu MALÉ 2012: 260-291.

gurar a l'*Antologia de poetes catalans moderns* de Plana i per a ser esmentats a *Les noves valors de la poesia catalana* de Folguera, al llarg dels anys vint i trenta van anar consolidant la seva posició dins el cànon poètic: ja inclouen Manent i encara no Garcés tant Schneeberger, en la seva antologia del 1922 (any en què apareix la primera obra de Garcés, *Vint cançons*), com Grossmann, en la seva del 1923, i tots dos poetes ja figuren a l'*Antologia* del 1926 de Giardini; i malgrat que Nicolau no els esmenta com a poetes el 1927, ambdós són comentats per Bertrand el 1933 i estan àmpliament representats a l'antologia de Teixidor de 1936.⁴⁰

Tasis tracta de manera breu però elogiosa l'obra de l'un i de l'altre a *La literatura catalana moderna* (1937: 32), per bé que manifesta més confiança en la trajectòria poètica iniciada per Manent que no en la de Garcés: mentre que els poemes del primer, «no gaire abundants, li assegurin un lloc destacat en la jove literatura», l'èxit que havien tingut les dues primeres obres del segon, *Vint cançons* (1922) i *L'ombra del lledoner* (1924), «no ha estat superat per una obra posterior», en referència a *El somni* (1927), *Paradís* (1931) i *El senyal* (1935). A *Un segle de poesia catalana* situa ambdós poetes al capdavant d'un capítol i també els inclou en la reduïda nòmina dels autors esmentats dins l'apartat de la poesia catalana moderna de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem. Quedava, així, prou palesa la rellevància que els atorgava.

El mateix caldria dir d'Agustí Esclasans, que col·loca immediatament després de Manent i Garcés dins *La literatura catalana moderna*. Esclasans és un altre exemple d'autor que ha perdut posicions dins el cànon poètic català. Es va donar a conèixer inicialment com a crític, autor de relats i traductor, fins que el 1929 va publicar el *Primer llibre de ritmes*, seguit pel *Segon* el 1930, fins a arribar a la quinzena el 1939, a més de set llibres d'*Odes* —una producció poètica que va continuar abundantment a la postguerra. Que Carles Riba escrivís un comentari relativament extens sobre al *Segon llibre de ritmes* devia ser tot un

40. Curiosament, Saltor sols esmenta Manent una vegada, i com a crític, en l'assaig del 1934. I tot i que Garcés hi apareix més sovint, la majoria de vegades ho fa també com a crític.

aval per al nou poeta del tombant dels anys trenta (RIBA 1986: 73-76).⁴¹ Si Bertrand li dedicava el mateix espai que a poetes com Foix, Folguera o Salvat-Papasseit, Teixidor en seleccionava un nombre de poemes semblant al de Manent i Garcés. Després de la guerra, Esclasans va anar publicant nous llibres, però sense que es reeditessin les obres dels anys trenta ni tampoc les posteriors.

El 1937 Tasis destacava Esclasans com un «esperit singular» per la invenció del *Sistema*, i qualificava els *Ritmes* de «copiosos i marmoris», tot palesant la impressió que li produïa —no tan sols a ell— aquella poesia caracteritzada per la «monotonia» i «afexigu[da] d'imatges monumentals» (1937: 32). A *Un segle de poesia catalana* remarcava la necessitat d'esporgar-ne l'obra poètica per trobar-hi «moments de pura poesia i d'absoluta bellesa formal» (1968: 118). Però això no li era obstacle per a situar-lo dins el mateix apartat de Sagarra i Foix, i per a incloure'l dins la selecció de poetes catalans de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem, novament posant en relleu que el considerava un autor important.

L'apartat sobre «Els joves» de *La literatura catalana moderna* es tanca amb tres poetes: Sebastià Sánchez-Juan —del qual hem parlat més amunt en relació amb la poesia d'avantguarda—, Joan Oliver i Joan Teixidor. D'Oliver, Tasis en remarcava l'«humorisme original», mentre que destacava Teixidor com «el poeta més interessant de la darrera generació».⁴² A *Un segle de poesia catalana* els situa en apartats diferents i dedica més espai a comentar la poesia de Pere Quart que no la de Teixidor. Per bé que, potser per descuit, a la traducció de la *Historia de la literatura universal* sols esmenta Teixidor, al costat de Màrius Torres, Salvador Espriu, Joan Vinyoli i Rosa Leveroni (VAN TIEGHEM 1953: 576), poetes que van donar a conèixer la seva

41. No s'ha de descartar que l'article de Riba fos una mena de deferència envers Esclasans després que n'hagués publicat, tres anys enrere, un de titulat «Les *Estances* de Carles Riba» (a *La Nova Revista*, el març del 1927), en què combatia les acusacions i els tòpics més estesos sobre la poesia ribiana.

42. Per les dates de publicació de les primeres obres de tots dos poetes, no podien ser esmentats per cap dels crítics, historiadors i antòlegs que hem pres com a referència, a excepció de Teixidor, que va afegir alguns poemes d'Oliver en la seva antologia del 1936 (sense, comprensiblement, incloure-s'hi ell mateix).

poesia durant o just després de la guerra i que cal considerar dins el cànon de la segona meitat del segle xx.

Tasis acaba la introducció de l'assaig *Un segle de poesia catalana*, escrit al principi dels anys cinquanta, amb aquestes paraules: «I és com a reflexió i testimoniatge d'uns escriptors catalans sobre les condicions de llur temps i de llurs contemporanis que jo voldria presentar aquest llibre i afegir a la seva condició informativa la d'una afirmació plena d'optimisme sobre la vitalitat de la literatura catalana en els darrers cent anys» (TASIS 1968: 27).

Aquesta obra crítica abraçava pròpiament més d'un segle —del 1833 al 1953— i volia ser, a més d'una «reflexió», un «testimoniatge» sobre els escriptors i, per tant, tenia una «condició informativa». Això explica que hi arribés a tractar uns cent trenta poetes. L'objectiu era sobretot mostrar, en una època de prohibicions i privacions per a la cultura del país, l'immens corpus de la poesia catalana i la seva «vitalitat» d'ençà de la Renaixença.

Si cenyim aquest corpus d'*Un segle de poesia catalana* als poetes entre Maragall i la Guerra Civil, és constituït per una setantena d'autors. És aquest el període contemplat a *La literatura catalana moderna*, però amb la particularitat que els poetes esmentats per Tasis són només trenta-cinc (els hem anat veient). És prou clar, doncs, que, per a una obra d'extensió reduïda —«un prospecte»— i amb finalitat divulgativa, va seleccionar tan sols uns quants autors, els que considerava més rellevants. Dit altrament: va establir un cert cànon. Aquest cànon també està representat a *Un segle de poesia catalana* per mitjà de l'ordenació dels poetes i confirma, amb pocs canvis, el del 1937.

Tanmateix, la selecció poètica de *La literatura catalana moderna* pot considerar-se només relativament un cànon, perquè en aquesta obra hi ha també una voluntat informativa i hi són comentats alguns autors que difícilment podríem considerar «canònics» i «clàssics», com ara Salvador Albert o Carles Grandó.

De fet, on Tasis va establir un autèntic cànon dels poetes del període esmentat va ser en l'ampliació de la traducció castellana de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem, el 1953, dins l'apartat en què es referia a «los poetas catalanes sucesores de Verdguer». Un cànon, en part subjacent a *La literatura catalana moderna*

i matisat però no desmentit a *Un segle de poesia catalana*, que és constituït per: Maragall, Carner, López-Picó, Riba, Sagarra, Guerau de Llost, Folguera, Salvat-Papasseit, Lleonart, Manent, Garcés, Foix i Esclasons, als quals caldria afegir Maria Antònia Salvà i Clementina Arderiu, incloses, amb escriptores d'altres llengües, a l'apartat «Poetisas del amor» (VAN TIEGHEM 1953: 484-485 i 503). Entre tots aquests noms, sorprèn la presència de Josep Lleonart, un poeta que Tasis no havia destacat entre els altres «deixebles» de Maragall el 1937, però que, en l'assaig escrit als anys cinquanta i publicat el 1968, havia merescut un extens i elogiós comentari, sobretot d'un llibre aparegut el 1938, *Les elegies i els jardins*, amb poemes que «posaven en un dels llocs més eminents de la nostra poesia l'obra d'aquest maragallià» (1968: 83).

Els quinze poetes esmentats, amb Lleonart inclòs, podríem considerar-los la proposta feta per Tasis d'un cànon de la poesia catalana del primer terç del segle xx.

BIBLIOGRAFIA

- ARAMON (1968): Ramon Aramon, «Prefaci», dins: Rafael Tasis, *Un segle de poesia catalana*, Barcelona: Selecta, p. 5-14.
- ARÚS (1922): Joan Arús, *Evolució de la poesia catalana*, [Sabadell]: Tallers de «Arts Gràfiques» del successor d'en Joan Comas.
- BERTRAND (1933): J. J. A. Bertrand, *La littérature catalane contemporaine 1833-1933*, París: Belles Lettres.
- CAMPILLO (1994): Maria Campillo, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CAPDEVILA (1965): Josep M. Capdevila, *Estudis i lectures*, Barcelona: Selecta.
- CARRERES (2003): Joan Carreres, *Josep Maria Capdevila. Ideari i poètica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COMERMA (1923): Josep Comerma, *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Políglota.
- DÍAZ-PLAJA (1932): Guillem Díaz-Plaja, *L'avantguardisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- ESPINÀS (1953): Josep M. Espinàs, «José María de Sagarra como valor total», *Ínsula*, núm. 95 (15 novembre), p. 3.

- FOLGUERA (1976): Joaquim Folguera, *Les noves valors de la poesia catalana* [1919], ed. d'Enric Sullà, Barcelona: Edicions 62.
- FARRAN (1935): Josep Farran i Mayoral, *Política espiritual* («*El món de la cultura*», 1930-1932), Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- FOIX (1990): J. V. Foix, *Obres completes. Sobre literatura i art*, ed. de Manuel Carbonell, Barcelona: Edicions 62, vol. iv.
- GARCÉS (1972): Tomàs Garcés, *Sobre Salvat-Papasseit i altres escrits*, Barcelona: Selecta.
- GAVAGNIN (2011): Gabriella Gavagnin, «Text, context i tradició: a propòsit dels paratextos de les traduccions italianes de literatura catalana», dins: Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil (ed.), *Entre literatures. Hegemonies i periferies en els processos de mediació literària*, Lleida: Punctum, p. 83-99.
- GIARDINI (1926): Cesare Giardini, *Antologia de poeti catalani contemporanei 1845-1925*, Torí: Le Edizioni del Baretto.
- GROSSMANN (1923): Rudolf Grossmann, *Katalanische Lyrik der Gegenwart* (1923), Hamburg: Casa Editorial Fausto.
- GUANSÉ (1937): Domènec Guansé, «*Literatura catalana moderna*, de R. Tassis i Marca», *La Publicitat* (17 novembre).
- GUARDIOLA (1990): Carles-Jordi Guardiola (ed.), *Cartes de Carles Riba I: 1910-1938*, Barcelona: La Magrana.
- (2017): *Carles Riba. Retrat de grup*, València: Tres i Quatre.
- MALÉ (2001a): Jordi Malé, «Història de les històries de la literatura catalana», dins: Manel Ollé, Ramon Pla i Jaume Subirana (ed.), *L'estudi de la literatura catalana: ordre i cànon*, Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, p. 1-53.
- (2001b): *Poètica de Carles Riba. Els anys del postsimbolisme 1920-1938*, Barcelona: La Magrana.
- (2003a): «La literatura catalana a la universitat. Esbós d'una història (I)», *Revista de Catalunya*, núm. 186 (juliol-agost), p. 41-63.
- (2003b): «La literatura catalana a la universitat. Esbós d'una història (II)», *Revista de Catalunya*, núm. 187 (setembre), p. 81-109.
- (2012): *Les idees literàries al període d'entreguerres. Antologia de textos*, Lleida: Càtedra Màrius Torres / Pagès.
- MANENT (1997): Albert Manent, *Del noucentisme a l'exili*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRALLES (1986): Carles Miralles, *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, Barcelona: Edicions del Mall.
- MONTOLIU (1926): Manuel de Montoliu, *Breviari crític 1923-1924*, Barcelona: Llibreria Catalònia.

- NICOLAU (1927): Lluís Nicolau d'Olwer, *Resum de literatura catalana*, Barcelona: Barcino.
- PICORNELL (2010): Mercè Picornell, «D'acadèmics i distincions. Estudis literaris i dinàmiques de canonicitat», *Cultura*, núm. 6 (juny), p. 198-227.
- RIBA (1986): Carles Riba, *Obres completes. Crítica 2*, ed. d'Enric Sullà i Jaume Medina, Barcelona: Edicions 62, vol. III.
- RIGOBON (2011): Patrizio Rigobon, «Existeix una recepció italiana de la literatura catalana?», dins: Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil (ed.), *Entre literatures. Hegemonies i periferies en els processos de mediació literària*, Lleida: Punctum, p. 13-24.
- RIQUER *et al.* (1936): M. de Riquer, J. M. Miquel i Vergés i J. Teixidor, *Antologia general de la poesia catalana*, Barcelona: Quaderns Literaris.
- ROBLES (2005): Ferran Robles i Sabater, «Les traduccions alemanyes de literatura catalana», *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 18, p. 215-229.
- SALTOR (1934): Octavi Saltor, *Les idees literàries en la Renaixença catalana*, Barcelona: Barcino.
- SCHNEEBERGER (1922): A. Schneeberger, *Anthologie des poètes catalans contemporains depuis 1854*, París: J. Povolozky et Cie., éditeurs.
- SULLÀ (2010): Enric Sullà, «Notes sobre la formació dels cànons literaris», *Cultura*, núm. 6 (juny), p. 62-85.
- TASIS (1937): Rafael Tasis, *La literatura catalana moderna*, Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.
- (1938a): «Defensa d'un llibre incomplet. Una obra sobre teatre», *Meridià* (4 febrer), p. 7.
 - (1938b): «Premis literaris. Carles Riba – A. Rovira i Virgili», *Meridià* (14 gener), p. 6.
 - (1956): «3 catòlics catalans», *Pont Blau*, núm. 40 (febrer), p. 56-60.
 - (1958): «A Lluís Nicolau d'Olwer», *Pont Blau*, núm. 65 (març), p. 100-102.
 - (1959a): «En la mort de López-Picó[,] poeta civil i religiós», *Pont Blau*, núm. 80 (juny), p. 198-200.
 - (1959b): «Carles Riba, símbol i cabdill», *Pont Blau*, núm. 81 (juliol), p. 218-220.
 - (1968): *Un segle de poesia catalana*, Barcelona: Selecta.
 - (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
 - (2016): *Lectures de postguerra*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TEIXIDOR (1936): J[uan] T[eixidor], «Poesia moderna», dins: M. de Riquer, J.

- M. Miquel i Vergés i J. Teixidor, *Antologia general de la poesia catalana*, Barcelona: Quaderns Literaris, p. 249-253.
- TRENC (2017): Eliseu Trenc, «Albert Schneeberger, catalanòfil i traductor», dins: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LXXI. Homenatge a Kálmán Faluba*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 93-111.
- VAN TIEGHEM (1953): Paul Van Tieghem, *Historia de la literatura universal*, traducció i ampliació de Rafael Tasis, Barcelona: Miguel Arimany.

L'AMISTAT DE DOS CRÍTICS
ENTRE LA REPÚBLICA I EL FRANQUISME:
RAFAEL TASIS I DOMÈNEC GUANSÉ*

MONTSERRAT CORRETER
Universitat Rovira i Virgili

L'amistat que uní tota la vida Rafael Tasis i Domènec Guansé es basà en la confiança, en un mateix compromís nacional i literari i en una acció anàloga dins la institució crítica. La situació personal d'ambdós escriptors i el context històric en què visqueren provocaren que la relació comunicativa s'establís majoritàriament per via epistolar a partir del 1939.

La relació entre Tasis i Guansé s'havia iniciat el 1931 arran de la demanda d'una crítica sobre la novel·la *Vint anys* que Tasis havia fet a Guansé. En efecte, el 30 de juliol de 1931 li escrigué: «He fet un llibre (*Vint anys*, Edicions Proa) i un primer llibre que està pendent de l'opinió de la crítica produeix uns trasbalsos insospitats al seu autor». El novel·lista agrai sincerament la ressenya a Guansé el mateix dia que aparegué a *La Publicitat*, el 5 d'agost de 1931: «He tingut el viu plaer de veure'm interpretat amb molta fidelitat en les meves intencions i he llegit amb interès les vostres remarques sobre l'estil, la tècnica, etc. de la meva novel·la. És molt natural que no em pugui avenir amb resignació a algun dels seus aspectes, però no per això deixo d'agrair-ne la intenció amistosa i orientadora i la recta apreciació crítica».¹ Aquest fou un primer contacte epistolar que obrí un incessant intercanvi de cartes, lectures i comentaris crítics

* Aquest treball s'integra en el Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC: 2017 SGR 599).

1. Aquestes i les altres cartes intercanviades entre Domènec Guansé i Rafael Tasis utilitzades en aquest article provenen del Fons Guansé de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Indico en cada cas les que provenen del Fons Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona. Una altra crítica de Guansé: «Els Llibres. Tasis i Marca, Rafael, *Vint anys*», *Revista de Catalunya*, núm. 73 (setembre 1931), p. 266.

sobre les obres d'ambdós, en augment progressiu fins a la sobtada mort de Tasis a París el desembre de 1966, un fet que immergí Guansé en una situació d'orfenesa espiritual. Tasis també sentia un profund afecte per Guansé, visible en les cartes i en els articles que li dedicà, en especial quan, ja gran, el va veure patir durant la guerra i l'exili. Un breu retrat que clou la crítica dels *Retrats literaris* a la *Revista de Catalunya* de París el presenta en aquest període, temorenc i vulnerable, contemplat des de la humanitat que caracteritzava Tasis:

Inefable, desmemoriat, angelical Guansé! El veig, arraulit de fred i afinat per la gana, en els darrers mesos de la nostra guerra, encaminant-se, sense la companyia enyorada del seu amic i gairebé veí Carles Capdevila, cap a casa seva, Ronda de Sant Antoni enllà, després d'haver redactat una d'aquelles notes diàries que signava *Begur* a *La Publicitat*, en les quals fixava aspectes fugissers de l'actualitat. El sento plànyer-se de la sordesa que l'amenaçava i dificultava les seves tasques de crític teatral —ell que, amb *Volia ser feliç*, demostrava la seva vocació d'autor teatral— i les limitacions —més degudes a l'honestetat que a la manca d'ofici— que li impedièn d'aconseguir èxit en el teatre català. El veig després a França, adaptant-se amb dificultat a les molèsties de l'exili, fent breus escapades a París des de la comunitat de Roissy per anar a veure el metge o resoldre complicats afers de documentació. [...] Ara me l'imagino, a través de les seves cartes i els seus llibres, més ajustat a l'ambient, resistint les metzines subtils que segreguen les terres americanes a la sang dels que s'abandonen a llurs facilitats i llurs costums, planejant una novel·la i un drama, fidel, com tota la seva vida, al seu destí d'escriptor català...²

Tasis conegué, doncs, molt bé el caràcter introvertit —condicionat per la sordesa— de Guansé i el sabé entendre en totes les situacions, com quan interpretà la seva decisió d'anar a Amèrica la tardor de 1939: «El veig, ple de temences i d'esglais davant les perspectives de la guerra i de les mesures policíiques consegüents, decidit d'anar-se'n a

2. Rafael Tasis, «Domènec Guansé o el reportatge psicològic», *Revista de Catalunya*, núm. 104 (octubre-desembre 1947), p. 453-454.

Amèrica, però més aviat deixant-se endur, com sempre, pel dinamisme dels seus companys d'expedició».³

Aquesta comprensió de Tasis facilità la confiança de Guansé d'unes confessions creixents en l'epistolari que mantingueren tota la vida.

1. L'AMISTAT: LES CONFESSIONS DE GUANSÉ

Les preocupacions i les reflexions ocupen gran part de l'espai epistolar, que pren així el valor de dietari i permet conèixer de prop el món interior de Guansé a l'exili. En la primera carta conservada al Fons Tasis es percep curiositat i ironia envers les relacions amb els escriptors de l'interior, que Tasis havia retrobat en tornar de l'exili francès el 1948:

Naturalment, em plau molt també el que dieu dels *Retrats*.⁴ Però a quina mena de persones han produït tan favorable impressió? Els ha llegit algun dels interessats? I digues-me: quina mena de relacions establixes amb els antics confreres de l'interior? Hi ha moltes discriminacions, moltes barreges, contactes subtils, topades violentes, fugides d'estudi, converses reticents, al·lusions sarcàstiques, insinuacions humiliants, esguards despectius, ulls coneguts que no coneixen...? Digues-me, quin paper us féu els uns als altres? T'has topat mai per exemple amb el *Romano* [Manuel Brunet], sempre tan apocalíptic, sempre tan furient contra «los rojos», sempre tan sofisticat i tan curt de vista...? I amb S. Juan Arbó, tan aviat Arbó com Juan, i tan aviat traduint-se del català al castellà com del castellà al català, i amb la seva doble capital Madrid-Barcelona?⁵ I amb l'inefable Llor? I amb Carles

3. *Ibidem*, p. 454.

4. Es refereix als seus *Retrats literaris*, publicats el 1947 a les edicions Catalònia de Mèxic.

5. És ben coneguda la manca de simpaties de Guansé cap a Sebastià Juan Arbó, manifestada arran de les crítiques que li féu de les primeres novel·les, en especial a *La Publicitat*. Vegeu: MONTSERRAT CORRETGER, *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la (1924-1936)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 60.

Soldevila? Apa, anima't i fes-me un panorama literari social de Barcelona. (Entre parèntesi: no podria ser això, ben meditat, tema per a una crònica? Pensa-hi.)⁶

La voluntat de conèixer la vida interna de Catalunya, barrejada amb la desconfiança en les actituds solidàries dels «confreres de l'interior». és un reflex del pessimisme de Guansé, que sovint també destil·la a les cartes. En efecte, Tasis és receptor de la seva tristesa i desesperança visceral: «Feia molt de temps que no tenia notícies teves, i les enyorava. És clar que potser sóc jo que et devia carta. Els dies em passen que no me n'adono i així, sense ni haver-me'n adonat, se m'acabarà la vida. Potser serà un bon dia tot somniant que retorno a Barcelona. Què fas...? Escriu-me. Dóna'm, per favor, alguna notícia personal i alguna notícia dels amics i del que passa per ací».⁷ Sovint, les lletres a Tasis són el reducte del seu malestar existencial, que sorgeix a propòsit de qualsevol fet que el dugui a replantejar aspectes de la pròpia dedicació a la literatura i de la vida en general. Així s'esdevé a la carta del 12 de desembre de 1953, en la qual, arran de no haver rebut el premi Joanot Martorell, s'esplaia amb Tasis: «No dic això per desdenyar un premi que ja saps que m'hauria agradat. Si l'hagués obtingut possiblement us hauria fet una visita, ja que gairebé m'hauria pagat el viatge. I no vull dir que així no la faci. Però... Fa temps que marxo a la deriva, endut per qui sap quin corrent. Potser no he fet altra cosa —mal timoner— durant la meva vida. I l'únic que desitjo és que la catàstrofe final, ineluctable, m'agafi desprevingut».

La sensació d'haver estat oblidat a Catalunya i d'estar sense informacions de l'interior és recurrent en els comiats de les cartes, que l'humor irònic no aconsegueix desdramatitzar del tot. Així, el 18 de desembre de 1952 diu a Tasis: «Records si hi ha algun amic estrafolari que es recordi de mi». Alguns mesos més tard se centra en l'aïllament i la solitud de l'exili, cada cop més definitiva: «Si t'és possible envia'm notícies. Ací em trobo cada dia més sol i més sitiats per la serralada».

6. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 25 de juliol de 1950. UAB, Fons Tasis.

7. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 11 de gener de 1952.

Més endavant hi insisteix: «I no deixis d'enviar-me altra vegada notícies interessants, car aquest racó de darrera els Andes és una mena de llimbs».⁸ El 18 d'octubre de 1954, en negar-se a participar al premi Joanot Martorell, en el qual Tasis concursava, accepta —no sense l'humor amarg habitual— l'aïllament com una defensa davant el món literari i els petits conflictes i competències: «En aquest benigne recer dels Andes, em trobo molt lluny del “mundanal ruido” i em dedico simplement a la lírica pura. A això o al tango és a l'únic que es pot dedicar un exiliat digne com jo. I no estic gaire per tangos!».

Malgrat aquesta actitud aparentment despreocupada, Guansé té l'esperit sempre amatent a la situació de la literatura a Catalunya i a les perspectives polítiques generades a l'exili. L'11 de febrer de 1952 comenta a Tasis, amb el dolor i el desconcert que provoca la distància: «I veig que a Catalunya no es reprèn res amb força. La literatura catalana desemboca de nou en un període d'esterilitat, del qual qui sap si es referà mai més». Pocs mesos després, la sensació d'imptència davant la manca de progrés literari i polític, tant a l'interior —del qual Tasis li dóna completes informacions— com a l'exili —en especial el dels «catalans d'Amèrica»—, el porten a una declaració adolorida sobre aquestes qüestions, que involucra el seu propi esforç a la revista *Germanor*:

Gràcies per totes les notícies que em dones. Ja seria ben convenient que em fessis cada mes un comunicació semblant, car em serviria no solament per a estar ben informat, sinó per a informar una mica els lectors de *Germanor*, encara que segueix bastant ensopit i sense forma de moment de remuntar-lo. Les actuals tarifes d'impremta ací són mortals. Se'n ressenten totes les publicacions del país i especialment les edicions de llibres indígenes. Però qui sap si no el revifarem algun dia. Tu ja saps com són els catalans d'Amèrica: gent sentimental que de tant en tant s'engresca i que després va caient en el marasme, fins que de nou qualsevol esdeveniment els torna a tocar el cor. I del marasme actual bona part de culpa prové de la Generalitat, el mutisme de la qual, la seva immobilitat, són atuidors. El President sembla fet de pedra picada, o millor dit

8. Cartes de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 11 d'agost de 1953 i 12 de desembre de 1953, respectivament.

de suro, que, segons crec, és el que fabrica. Al *Germanor* actual l'hi he dedicat unes absoltes.⁹ És clar que, com tot el que faig, és perdre el temps. I què en pensa la gent de Catalunya, o millor dit, els petits nuclis que encara duen recordar l'existència de la Generalitat...? Em temo endevinar la teva resposta: «en pensa el mateix que tu».¹⁰

El 27 d'agost de 1954, en demanar a Tasis una col·laboració per a *Germanor*, Guansé mostra preocupació per trobar una sortida personal i col·lectiva a la situació política i cultural de Catalunya: «Per tant, si tens alguna cosa breu, alada, seductora, suggestiva, interessant i bonica que s'hi adigui, hi serà no ja com sempre, sinó millor que mai ben acollida. I dic breu no pas per a atendre'm al consell de Gracián, sinó perquè encara disposem de poques pàgines, tot i el propòsit d'anar-les augmentant. Potser el que més falta hi faria són comentaris sobre els problemes vius de l'interior (a l'exterior ja no queda res que sigui viu). I no cal dir que si trobes algun altre estrene col·laborador, també hi seria ben acollit i benvingut».

Aquestes preocupacions d'índole general desemboquen en la recerca d'una sortida clara en l'aspecte vital i professional: arrelar, finalment, de manera segura en un dels dos àmbits. Per a Guansé, la problemàtica passa per qüestions personals que cal tenir en compte: el fet de no haver format família i la voluntat de continuar exercint com a novel·lista, de trobar una veu per al moment històric en què vivia, de ser llegit i reconegut, és a dir, de trobar un públic i uns crítics amb voluntat de valorar aquella obra sorgida en terres d'exili. Guansé concreta tots aquests dubtes en un: la possibilitat de retornar a Catalunya i de reiniciar-hi un nou recorregut intel·lectual. Aquest és un tema recurrent en les cartes a Tasis; n'és una bona mostra el comentari que li'n fa arran de la instal·lació de Benguerel a Barcelona:

Quant al que em dius sobre el Benguerel, m'ha estat confirmat per altres amics. En efecte, li vàreu fer una magnífica acollida. Ell n'està força satisfet i, per la meua banda, em conhorta. Vol dir que si un dia jo

9. Es refereix a Josep Irla i Bosch, president de la Generalitat a l'exili des de l'octubre de 1940 fins a l'agost de 1954.

10. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 10 de juny de 1952.

fes el cop de cap de tornar, mal que no recollís tants llores també deuria ser ben acollit. I de vegades em venen ganes de fer el cop de cap. Sí, ja veig que el lleó no és tan ferotge... Encara que sobre aquest punt les informacions són contradictòries. Hi deu haver en això una mica de sort, i també de saber fer-se respectar pel lleó. Tu mateix ets ben ardit i no has rebut pas cap urpada. El teu article a *La Nostra Revista*... Per cert que m'agradà molt.¹¹ Va emocionar-me. És possible que, com dius, m'animi. Cada dia les possibilitats de l'exili són, pel que ens afecta, més migrades. Ja, en conjunt —ho reconec—, representa ben poca cosa. El que em detura són diversos factors. Un d'ells és que tinc una mica de por d'ofegar-me ací dintre; de topar amb gent molt canviada i amb imbècils petulants. Un altre és que tot i els meus desplaçaments sóc un sedentari. Després hi ha la crematística. No he fet l'Amèrica. Com sempre, visc al dia. I les meves possibilitats en aquest aspecte a Barcelona em semblen més que migrades, nul·les, mentre no hi hagi el recurs del periodisme, ja que amb les editorials no crec que hi hagi res a fer. Vaig meditant-ho i, entretant, el temps passa.¹²

Mig any més tard es torna a referir al propi retorn, tot afegint ironia als dubtes que el fan trontollar: «I gràcies per totes les teves informacions sobre les possibilitats i dificultats que, de venir definitivament, trobaria. I gràcies també per advertir-me que un sopar almenys el tinc segur. El mal és que jo tinc l'habitud —que no m'ha fallat fins avui ni en els pitjors temps de l'exili— de sopar cada dia... Ah, qui definitivament ve, al mes de març, és Benguerel. Però ell té pertot, taula parada a perpetuïtat».¹³

Guansé compartia també amb Tasis el dubte de la validesa de publicar des de l'exterior, un dubte que amaga un contrasentit: d'una banda,

11. Probablement es refereix a l'article de Rafael Tasis, «En la mort d'un català exemplar. Josep Pous i Pagès», *La Nostra Revista*, núm. 64 (desembre 1952), p. 448-450. L'article destilla, a més d'un coneixement profund de l'obra de Pous i Pagès, l'afecte i l'admiració que degueren emocionar Guansé. Allò que relaciona aquest article amb les declaracions de la carta és, sobretot, la idea del desconeixement d'aquest escriptor traspassat per part de les noves generacions, a causa de la pèrdua de memòria cultural que representa l'exili.

12. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 12 de juny de 1953.

13. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 12 de desembre de 1953.

la temença que l'exili anés fent oblidar l'obra de gran part d'una generació —amb l'absurd de publicar per a un públic desconegut o inexistent— i, de l'altra, la il·lusió de projectar-se a l'interior i revifar el record de la pròpia obra: «El meu *Laberint* anunciat a les tapes de l'Oceànida [*El pelegrí apassionat*] de Puig; em diuen que ja ha sortit; no l'he vist encara, però ja em sento home d'actualitat. Arribarà a Barcelona...? Si la veus, ja que tu ho veus i ho saps tot, ja me'n diràs alguna cosa. Serà, em penso, l'única manera de sentir-me cèlebre, famós. El que em pregunto és si t'és gaire sentit publicar obres en aquestes condicions».¹⁴

Ja en la segona part de la dècada dels cinquanta, Guansé matisa el pensament aplicat a l'exili i a la vida intel·lectual, tant a l'interior com a la diàspora. En aquest sentit, el 12 de desembre de 1957 demana opinió a Tasis sobre l'aparició de noves generacions d'escriptors a l'interior, amb la curiositat crítica de sempre. I apunta un tema cabdal: la manca d'interès o de comprensió dels nous intel·lectuals de l'interior envers el pensament dels que viuen a l'exili —i envers el context històric que el va generar—, progressivament més susceptible de ser considerat anacrònic:

És evident que han sortit alguns escriptors interessants a alguns dels quals tu ja t'has referit —naturalment llegeixo totes les teves cròniques—, però no és possible donada la situació actual saber què pensen en relació amb el passat, amb el present i amb el futur, i menys què pensen de l'exili i ni tan sols si hi pensen. Trobo que hauries de fer una crònica sobre aquest tema. Millor dit, un panorama, sense indicar noms, de quines tendències té el pensament català entre els intel·lectuals de l'interior. Quina supervivència té el passat immediat, quina supervivència té el passat anterior (època Prat, per exemple, època Acció Catalana); quins camins nous s'albiren; què es pensa de les futures relacions d'Espanya i Catalunya: entesa, trencament. Ja sé que és difícil, ja que ni de l'interior mateix no es pot veure clar. Però, a manera d'esbós, alguna llum ens podries donar. A l'exili hom segueix fent programes, amb la mateixa mentalitat de sempre, i inclús com si les doctrines —diguem-ne doctrines— macianesques tinguessin alguna vigència. I a mi em sembla que tot això no connecta ni amb el temps ni amb l'interior i que, si algú a

14. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 18 de desembre de 1952.

l'interior ho llegeix, el deu fer somriure o melangiosament o pietosament, segons l'edat. Quan penso en el passat, em fa l'efecte que Macià va morir molts anys abans que Prat de la Riba.

En una lletra del juny de 1958, comenta a Tasis com el sorprèn la sensació creixent que Catalunya va transformant-se dintre seu en una idea, desconnectada progressivament del món català, i com l'àmbit americà de l'exili es va allunyant de la vida catalana de l'interior. Fa aquesta confessió a propòsit dels efectes i les derivacions d'una conferència seva que, al marge d'un èxit immediat a Santiago, arribà a les principals colònies americanes d'exiliats i provocà polèmiques i propostes molt diverses:

La vaig escriure sense cap mena de pretensions amb destinació a unes reunions que celebrem de tant en tant ací per passar l'estona patriòticament. Va agradar a uns amics que van demanar-me que la traduís al castellà per publicar-la. La resta de la història de la ponència i de les seves derivacions la pots recompondre tu mateix a base del que ja n'has llegit. Miraré d'enviar-te-la per correu a part. I ja m'agradarà que em diguis què et sembla. Jo suposo que és utòpica, però de totes maneres vaig tractar d'escriure alguna cosa que no sigui tan allunyada de la realitat catalana i de la realitat hispànica, com n'acostumen a ser les que s'escriuen per Amèrica sota la influència de l'ambient. Però per a mi Catalunya ja és tan lluny en el temps i la distància!¹⁵

Guansé insisteix en les confidències tràgiques i iròniques, de to existencial, encara radicades a l'exili, que Tasis sap comprendre com cap altre amic:

Com va *L'hora de plegar*?¹⁶ El títol és estimulant. Com marxa l'homenatge a Carner...? No em fa gràcia ni desgràcia que l'Oliver escrigui a

15. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 21 de juny de 1958. La ponència, pronunciada en català, fou publicada en fulletó amb el títol *Cataluña en el ruedo hispánico* el 1957 per la Institució de Cultura Catalana de Santiago. Notícia a *Ressorgiment*, núm. 489 (abril 1957), p. 7885.

16. Es refereix a una novella que Tasis redactava: *Es hora de plegar*, publicada el 1956.

Destino. Com a bon existencialista, deixo que cadascú es triï el seu destí. El mal és que jo només sóc existencialista teòric. En la pràctica no trio, deixo que em triïn. Com tothom. I què hi vols fer si no et trien o et trien malament? I mira, al Roure-Torrent l'ha triat la mort. Què li ha passat...? S'ha suïcidat? A Mèxic tothom s'hi mor. Els que hi resten, caminen embalsamats. Formen part d'una gran necròpolis de l'època asteca.¹⁷

2. LA CRÍTICA LITERÀRIA MÚTUA

2.1. La crítica de Tasis sobre Guansé

Els valors fonamentals de Guansé com a assagista i crític són els que es destaquen als *Retrats literaris* (1947): la capacitat per a extreure el sentit de les obres literàries, guiar el públic i fer-ho a la llum del passat, tenint en compte el camí de l'art i del pensament fins a l'actualitat coetània. Per aquest motiu, Rafael Tasis, que escrigué algunes de les valoracions més ajustades sobre l'obra crítica de Guansé, el 1958 remarcava a *Pont Blau* «la seva agudesia, la seva comprensió i el seu do de síntesi».¹⁸ Per a Tasis, Guansé als *Retrats literaris* ofereix una obra de «periodisme europeu», perquè hi comparteix dos trets: l'agilitat del traç i el domini de la frase. I, per damunt de tot, entén que Guansé fa un treball objectiu, sorgit del contacte directe amb els escriptors retratats i amb els cercles literaris en els quals s'adcrivien. Per aquest motiu, creu que els retrats més encertats són els que parteixen de l'admiració literària i l'afecte personal, com el de Joaquim Ruyra, «un dels més feliços i interessants», perquè, al costat dels de Prudenci Bertrana, Pompeu Fabra i Carles Capdevila, té «aquesta qualitat de cosa viscuda». Des d'aquest punt de vista, defineix amb exactitud el mètode utilitzat: «Domènec Guansé es proposa de fer un retrat a base de records, en el qual la figura física del retratat, la impressió produïda pels seus llibres en una llunyana lectura, els judicis morals que inspira

17. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 14 de desembre de 1955.

18. Rafael Tasis, «Un intel·lectual català. Domènec Guansé, novel·lista i crític», *Pont Blau*, núm. 63 (gener 1958), p. 3.

la seva conducta i un discret intent de situar-lo en un conjunt de la nostra literatura i de la nostra societat contemporània, componen un breu assaig, del qual surt ben dibuixada la silueta de cada un dels nostres escriptors més notoris». Admet que l'objectivitat cercada es desdibuixa en algun moment, com quan deixa endevinar al lector, gairebé imperceptiblement, de l'escriptor retratat, «la categoria moral que li atribueix i el judici àdhuc informat que li mereix la seva conducta», o, també, quan la memòria no concreta l'objectiu cercat i deixa el personatge immersit «en un cert *flou*, explicat per la distància». El més important, tanmateix, és el «balanç de realitats i de decepcions» centrades en un període recent de la història, un bon motiu per a continuar la lluita.¹⁹

En l'article que dedicà a Domènec Guansé a *Pont Blau* el 1958, Rafael Tasis continuava considerant els *Retrats literaris* la peça fonamental de la seva assagística, atès que aportaven «un testimoni», «un document humà verídic i exemplar» d'un moment històric en què mancava «una imatge completa dels nostres escriptors». Hi comparava per primera vegada la fórmula dels retrats de Guansé amb la utilitzada per Pla, amb una clara preferència per la primera:

El llibre de Domènec Guansé obre un camí més ample i acollidor que el que havia fressat Josep Pla els anys 1925 i 1926, amb els *Retrats* publicats a *Coses vistes* i *Relacions*. Però així com les imatges que ens presentava Pla eren simples siluetes, apunts al llapis d'un tic de fesomia o de caràcter, sense referència a l'obra de l'autor retratat —suposo que Pla és un dels nostres escriptors que menys ha llegit els llibres dels seus companys, àdhuc dels més íntims seus—, els retrats literaris de Domènec Guansé fonien en una mateixa representació completa, diríeu de quatre dimensions, si hi afegiu la noció del temps, l'autor i la seva obra. El crític, tant o més que el novel·lista, intervenia doncs en l'elaboració

19. El balanç de Tasis és el següent: «Aquella època que va del 1919 al 1936, on els esforços i les il·lusions de molts podien fer-nos creure que havíem reeixit a formar unes seleccions actuant eficaçment dintre un poble complet i major d'edat. En el llibre de Guansé podem endevinar que encara hi havia molt per fer, però també és forçat de plànyer-nos de l'afollament de tot allò que havia estat aconseguit». Rafael Tasis «Domènec Guansé o el reportatge psicològic», *art. cit.*, p. 450-454.

d'aquell llibre, i contribuïa a donar-li el valor d'una història de la nostra literatura contemporània.²⁰

Des de *Pont Blau*, Tasis valorà diverses vegades la feina de Guansé com a crític en els anys vint i trenta i la proposà com a referent de qualitat per a una nova institució crítica catalana, encara no emergent en la dècada dels cinquanta:

El Domènec Guansé crític, que tantes pàgines havia signat a la *Revista de Catalunya*, hi demostra novament la seva agudesca, la seva comprensió i el seu do de síntesi. Quina falta ens faria, ara, una secció com la que assegurava ell a l'enyorada *Revista de Catalunya* de Rovira i Virgili! Avui, i no em cansaré de repetir-ho, una de les necessitats més urgents de la cultura catalana és una crítica seriosa, sense influències d'amistats, interessos —ni tan sols el del pseudopatriotisme que tant esgarrifa Guansé— ni rancúnies, que informi i ensems orienti els lectors i relacioni l'actual producció literària catalana amb la de les èpoques passades.²¹

Les anàlisis i definicions més clares de l'obra crítica i narrativa de Guansé en els anys d'exili, les trobem en aquest article que el gener de 1958 li dedicà Tasis a *Pont Blau* i en la carta de resposta a aquest article.²² L'havia enviat a Guansé a les darreries de 1957, abans de sortir a llum, la qual cosa provocà la seva resposta sobre diversos punts. Davant l'afirmació que «si algun qualificatiu esqueia a l'autor de *Les cadenes d'Eva* era el de romàntic», Guansé respongué amb una reflexió sobre la seva posició com a novel·lista:

L'article que em dediques és molt bonic, però ets un exagerat. I, és clar, la carta i l'article m'han posat una mica nostàlgic. I potser tinguis raó de dir que el qualificatiu que m'escau més és el de romàntic. En tot cas, retalla les ales a l'adjectiu perquè, en tot cas, repeteixo, el meu roman-

20. Rafael Tasis, «Domènec Guansé, novel·lista i crític», *Pont Blau*, núm. 63 (gener 1958), p. 3.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*.

ticisme seria en to menor, sense grandiloqüència en els mots ni en els actes. I el cert és que un romanticisme d'aquesta mena pot tendir al morbós. Que n'és tot, de complicat, mare meva!²³

L'article de Tasis també fa referència al treball de Guansé publicat l'any anterior a *Pont Blau* sobre la situació de l'escriptor català, que valora com una continuació del pròleg als *Retrats literaris* del 1947.²⁴ Atès l'èmfasi de Guansé al patriotisme de l'escriptor català, fidel a la pròpia llengua malgrat els obstacles i la falta de lectors i malgrat la manca de mestres i de guies, Tasis planteja una objecció: «la manca de mestres i de guies, en el sentit més alt i àdhuc de vegades en el sentit literal, no ha estat tan absoluta com sembla». I la reforça amb la idea que «l'autoritat del mestratge, la força de l'exemple ha vingut a compensar sovint l'exigüitat del nombre»; tot seguit, després d'esmentar-ne alguns, reivindica també com a guies i mestres «tots aquells que, lluny de la terra, han volgut conservar una fidelitat a llur idioma, els qui han publicat revistes, han llançat col·leccions, han fet llibres que són, de cara al món indiferent o hostil o distretament amistós, però sobretot de cara als catalans, la més alta afirmació de fe en els destins d'una cultura i un poble.²⁵ La carta de resposta de Guansé mostra el desencís de l'escriptor exiliat, fort en les manifestacions públiques, però insegur i cansat en les confidències a l'amic:

L'objecció que em fas al final del teu article la subscriuria de bona gana. De totes maneres objectaré a l'objecció que alguns escriptors nous sembla que s'afirmin en aquest sentiment de solitud absoluta i de generació espontània i que et vinguin a dir, abans que nosaltres, a Catalunya, Adam i Eva. D'altra banda, ignoro si realment els que lluny de la terra han mantingut la fidelitat i els llibres i les revistes que hi han escrit han tingut alguna influència damunt d'això que ara en diuen amb pompa les generacions. Em penso que, en tot cas, és una minsa influ-

23. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 12 de desembre de 1957.

24. Domènec GUANSÉ, «Situació de l'escriptor català», *Pont Blau*, núm. 58 (agost 1957), p. 230-232.

25. Rafael TISIS, «Un intel·lectual català. Domènec Guansé, novel·lista i crític», *art. cit.*, p. 4.

ència. Jo em penso que les revistes de l'exili no les llegeix ningú llevat dels que les redacten. *Pont Blau*, per exemple, té alguna circulació a Barcelona...?²⁶

Tres anys abans de morir, en una carta de l'octubre del 1963, Rafael Tasis adreça a Guansé una extensa crítica sobre la novel·la *L'estrangera*, que inicia amb una valoració general: «Trobo que *L'estrangera* és la teva obra més ambiciosa i que és, realment, una novel·la de gran qualitat».²⁷ Es refereix, sens dubte, a la dificultat constructiva i a l'esforç imaginatiu que demanava aquesta darrera novel·la de Guansé, de 330 fulls mecanografiats, que mai no arribà a publicar.²⁸ Aquesta completa crítica epistolar de Tasis aporta elements per a valorar-ne les qualitats²⁹

26. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 12 de desembre de 1957.

27. Carta de Rafael Tasis a Domènec Guansé, 12 d'octubre de 1963.

28. Les cartes entre Xavier Benguerel i Joan Oliver del març de 1957 en comenten l'edició propera a Aymà, una perspectiva que va il·lusionar molt Guansé, però que finalment no es concretà: carta de Joan Oliver a Xavier Benguerel, 14 de març de 1957; carta de Xavier Benguerel a Joan Oliver, 17 de març de 1957, i carta de Joan Oliver a Xavier Benguerel, 31 de març de 1957. Lluís BUSQUETS I GRABULOSA, *Xavier Benguerel / Joan Oliver. Epistolari*, Barcelona: Proa, 1999, p. 527, 529 i 533.

29. «La idea és molt bona, en partir del Gènesi i trobar en el món l'existència d'aquells “fills de Caïm” dels quals Aníbal, amoral i seductor, és un aspecte, mentre Lluís, impetuós i turmentat, és l'altre. La figura de Raquel, per altra banda, està tractada amb tant d'afecte i amb tant de detall, que fa pensar que estàs retratant, gustosament, una dona que coneixes i que t'ha impressionat molt. Trobo també un encert extraordinari l'entrada en matèria, amb el narrador, aquell Joan l'edat del qual queda una mica indecisa en molts moments de la novel·la —potser hauries de repassar aquest punt— a la casa de Santiago on viu Raquel. El contrapunt de lloc i d'ambient entre Santiago de Xile i el mas del Camp de Tarragona, no gaire aprofundit, és suficient per a marcar les diferències de temperament i de costums entre els catalans exiliats i els que restaven a Catalunya. Les figures femenines secundàries, sobretot la tia Tula, Margarida i Maria, queden molt suggestives i d'una gran tendresa. Potser, donada la importància que té aquesta darrera en la trama, hauria calgut donar-li una mica més de detall en les descripcions, d'introduir-la més a la primera part de l'obra, però, tal com l'has presentada, té un caràcter misteriós —tant ella com l'episodi decisiu de la seva mort— que li dóna més interès. El personatge de l'àvia segurament admetia més enfondiment, però tal com queda, dividida entre l'amor envers Aníbal i la indignació que li produeix la seva conducta, és prou suggestiu i ben caracteritzat». Carta de Rafael Tasis a Domènec Guansé, 12 de desembre de 1963.

i per a atenuar-ne els defectes,³⁰ i respon afirmativament a Guansé sobre la possibilitat de presentar-la al premi Sant Jordi d'aquell any.³¹

2.2. La crítica de Guansé sobre Tasis

L'any 1967 Domènec Guansé dedica algunes observacions generals a la crítica i als crítics, en especial a Rafael Tasis. En efecte, el 26 de gener adreça un agut comentari sobre la feina dels crítics a Pere

30. «Si t'hagués de donar uns consells que jo mateix seria incapaç de seguir, perquè mai no he sabut repassar res del que he fet, et diria que, de la meva lectura, he tret les impressions següents que perjudicaven l'interès que em produïa la teva novel·la:

La convenció narrativa d'ésser Joan qui explica la trama, amb el que ell sap i el que li va dient Raquel, es complica un xic en els capítols que qui explica les coses és Lluís. Potser caldria indicar, com fa Puig i Ferreter en els nombrosos moments que salta del seu Janet a ell mateix o a algun altre com a narrador de la seva novel·la-oceà, que és Raquel qui t'ho explica, o bé dir: "M'imagino que les coses devien anar així. Almenys és el que em deixava entendre Raquel en les seves explicacions, i ella em deia que havia estat Lluís qui li ho contava, un vespre que..."

Em sembla que podries concentrar, amb una bona esporgada, alguns dels capítols de la segona part en els quals els dubtes de Raquel i la seva relació amb Lluís i Aníbal esdevenen més intensos i ambigus al mateix temps. Vaig tenir la impressió, per exemple, en la carta que Raquel escriu —però no envia— al seu pare des del mas, que la versemblança no existia i que tu mateix te n'adonaves en fer estripar la carta sense trametre-la. Dóna-hi una repassada i em sembla que podràs donar més concisió i més intensitat a aquells episodis, en els quals hi ha, trobo, una mica de *délectation morose*. Llevat d'aquestes dues objeccions, he de dir-te que trobo molt ben escrita la novel·la i de gran qualitat les descripcions del paisatge tarragoní, i sobretot les escenes d'infantesa que evoca Joan, i que deuen néixer de records i moments ben teus». Carta de Rafael Tasis a Domènec Guansé, 12 de desembre de 1963.

31. «Tot plegat, em sembla que autoritza plenament a presentar la novel·la al premi Sant Jordi, i tens fins a fi de mes per fer-ho. El jurat és, enguany, presidit per Maurici Serrahima i en formen part també Joan Triadú, que en serà el secretari, Tomàs Garcés, Joan Petit i el mallorquí Josep M. Llompart. Jo diria que tens tres vots gairebé segurs, d'aquests cinc jurats». Carta de Rafael Tasis a Domènec Guansé, 12 de desembre de 1963. El premi Sant Jordi 1963 fou per a *L'ombra de l'atzavara*, de Pere Calders. Quedà finalista *L'anell al dit*, de Josep Anton Baixeras, i, en tercer lloc, *Un gran cotxe negre*, de Jaume Picas. Guansé no devia presentar la novel·la o, almenys, no en queda constància.

Foix, sota la impressió de la mort prematura de Tasis, i tot responent, també, la lletra del 22 de gener, en què Foix qualifica Guansé de «gran crític»:

Us la vaig escriure en un mal moment, deprimat per la mort de Tasis que em deixà més que trist de mal humor; un mal humor del qual és difícil de donar idea. Tasis és l'únic amic que em quedava de la meua primera època d'escriptor a Barcelona. Amb l'avantatge de ser més jove que jo. Els amics que ara tinc són amics de l'exili o amics de nou. Ell, altrament, em resolía tota mena de problemes.

Dels crítics —i això ja no [ho] dic per mi ni per la carta—, feu-ne només un cas relatiu. Si són molt intel·ligents potser sí que se'n pot aprendre alguna lliçó. Però ells van a la seva. Àdhuc quan són honestos, tenen poc temps per a meditar sobre els llibres dels quals parlen. I el que els interessa no és el llibre dels altres, sinó l'article que fan.³²

Tasis és el crític i l'amic fidel que respon amb seguretat i generositat les sol·licitacions d'escriptors compromesos com ell mateix. És aquesta confiança allò que dugué Guansé a passar a Tasis la proposta del llibre *Els catalans d'Amèrica* que l'editorial Alcides li havia plantejat i que mai no va arribar a concretar-se. En una carta a l'editor Joan Agut del 1964, quan el projecte s'havia esllavissat d'Alcides a Bruguera, declara que no accepta «escriure un llibre referent als catalans d'Amèrica». Constata la dificultat de proveir-se de la informació necessària i li recomana que s'adrexi a Rafael Tasis, atès que «encara que no ha estat a Amèrica, en coneix bé els problemes i té amics que li facilitarien la manera de documentar-se».³³

Un cop desaparegut *Pont Blau*, Guansé, a partir del 1964, vehicula bona part dels assaigs de crítica literària a *Xaloc*, la seva continuadora. Els dos escriptors a qui dedica més atenció són Rafael Tasis i Vicenç Riera Llorca. Els assaigs sobre Tasis capten amb profunditat i facilitat aparent tant la seva obra com la seva personalitat, que havia anat coneixent amb el tracte personal i epistolar de molts anys. El

32. Carta de Domènec Guansé a Pere Foix, 26 de gener de 1967.

33. Cal recordar que Rafael Tasis treballava per a l'editorial Bruguera en la *Història de la premsa catalana*, que va publicar, en col·laboració amb Joan Torrent, el 1966.

primer dels articles, publicat mig any abans de la mort de Tasis, revisa tota la seva obra narrativa en relació amb la biografia. Comprèn molt bé la novel·la *Vint anys*, en situar-la en la vida de l'autor, i n'insinua una anticipació de les idees existencialistes en «el dramàtic conflicte que es plantegen els protagonistes». Una altra interpretació original en el moment és la d'atorgar a l'acollida de *Vint anys* la responsabilitat d'obrir-li «les portes de diverses publicacions», és a dir, del periodisme, amb la qual cosa «es produí la singular paradoxa que l'èxit d'aquella novel·la fos la causa inicial que, en set o vuit anys més, Rafael Tasis no n'escrivis cap altra». Després de resseguir-ne l'itinerari vital, truncat per la guerra i l'exili, remarca que «viure, sentir-se viure, era per ell, també escriure». Dut per aquesta passió, escrigué *Tres* a l'exili, en el París ocupat i en condicions descoratjadores. Guansé entén que en aquest llibre Tasis donà el millor de si mateix i mostrà el seu engatjament modèlic: «les pàgines de *Tres* són tan intenses i diverses que fan pensar que l'autor hi hauria consumit les millors experiències íntimes, socials i polítiques i que hi hauria abocat tot el que de més essencial podia i volia dir com a escriptor compromès en una causa».³⁴

Una de les crítiques més profundes sobre *Tres* fou la publicada a *Serra d'Or* el 1964. Guansé en destaca el batec del compromís social i polític, un tema que «amb tanta amplitud almenys, no s'havia plantejat cap novel·lista: el tema de la ràpida ascensió de Catalunya cap a la plenitud [...] i la seva ràpida davallada». Calia, segons Guansé, per a fer-lo novel·la, «posseir un do de síntesi que permetés establir les línies essencials del panorama de l'època, conèixer-ne els entretelons i dominar el pensament concret, capciós o difús dels diversos i contradictoris elements que hi participaven». Identifica en Tasis el novel·lista veritable, atès que evita el perill «de produir un híbrid d'història i de novel·la, [...] car ha sabut fondre el drama personal dels personatges de ficció amb el drama col·lectiu». La seva força artística i modernitat rau en el fet que «cap element màgic de transfiguració no intervé en l'obra. Ni pintor ni poeta, l'autor s'ha exigit d'ell mateix, fins al sacrifici de tota altra valor, la més absoluta objectivitat. Agafa de viu en viu els personatges —per-

34. Domènec GUANSÉ, «Rafael Tasis, novel·lista», *Xaloc*, núm. 13 (maig-juny 1966), p. 100-103.

sonatges de la més diversa condició social—, i els impulsa a actuar, els deixa dir segons la pròpia natura: a cap no imposa silenci. Sentim així la veu de tot el poble». I atorga a la novel·la *Tres* el valor de document per excel·lència: «Libre ingenu i terrible! Més que cap història, donarà testimoniatge fefaent i perdurable».³⁵

La sobtada mort de Tasis va provocar alguns articles memorables de Guansé, veritables testimonis crítics, vius i afinats. L'endemà del traspàs, Vicenç Riera Llorca, consternat per la notícia, escriu des de Mèxic a Guansé tot rememorant la visita que Tasis li havia fet el darrer juny a Mèxic —arran d'haver viatjat a Nova York com a representant del PEN Club: «el record de la seva estada entre nosaltres és encara molt viu». Tot seguit li fa saber que «volem dedicar-li un número de *Xaloc* i tant en Fabregat com jo hem pensat que la persona més indicada per a escriure un article sobre en Tasis ets tu. Pots fer-lo?».³⁶ La resposta de Guansé fou un llarg article que féu justícia a l'amic traspasat: Tasis posseïa una elevada contextura humana i moral que Guansé reflectí amb sobrietat i elegància.³⁷ Més que de la mort prematura de Tasis, Guansé es dol de les possibilitats «que han frustrat les circumstàncies: el seu pensament refrenat, la seva acció entrebancada, tants aspectes de la seva personalitat sense assolir la plenitud. I això ens revolta». Tot seguit extreu la grandesa del seu esperit i de la seva trajectòria vital: «Però alhora ens adonem que aquesta frustració completa la seva figura, li infon sentit; que és tant pel que ha fet com pel que era en promesa, en continguda potència, que l'estimem, que és per catalans com ell que no han mendicat falsos honors, que no s'han venut ni la llengua ni l'ànima —el tresor de tots—, per aquests catalans sense màscares, que han viscut o han mort en l'obscuritat, en la clandestinitat, en l'oblit o en l'exili, per aquests grans mutilats —estàtues del nostre Olimp— que Catalunya expressa i assegura la seva

35. Domènec GUANSÉ, «*Tres*, de Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 4 (abril 1964), p. 55-56.

36. Carta de Vicenç Riera Llorca a Domènec Guansé, 5 de desembre de 1966. Guansé, el 15 de desembre de 1966, li respon: «Ja l'hauria d'haver fet, si no que això de la seva desaparició em posa més que trist, de mal humor».

37. Domènec GUANSÉ, «A la memòria de Rafael Tasis. Rafael Tasis, català exemplar», *Xaloc*, núm. 17 (gener-febrer 1967), p. 100-103.

voluntat d'existir». També en Tasis es compleix l'acció de l'enyor en l'exili, que el dugué a fer una gran obra que Guansé detalla amb exactitud. Acabada la guerra europea, dona com a signe fonamental de la personalitat de Tasis el seu esforç «a reprendre el contacte amb els amics: amb els que havien quedat a l'interior, amb els que s'havien disseminat per les diverses repúbliques americanes», entre els quals es comptava ell mateix. La clau de l'activitat de Tasis fou, i Guansé en comenta tots els aspectes, la conversió «en nexce d'unió entre els catalans de l'interior i els de l'exterior», fins a esdevenir «la figura que irradiava més simpatia i que inspirava més confiança pel futur». Aquesta idea es correspon amb la confessió a Riera Llorca en la carta del 15 de desembre de 1966: «Tasis, per la seva capacitat de treball, pel caràcter, per estar sempre alerta, per les múltiples relacions, és un home que a mi em sembla que no té substituït».

El dossier que *Serra d'Or* dedicà a Tasis en el número de gener de 1967 conté un article de Guansé sobre la seva obra novel·lística, en una línia anàloga al de *Xaloc*, en el qual ofereix un repàs breu però profund de cada novel·la. Per damunt de tot, hi constata la humanitat del seu amic, corresponsal, confident i col·laborador: «En parlar de Rafael Tasis, periodista, assagista, crític i, sobretot, novel·lista, em penso que cal tenir sempre present això: que ell no es deixava mai empaperar, ofegar per la literatura, que en ell l'home era superior a l'artista».³⁸

3. LA LLUITA CONJUNTA

3.1. Tasis, a l'interior, i Guansé, a Xile

La correspondència entre Tasis i Guansé és una molt bona font d'informació de l'activitat d'ambdós des de la resistència interior i des de la construcció cultural a l'exili. Guansé demana sovint suport a Tasis per tal que l'ajudi a coordinar la feina d'Amèrica, en especial els múltiples problemes de subsistència de la revista *Germanor*: la distri-

38. Domènec Guansé, «El novel·lista», *Serra d'Or*, núm. 1 (15 gener 1967), p. 49.

bució, el finançament, la programació de crítiques, les relacions amb els col·laboradors... A tall d'exemple, el 25 de juliol de 1950 Guansé comenta les dificultats de les trameses per correu, atès que Tasis no ha rebut tots els exemplars de la revista que li havia enviat per difondre des de Barcelona, i aprofita l'ocasió per a demanar-li un text: «I per què, entretant, no m'envies un d'aquests contes (que sigui curtet) per a *Germanor*? Això o qualsevol altra cosa: enyorem no cal dir-ho la teva signatura. I naturalment si no és possible amb signatura, en la forma que ho creguis convenient».³⁹ El 4 de gener de 1951 li agraeix la tramesa d'un llibre de Leandre Amigó, al qual dedicà una «noteta» al número de juliol-agost d'aquell any. De fet, Tasis era qui encarregava els enviaments de llibres a Xile als autors residents a Catalunya —o retornats de l'exili— i qui trametia encàrrecs i consultes a Guansé de part dels escriptors de l'interior. El 18 d'octubre de 1954 agraeix a Tasis una propera col·laboració a la revista: «Gràcies per endavant per la teva futura col·laboració a *Germanor*. El capítol de la teva biografia, suposo que resultaria interessant. Però, en efecte, segurament massa llarg i, a més, això d'“un” capítol... El que hi va millor són treballs breus, d'un parell de pàgines». Els problemes de supervivència en el present i en el futur i l'esforç per remuntar-los apareixen ja en una lletra del 4 de gener de 1951, en la qual deixa entreveure el seu pessimisme envers les publicacions catalanes a Xile: «Però tot això de les edicions i de les revistes trontolla. Em penso que enguany serà un any fatal». El 12 de juny de 1953 manifesta esperança davant la davallada de la revista: «Ara em sembla que, mal que sigui amb modèstia revifarem una mica *Germanor*. Al cap de dos mesos, l'11 d'agost, confirma: «Hem refet una mica la revisteta. Però no sé si podrem aguantar-la perquè les tarifes d'impremta segueixen augmentant». El 14 d'abril de 1954 li torna a comentar que «*Germanor* surt d'una manera lànguida». El 27 d'agost de 1954 explica a Tasis un decisiu intent de revifament de la publicació, minvada no només per l'economia, sinó per la manca d'originals de qualitat: «*Germanor* s'havia neulit molt. Ara tractem de revifar-lo, a despit de les dificultats econòmiques. [...]

39. Cal recordar que Rafael Tasis signà en publicacions de l'exili, en especial a *La Nostra Revista* i *Pont Blau*, amb els pseudònims *Blanquerna* i *Pere Bernat*.

Però no sols em preocupa l'aspecte econòmic de la revista, sinó el contingut. Com saps, han volat les millors plomes de Xile (és a dir que han acomplert la part més lírica de la seva missió), i no sé com aniré d'original. Si no trobo bon original, serà inútil l'intent de fer subsistir *Germanor*».

Una síntesi completa de la vida de la revista, amb atenció especial als col·laboradors que progressivament hi anaren publicant i a l'evolució que sofrí mentre la dirigiren els exiliats, apareix en una lletra de caràcter informatiu que Guansé adreça a Tasis el 25 d'octubre de 1962, mig any abans del seu retorn a Barcelona. La carta inclou epígrafs sobre l'activitat literària duta a terme entorn del Centre Català, que semblen respondre a demandes concretes formulades per Tasis —probablement, de cara a la seva *Història de la premsa catalana*—, i inicien la reflexió valorativa —amb voluntat historicista— que Guansé farà de l'exili i de la producció literària sorgida en aquest àmbit a partir de la tornada a Catalunya. En aquest sentit, l'informa de primera mà sobre *Germanor*:

És la degana de les revistes catalanes. S'inicià amb un butlletí l'any 1907. Desaparegut i amb el nom de *Germanor*, va reaparèixer l'any 1912. L'any 1940 s'encarregà de dirigir-la Joan Oliver. Els altres redactors o col·laboradors eren Xavier Benguerel, Francesc Trabal, C. A. Jordana, Domènec Guansé, Lluís Franquesa i Ferrater Mora, també una mica Santiago Meléndez. Això durà fins al juny del 1943. La revista era mensual. Del juliol del mateix any al setembre de 1944 la dirigí Josep M. Xicota. Del gener de 1945 en endavant la dirigeix Domènec Guansé. Hi van col·laborar intensament fins als respectius retorns: Joan Oliver i Benguerel; Lluís Franquesa fins a la seva extinció; Ferrater Mora, primer a Xile i després des dels EUA, en fou un dels col·laboradors més assidus. També de Xile hi col·laborà Modest Parera, i s'hi van incorporar Josep M. Casasses i Celestí Morlans. Com que aleshores la situació del món s'havia aclarit i es començaven a mantenir relacions fàcils entre els escriptors dels diversos països, van començar a col·laborar: Manuel Serra Moret, A. Rovira i Virgili, Albert Junyent, Vicent Riera Llorca, Josep Solanes (què se n'haurà fet?), Rafael Tasis, Jordi Arquer, C. A. Jordana. I, escadusserament, amb poemes: Agustí Bartra, Josep Carner, Carles Riba, Clementina Arderiu. Des d'abril

del 1959, la responsabilitat política de *Germanor* escau a la Institució de Cultura Catalana, que presideix Pelai Sala, que n'és també alhora redactor, juntament amb Pere Pruna (Pere de Sant Just). Pere de Creixells (Albert Manent) hi envia interessants correspondències.

En definitiva, Tasis actua amb *Germanor* com a crític i conseller dels projectes i les lluites de Guansé. I, sobretot, col·labora a teixir bona part de la trama d'activitats que posaren en relació la cultura feta a l'exili amb la de l'interior, descapitalitzat culturalment.

Una altra de les qüestions recurrents en el debat epistolar dels dos escriptors és la feina de difusió a l'interior que segrega l'editorial que Guansé, Oliver i Benguerel, fundaren a Xile, El Pi de les Tres Branques. Guansé comptà sempre amb el suport de Tasis en la distribució i difusió dels llibres, una tasca que el comprometia políticament. Entre 1950 i 1954 la correspondència tracta amb regularitat el ritme de publicacions de l'editorial, que ja funcionava des del 1947 i edità en total set llibres i diversos fascicles.⁴⁰ Així, el 1950 Guansé li comenta els títols que volen editar i posa en relleu la feina de Benguerel: «Per la meua banda també he enviat als Jocs una petita narració. No espero enguany tenir sort ja que em penso que precisament hi haurà una gran abundància de prosa més o menys narrativa. En Benguerel hi ha enviat tres quilos de novel·la. De totes maneres tan si té sort com no, la meua narració la publicarem a les edicions del Pi, que, amb esforç de tots, van endavant i de les quals el Benguerel infla la vela. Crec que després de l'esmentada, seguiran Pous i Carner».⁴¹ El 4 de gener de 1951 Guansé fa una apreciació global de la

40. El 1947 havia aparegut *Saló de tardor*, de Joan Oliver (núm. 1), i *La màscara*, de Xavier Benguerel (núm. 2); el 1948, *El llibre del sentit*, de Josep Ferrater Mora (núm. 3); el 1949, les *Elegies de Bierville*, de Carles Riba (núm. 4); el 1950, *El Rusio i el Pelao*, de C. A. Jordana (núm. 5), i *La pluja d'or*, de Guansé (núm. 6), i el 1952, *Llunyania*, de Josep Carner (núm. 7). La informació —llevat de les dates— prové de la carta de Guansé a Tasis del 25 d'octubre de 1962.

41. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 25 de juliol de 1950. Es refereix a la seva novel·la *La pluja d'or*, que obtingué el premi Concepció Rabell el 1950 als Jocs Florals de Perpinyà i que fou publicada el mateix any a l'editorial El Pi de les Tres Branques.

collecció, tot considerant el fet de l'exili i servint-se de la ironia: «Quant a les *Elegies*, encara no te l'he enviat (en realitat em pensava que ja les tenies) per pura mandra. Però ho faré tot seguit. Celebro que t'hagi agradat el llibre de Jordana. Ha agradat a totes les persones intel·ligents. Cosa que significa que no ha estat un èxit precisament per a les edicions. Encara que sospito que no hi ha manera que unes edicions tinguin èxit a l'exili siguin quins siguin els llibres i els autors. Consti que no ho dic ni pels meus ni per mi que sóc, no cal dir-ho, un autor molt celebrat».

La supervivència del projecte fou progressivament més dificultosa, fins que l'anunci de la fi de les edicions apareix en una carta de Guansé de l'11 de febrer de 1952: «Per ací poques notícies tinc per comunicar-te, i que et puguin interessar. Tot està una mica a les acaballes. Ara, a les edicions del Pi publiquem un llibre de poemes de Carner, gairebé tots inèdits: *Llunyania*. I em penso que, després, les plegarem». L'any següent, el 12 de juny, ja dona l'editorial per morta: «No siguis mandra. Envia'm notícies. Ja veus que et plantejo problemes candents. Ara, em sembla que, mal que sigui amb modèstia, revifarem una mica *Germanor*. Del Pi, en fem estelles. Què més et diré que t'animi a escriure?». Gairebé un any més tard informa Tasis de la tramesa de «la mitja dotzena d'exemplars de *Llunyania* de Josep Carner» i li fa saber els números que queden per a la venda. Guansé, com a secretari del Centre i bibliotecari, era l'encarregat de les relacions editorials amb l'interior, per a compres i vendes de llibres.⁴² Per aquest motiu, el 14 d'abril de 1954, concretà amb Tasis diversos aspectes de la introducció dels llibres d'El Pi a Barcelona, en especial l'econòmic: «Si creus que, a part dels que has demanat concretament, en pots col·locar altres exemplars de la mateixa collecció, potser ens podries indicar a quin preu seria convenient fixar-los per tal de fer-los més assequibles. Naturalment, el que em convé és saber el preu net que en podríem obtenir nosaltres. Per a mi més que el preu, l'interessant seria posar en circulació els llibres a Barcelona».

42. Albert MANENT, «La Biblioteca Domènec Guansé del Centre Català de Santiago de Xile», *Serra d'Or*, núm. 430 (octubre 1995), p. 24.

3.2. Col·laboració i contradicció: els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili

L'epistolari entre Guansé i Tasis forneix informació molt abundant dels Jocs Florals celebrats a l'Alguer el 1961 i a Santiago de Xile el 1962, sorgida, en ambdós casos, de la complicitat i la sintonia mútues. Els mesos de setembre i octubre de 1961, un viatge a l'Alguer de Guansé per assistir com a membre de jurat als Jocs Florals que s'hi celebraven facilità un contacte entre els dos escriptors que els dugué a col·laborar en la projecció del concurs a l'interior i els serví d'experiència prèvia per a l'organització del certamen a Xile l'any següent. En efecte, el 10 d'agost Guansé anuncia a Tasis: «de no presentar-se'm cap entrebanc, arribaré a Cagliari el 8 de setembre, i espero tenir l'alegria d'abraçar-te per aquells tocoms». El 17 d'octubre insisteix a retrobar Tasis, tan llunyà a causa de l'exili i tan proper en els projectes i comentaris garbellats a les cartes: «Si no hi ha novetat, embarcaré a Marsella el 31 en el *Provence* i tocaré a Barna l'1 de novembre. Si és possible m'agradaria veure't encara que només fos un moment». De fet, ambdós havien fet de mantenidors als Jocs de l'Alguer i compartien el mateix sentiment d'haver jutjat obres i autors amb total rectitud, cosa que Domènec Pallerola (*Domènec de Bellmunt*) havia posat en dubte en fer pública una carta adreçada a l'escriptor alguerès Catardi en què desacreditava els procediments i resultats dels Jocs. La carta de Guansé del 17 d'octubre de 1961 comenta l'accident a Tasis, tot rebatent els criteris de Pallerola: «Jo dissenteixo absolutament dels seus conceptes. Jo vaig quedar molt satisfet de la festa i d'haver-hi pogut participar». Com sempre, es decanta per l'harmonia i la unió, necessàries en la lluita contra la repressió franquista, i conclou lamentant que «tant la seva carta com la rèplica d'en Catardi [...] tinguessin divulgació». Tasis, en la resposta del 25 d'octubre de 1961, puntualitza els aspectes bescantats per Pallerola i coincideix amb Guansé: «Les acusacions concretes que ens fa als mantenidors són totalment injustes: podem haver-nos equivocat, però la cosa evident és que mai no s'havien fet uns Jocs Florals tan innocents, en el sentit que els mantenidors no coneixíem el nom de cap dels concursants i anàrem, en aquesta matèria completament a les palpentes. [...] No podríem, doncs, haver exclòs deliberadament tots els escriptors catalans

de l'exili —em sembla que al veredictes n'hi havia, almenys, vuit, tanmateix— si no sabíem d'on procedien les obres ni qui n'eren els autors». I encara, davant una altra acusació de Pallerola, Tasis fa una defensa a ultrança dels escriptors de l'interior: «Ja em diràs si els discursos pronunciats per la gent que havíem de tornar a Barcelona revelaven en cap paràgraf por ni vergonya». Els Jocs de l'Alguer uneixen un cop més els esforços dels dos crítics per aconseguir la revifada sense esclatxes de la cultura catalana a l'exili, en connexió, progressivament més intensa, amb l'interior.⁴³ Tasis, que escrigué aquesta carta a Guansé a París, on feia una breu estada després d'haver estat a Sardenya, li ofereix mostres d'amistat incondicional: «Em sap molt de greu que no t'hagis decidit a venir o, almenys, a passar uns dies entre nosaltres. No cal que et digui com espero de poder-te abraçar, de totes maneres, a dalt del *Provence*, si no pots baixar en la breu escala. No deuré pas ésser sol: l'Albert Mament, per exemple, que t'admira molt, vol acompanyar-m'hi, i suposo que algun altre amic farà cap també al port el dia de Tots Sants».⁴⁴

Durant 1962 Guansé treballà esforçadament des del Centre Català en l'organització dels Jocs Florals de Santiago de Xile, en els quals actuà com a mantenidor. Les cartes intercanviades amb Tasis l'any 1962 són molt riques en els detalls d'aquesta organització: premis, dotacions, cartell, difusió, participació i moltes altres qüestions. El 12 de maig Guansé frisa perquè no rep treballs des de Catalunya i demana a Tasis que faci diverses recomanacions pràctiques «als amics i possibles concursants» per a les trameses, de la recepció de les quals s'encarregaran, a més d'ell mateix, Pelai Sala, Josep M. Casasses i Pere Pruna, molt actius al Centre Català de Santiago i membres també del consistori.

Tasis degué fer, en la carta del 7 de setembre de 1962, una crítica dura del veredictes dels Jocs de Santiago de Xile, si tenim en compte la llarga i meditada resposta de Guansé del 17 del mateix mes. Aquesta

43. Abans de partir a l'Alguer, Guansé deixà preparat per al número de setembre de *Germanor* el «Discurs de Domènec Guansé amb motiu d'haver-se'l nomenat representant dels catalans de Xile, als Jocs Florals de la Llengua Catalana, celebrats a l'Alguer», titulat «Comiat», *Germanor*, núm. 605 (setembre 1961), p. 12-13.

44. Les cartes de Domènec Guansé, del 10 d'agost de 1961 i 17 d'octubre de 1961, i la de Tasis, del 25 d'octubre de 1961, provenen del Fons Tasis, UAB.

defensa té molt en compte els comentaris de Tasis, molt ben valorat per la colònia intel·lectual xilena i sentit, també, com un escriptor compromès amb la cultura feta a l'exili: «Alguns em pregunten dia per altre: “Què en diu el Tasis, dels Jocs?” Car el Tasis, personatge mític a Amèrica, és avui entre els meus amics la més sòlida autoritat catalana de l'interior». Guansé objecta els criteris negatius de Tasis en algunes qüestions. Per exemple, comenta amb satisfacció certes innovacions als Jocs de Santiago, tant en el cartell dels premis com en el veredict, que incorpora nous valors literaris. Aquest resultat —mal acceptat per Tasis— el porta, en un dels casos discutits, a valorar molt positivament el poema presentat per Clementina Arderiu —i la seva poesia en general—, malgrat haver obtingut el segon premi. Tasis defensa el valor segur que representa la poeta, i Guansé, en aquesta lletra del 17 de setembre, creu adient donar oportunitats a noves veus:

Jo estava més aviat satisfet d'haver incorporat al veredict el nom d'uns quants poetes nous i el nom d'altres ja coneguts però que o no havien participat als Jocs encara mai o no hi havien obtingut cap premi, com Clementina Arderiu i Ramon Bech. Potser ha estat realment una imprudència. Encara em pregunto, després de la teva carta, amb inquietud, qui serà l'autor de la Viola.

Et sobta que Ramon Bech hagi passat davant de Clementina Arderiu. I això a mi em fa adonar que és molt difícil impugnar un veredict sense haver llegit les obres que han concursat. Quan, en obrir la plica corresponent, el nom de Clementina Arderiu sortí d'una cofurna de paper carbó, on s'amagava, vaig fer un salt d'alegria. Però el seu poemeta, carregat d'intenció, oportuníssim, ardit, airós i vibrant en la seva delicadesa, se'n va en un sospir. Només vint versos. Sense menystenir en res l'excelsa poetessa, «Quartet de sang» és per a mi un dels millors poemes que s'han presentat als Jocs Florals en aquests darrers anys. «Quartet de sang» i «Elements d'una desfeta» són per a mi dues produccions roents i sagnants, entranyablement vinculades amb el nostre desastre, que basten per justificar aquest o qualsevol altre certamen.⁴⁵

45. Ramon Bech guanyà l'Englantina amb «Quartet de sang» i, Clementina Arderiu, el premi Víctor Balaguer amb «Parla vexada». D.[omènec] G.[UANSÉ], «Jocs Florals 1962, a Santiago de Xile», *Serra d'Or*, núm. 1 (gener 1963), p. 49-50.

Coincideix amb Tasis en la valoració del veredict de determinats premis: «Sens dubte en la concessió dels Premis Generalitat i de l'IEC hi ha influït el desig d'incorporar al veredict el Rosselló i l'Alguer. I, cert, en establir un veredict literari caldria deixar de banda totes les consideracions sentimentals o polítiques. Tu saps com és difícil. I, en definitiva, el de la Generalitat va recaure en una personalitat, Pasqual Scanu, que tu has contribuït a encimbellar. [...] No retrec això per empipar-te. Només per defensar-me». Guansé fa reflexions contràries als criteris de Tasis, que il·lustren i guien un nou enfocament dels Jocs a l'exili, amb una visió crítica elaborada a l'exterior que a Tasis li és difícil de comprendre: «Representen un moment de crisi la celebració d'aquests Jocs Florals...? Tingues present que no es pot establir cap comparació entre els Jocs Florals que se celebren a Europa —i en especial a l'Alguer— amb els que se celebren a Amèrica». Malgrat la divergència de parers, comparteixen l'objectiu de lluitar per aconseguir la coneixença i la unió entre els escriptors de l'exili i de l'interior: «Com saps, des del primer moment vaig tenir la sensació que es produïria una minva en la recepció de treballs. La veritat és que m'imaginava que aquesta minva seria molt pitjor. Sens dubte la propaganda que tu i altres amics ens heu fet ens ha salvat. Jo tenia la sensació que Xile —és tan lluny i som tan poca cosa!— no temptaria els escriptors de l'interior. Majorment després de l'enlluernament de l'Alguer».

Tot amb tot, la defensa de la celebració dels Jocs a Amèrica duu Guansé fins al nucli ideològic dels Jocs Florals, lluita comuna amb Tasis: «Això no significa que sigui contrari a que se celebren —vist el resultat d'Alguer— preferentment en llocs més a la vora de Catalunya i de ser possible en terres catalanes. El que no crec oportú que fos jo qui iniciés aquestes gestions. Al cap i a la fi, els Jocs encara són un nexa d'unió entre l'interior i l'exili i jo sempre he defensat aquesta unió. Crec d'altra banda que cal procurar no ferir susceptibilitats. No es pot menystenir el fet que si els Jocs s'han mantingut en els anys més difícils és gràcies als catalans residents a Amèrica». Efectivament, aquest esforç cansà notablement Guansé, que el 24 de setembre comentava obertament a Tasis l'esgotament: «La llàstima és que no siguis ací per llegir-ho tot, comparar, sospesar. Això de la llàstima és un dir, car si arribo a sospitar que tot això dels Jocs m'havia de donar

tanta feina —i tota en pura pèrdua— no torno pas a Xile. I el pitjor és que la feina no està acabada encara».

3.3. Crítica literària en la intimitat epistolar

Al marge de les publicacions, Guansé duqué a terme una activitat crítica intensa en el seu extens epistolari. Durant els anys d'exili féu majoritàriament les valoracions a Rafael Tasis, mentre que després de l'arribada a Catalunya, el 1963, es dispersaren entre els seus nombrosos corresponents a l'exili: Pelai Sala, Pere Foix, Josep Ferrater Mora, Cristià Aiguader, Emili Granier-Barrera...

Les cartes a Tasis dels anys cinquanta mostren l'atenció constant envers la literatura que renaixia a Catalunya. L'amistat d'ambdós escriptors va facilitar la franca expansió en qüestions de crítica literària, i molt especialment en el cas de Guansé. En aquest sentit, comenta les seves impressions sobre el lent i dificultós progrés de l'activitat literària a l'interior i es dol de les connexions gairebé inexistents amb l'òrbita de l'exili. A l'inici del 1952, rere l'afirmació «per ací [...] tot està una mica a les acaballes», dona una opinió pessimista sobre la producció literària catalana de l'interior: «Veig que a Catalunya no es reprèn res amb força. La literatura catalana desemboca de nou en un període d'esterilitat, del qual qui sap si es farà mai més».⁴⁶ Des del 1953, Joan Puig i Ferrerter apareix molt sovint a les cartes a causa de l'inici de la publicació d'*El pelegrí apassionat*, que rep comentaris habitualment negatius —i no exempts de causticitat— per part de Guansé. Així, el 1953, malgrat celebrar la bona recepció de la seva novel·la *Laberint* a Proa, valora —amb una visió sobre Puig i Ferrerter condicionada per l'exili i connectada amb les seves pautes crítiques dels anys trenta—⁴⁷ el primer volum de l'obra, *Janet vol ser un heroi*, publicada a la mateixa editorial, on Puig i Ferrerter havia fet i feia de director literari:

46. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 11 de febrer de 1952.

47. Sobre les crítiques i valoracions de Puig i Ferrerter per part de Guansé, vegeu el primer capítol de Montserrat CORRETGER, *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la (1924-1936)*, op. cit.

Amb mi, doncs, Puig i Queralt s'han comportat molt bé. Els estic agrait i sento que *Janet* no m'agradi. Els hauria fet força propaganda. Però no puc. Puig té dots de narrador, posseeix una imaginació de tipus realista, però els pecats són més que les virtuts, almenys en l'únic volum que he llegit —el primer—: allargassat, difús, de mal gust, ridícul i pedant. Ho lamento. A més resulta que és car i que no es ven. Em temo que el pes d'aquests volums matin Proa definitivament. Almenys si no s'afanyen a col·locar-ne a l'interior i no s'hi forma un grup de puigferreteristes que, com l'inefable Oller Rabassa, tan admirat pel Llates, el trobin genial, que tot podria ser!⁴⁸

Tres setmanes més tard, en felicitar Tasis pel premi Catalònia, es pronuncia, tot plaguejant sobre el concurs, en el mateix sentit: «Jo no cesso. Estic disposat si se'm presenta ocasió a aixafar-te en un altre concurs. I no em donaré encara que tornis a rebolcar-me. Vull ser un heroi! Com el Janet! (Entre parèntesi: el Janet és una mala bèstia. Com és possible que no se n'hagi adonat l'autor?... És clar, són molt amics!)».⁴⁹ En una carta del 14 d'abril de 1954, celebra la crítica de Tasis sobre *El pelegri apassionat* publicada a *Pont Blau*, al costat d'una de Joan Fuster i d'una de Robert Lafont:

He llegit també el teu article sobre el Puig. Renoi! Quina rabieta li hauràs causat! Et matarà com a una cabra! El de Joan Fuster que el segueix hi posa una nota agredolça. Però tampoc no haurà agradat al pare puta-tiu de Janet. Ja veus, en canvi, què es fa dir per Robert Lafont. Aprèn! Això són crítiques i és anar a la medulla mateixa de la gènesi del llibre. Però tots plegats desconcerteu una mica. Quin secret hi ha en les novel·les de Puig que atreu tan poderosament l'atenció dels comentaristes...? La majoria dels llibres catalans passen sense pena ni glòria. L'inefable Roure-Torrent els dona el beneplàcit i de tant en tant algun aficionat a *Destino* els dedica algun elogi. I santes pasqües! Per què en canvi els de Puig atreuen el llamp o provoquen incendis...?⁵⁰

48. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 12 de juny de 1953.

49. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 4 de juliol de 1953.

50. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 14 d'abril de 1954.

A banda de la diafanitat de les opinions sobre Puig i Ferrer —fetes d'humor burlaner en la visió privada i d'admiració en les crítiques públiques des del 1925—, Guansé mostra l'habitual atenció expectant cap a la crítica d'obres catalanes en publicacions de l'exili, com *Pont Blau*, o de l'interior, com *Destino*, que coneix amb familiaritat malgrat la distància. Aquest interès el duu a judicar l'estudi de Tasis *La novel·la catalana*, del 1954, en una carta del desembre de l'any següent, en la qual reitera la idea que la novel·la catalana és una consecució molt recent, sense precedents, fruit de l'activitat creativa i crítica del segle xx:

Pel que afecta a l'assaig sobre la novel·la, al meu entendre, és ben complet. No importa que més aviat hi sobrin alguns autors que no hauríem de passar a la història literària i que no hi passaran o passarem quan s'escriguin històries literàries que siguin alguna cosa més que un marro de cafè molt explotat. Però el teu treball no és pròpiament història, sinó un assaig, un panorama, un mostrar de noms i de tendències i una guia excel·lent per a ús de lectors i no de copistes. D'acord? Afegiré que, considerat així, dones un excés d'importància als precursors i als mestres. En la novel·la catalana no hi ha ni mestres ni precursors.⁵¹

L'aparició de noves generacions d'escriptors a l'interior desperta la curiositat i l'expectació de Guansé:

Des d'aquí no veig que cap personalitat nova s'hagi projectat (i la cosa no és possible) més enllà de la literatura o de la història. L'única personalitat que des d'ací se'm destaca amb una certa ambició d'influir més enllà de la seva especialitat és la de Jaume Vicens Vives. Naturalment que no és pas nou i que ja va començar a destacar-se abans de la guerra amb una polèmica amb Rovira i Virgili. Ara deu tenir uns cinquanta anys, escassos. Jo he llegit alguns llibres seus com *Notícia de Catalunya*. Però no acabo de discernir quina posició és la seva ni si té realment influència en el grup d'historiadors més o menys joves que el volta. Trobo que hauries de fer la crònica que dic, i aclarir-me'n els punts més delicats.⁵²

51. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 14 de desembre de 1955.

52. Carta de Domènec Guansé a Rafael Tasis, 12 de desembre de 1957.

El 1962 Tasis va publicar a *Pont Blau* la crònica que li havia demanat Guansé en aquesta carta del 1957 sobre la situació sociocultural i econòmica a Catalunya i sobre les diverses actituds dels exiliats, tant les fonamentades en prejudicis com les més objectives, després d'una visita atenta al país. Entén, com li havia aconsellat el seu amic, que «val la pena, per a ells, fer aquest esforç d'informació», un esforç per a desfer aquell «prejudici obstinat que manté tants catalans a l'exili i que, en bona part, és una còmoda però trista defensa contra la temptació de tornar». L'article, que destil·la una gran força i entusiasme, insisteix en els punts delicats que preocupaven Guansé: Tasis hi tracta amb claredat i sense concessions sentimentals la situació de l'exiliat, la vida de la cultura a l'interior —amb l'aparició de Joan Fuster, «un fet cultural i ensems polític de primera magnitud»— i, molt en especial, fa una profunda reflexió sobre el fet de mantenir-se o no a l'exili, amb l'anàlisi d'ambdues decisions. Són, tots, punts fonamentals per a Guansé, són les preocupacions que li condicionen la vida i l'actuació literària, com a crític i com a creador, i són els factors que, sens dubte, degueren fer-lo decidir a retornar l'any següent, atenent la crida de Tasis a treballar activament per evitar un exili interior: «La feina, eficaç, la feina de cada dia, havia de fer-se a Catalunya».⁵³

I és que la col·laboració entre Tasis i Guansé es pot concepcuar amb les mateixes paraules amb què Guansé comentava la novel·la *Tres*, de Tasis, en el dossier d'homenatge de *Serra d'Or*: «Les nostres vides —deia Nicolau d'Olwer— només poden explicar-se en funció de Catalunya».⁵⁴

53. Totes les citacions del paràgraf: Rafael Tasis, «Visitants i retorns. Consideracions sobre l'exili en 1962», *Pont Blau*, núm. 118 (novembre 1962), p. 335-341.

54. Domènec Guansé, «El novel·lista», *art. cit.*, p. 49.

RAFAEL TASIS I JOSEP MARIA POBLET:
(RE)CONSTRUIR EL PAÍS DES DE LA LITERATURA
I EL COMPROMÍS POLÍTIC

JAUME FERRER I PUIG
Universitat Oberta de Catalunya

Rafael Tasis (1906-1966) i Josep Maria Poblet (1897-1980) van ser dues personalitats que compartien plenament tant la visió política com la concepció literària i cultural del país, però sobretot l'obstinació transformadora que les canalitzava. Potser per això mai no van defallir en el procés peremptori, irrenunciable, i sempre inacabable, de (re)construir una Catalunya republicana, culta i lliure. Des que es van conèixer no van deixar mai de treballar ni d'embarcar-se —junts o per separat— en totes les iniciatives literàries que perseguissin la normalització de la llengua catalana o l'assoliment i consolidació d'un públic lector, per contribuir així a l'estabilitat d'un mercat literari en la nostra llengua.

La convergència d'aquests objectius comuns en el terreny del seu activisme literari va propiciar el conreu d'una amistat fructífera, malgrat els imponderables de la guerra i la distància de l'exili. Poblet era un home de tracte afable, bon conversador i un excel·lent teixidor de complicitats, i per a qui l'amistat era un valor suprem. Tots aquests aspectes explicarien la multitud de coneixences que va fer al llarg de la seva vida, entre les quals sobresurten qui foren els seus dos grans amics de l'ànima: Rafael Tasis i Artur Bladé i Desumvila. En aquest sentit, Bladé deixà escrit en un article necrològic sobre l'escriptor montblanquí, unes paraules que constaten un dels aspectes més definidors de la seva personalitat: «Josep M. Poblet tenia molt arrelat —i molt frondós— el sentit de l'amistat; [...] el culte a l'amistat fou un dels principals trets del seu caràcter» (BLADÉ I DESUMVILA 1980).

La mort sobtada i prematura de Rafael Tasis, el 4 de desembre de 1966 a París, suposà un cop fort, però, malgrat l'inesperat decés de l'amic, Poblet mai no deixà de recordar-lo ni reivindicar-ne el llegat intel·lectual, atès que, per a ell, Tasis, a més de l'amic, havia estat un

conseller literari i un referent. També havia estat una conducta i un exemple a seguir per a tots aquells que volguessin contribuir a la cultura literària del país, conceptes que ja va apuntar en el títol de la biografia que va encarregar-li l'editorial Grijalbo: *Rafael Tasis. Conducta i exemple* (1967), un relat d'una vida intensa, en el qual cedeix la paraula al biografat, perquè, per mitjà de la seva acció intel·lectual, el lector es pugui fer la idea de la seva dimensió i de la seva incomensurable capacitat de treball. Aquesta biografia, juntament amb la de Miquel Arimany, intitolada *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis* (1967), són les dues aproximacions biogràfiques avui imprescindibles per a qualsevol que es vulgui apropar al coneixement de la personalitat i el llegat de Tasis. Qui millor que Poblet podia explicar aquesta personalitat que freqüentà durant una trentena d'anys i amb qui compartí nombroses vivències i converses, sobretot en el gairebé any i mig que el montblanquí residí a París, entre l'abril de 1946 i final del 1947?

Rellegint la biografia sobre Tasis i essent coneixedors d'ambdues trajectòries vitals, marcades per vicissituds i ideals compartits, s'aprecien nombroses coincidències entre tots dos universos intel·lectuals, que es podrien resumir en tres àmbits: Catalunya, els valors republicans i una vocació de servei al país vehiculada des de les lletres i la política. A més, tant l'un com l'altre van comptar amb una capacitat de treball abassegador, que va propiciar una obra extensa, avui encara molt desconeguda, per bé que en els darrers anys aquest desconeixement ha revertit gràcies a l'edició de novel·les inèdites o reculls periodístics, a més de seminaris que han posat llum sobre la seva obra i influència literària.

Tots dos van ser dos homes de lletres, però també d'acció, perquè la reflexió i el compromís eren, per a ells, dues cares d'una mateixa moneda: el catalanisme, que va esdevenir el catalitzador de la seva intensa i dilatada activitat intel·lectual i política. Si d'una qüestió eren ben conscients Tasis i Poblet era precisament del fet que la cultura i la política són dos aspectes indestriables i irrenunciables de la concepció del país, la clau de volta de la seva supervivència en un context històric i polític que tradicionalment ha comptat amb l'hostilitat de l'estat. Ells ho sabien molt bé perquè de joves havien viscut la dictadura de Primo de Rivera, després la guerra i el llarg exili. Uns temps foscos de

la història de la Catalunya del segle xx que contrastaven amb els anys de progrés, modernitat i projecció cultural de la Mancomunitat i la República, en els quals la cultura i la llengua havien assolit uns cotes d'institucionalització fins llavors mai vistes, com en deixaren constància la normativització de la llengua catalana impulsada per Fabra, el foment de la llengua a l'escola, l'eclosió de nombroses capçaleres de diaris i revistes, a més de plataformes editorials, que eren un símptoma més de l'afany de modernització del país que ho impregnava tot i que era fruit de la doble herència cultural del Modernisme i el Noucentisme, confrontacions ideològiques al marge.

Com es podia entendre una Catalunya lliure i pròspera sense la vitalitat de l'expressió cultural i la pervivència de la llengua? La resposta, en tots dos, la trobem en la constància al servei del país a través de la dedicació a la literatura, concretada en gèneres com el periodisme, el teatre, la narrativa o la divulgació històrica: les lletres enteses com a acte de cultura i resistència.

1. ELS PRIMERS ANYS: LECTURA, ESCRIPTURA I REPUBLICANISME

Durant l'etapa de noiesa i fins a la joventut madura, abans de la guerra, tenen en comú uns hàbits i inquietuds que els porten cap al conreu de la literatura: Rafael Tasis, abans de convertir-se en «cònsol dels catalans de la diàspora», com l'anomenà Albert Manent (1986: 173-181), i Josep Maria Poble, adés d'esdevenir un notable memorialista de l'exili català, havien estat dos grans lectors i dues personalitats d'una curiositat i d'un afany insadollables per aprendre i saber, especialment de tot allò que tingués a veure amb la literatura i el país. En aquest procés de formació, la lectura i l'escriptura van esdevenir dues pràctiques que conflüïren en l'espai de la cultura i la política. En un dels seus textos memorialístics, Tasis afirmava: «Quants anys devia tenir quan vaig llegir el primer *Patufet*? No ho sé, però no devien passar de cinc o sis [...]. Devia ésser el primer escrit en català que em queia als dits...» (TASIS 2011: 337). En el cas de Poble, els primers textos literaris amb què entrà en contacte foren la miscel·lània poètica *Lo trobador català* (1882), d'Antoni Bori i Fontestà, que era el mate-

rial pedagògic que el mestre Narcís Boix emprava a les classes on ell assistia (POBLET 1971: 44-45). Ara bé, també cal tenir en compte el ric assortiment de títols de la biblioteca paterna, entre els quals, a banda de tots els clàssics de la Renaixença, s'hi trobaven també les narracions de Josep Maria Folch i Torres. Com en el cas de Tasis, la revista *En Patufet* també havia estat lectura infantil del jove Poblet, nou anys més gran que Tasis, com recorda en un dels seus llibres de narrativa testimonial. Per a Poblet, una de les activitats més plaents i agradoses era llegir, més que no pas fer algun tipus d'activitat física, i tenia la sort de poder-ho fer a la plaça: «Sota l'ombra dels porxos, en canvi, llegia *En Patufet* i repassava les lliçons de l'escola» (POBLET 1971: 22). Poblet conservà aquest record: «No vaig ser juganer ni entremaliat, de manera que si em volíeu veure content era amb un llibre a les mans, sobretot si hi havia ninots, o si s'hi explicaven històries» (POBLET 1976: 18), com també parant l'orella en les converses dels grans sobre política.

Josep Maria Poblet evoca en les memòries que el seu pare havia estat un dels seus principals instigadors a la lectura, que li recordava sovint que els seus principals amics havien de ser els llibres, una actitud alhora ben significativa de la importància de la cultura il·lustrada en els cercles de la petita burgesia de començament del segle xx (POBLET 1976: 51-62; FERRER I PUIG 2018: 27-39).

Tasis, en els anys de noiesa destacava, pel caràcter tímid i la voracitat lectora, segons Poblet: a l'hora del pati, «si hom el volia trobar havia d'ésser en un racó del pati amb un llibre a les mans» (POBLET 1967: 19). Com testimonia, per mitjà d'una anècdota recollida a la biografia que li dedicà, un dia un oncle li regalà un llibre de Jules Verne i en el transcurs d'una vetllada familiar el llegí enterament, davant l'astorament del familiar.

Fou així com de l'afany lector feren el salt a l'escriptura de manera molt semblant, amb els primers textos publicats a la premsa dels anys deu i vint, perquè aleshores era la via més accessible per a un lletraferit, sobretot jove. Tasis publicà el primer text a la revista infantil *La Mainada*, l'any 1921 —llavors tenia quinze anys—: «L'estel y el gra d'arròs (conte xinès)»; unes col·laboracions que també feu extensives a *L'Estevet*, en ambdós casos fins al 1923, data de l'inici de la

dictadura de Primo de Rivera (TASIS 1921: 262). A més, l'any 1922, ja incorporat al mercat laboral, començà un diari personal, que es donava per perdut fins no fa gaire i que ha vist la llum amb el títol de *Diari (1922)* (TASIS 2017). Es tracta d'un diari d'iniciació a l'escriptura en què s'aprecia la transició del jove Tasis cap al món adult i en què deixa testimoni de la vida del moment de les classes populars i mitjanes, de la transformació de la ciutat i dels llocs més emblemàtics. Poblet, des de les pàgines biogràfiques dedicades a l'amic, ja n'havia demanat la publicació: «Perquè és un llibre íntim i d'una gran tendresa, deu tractar-se també del més sincer i, per aquest motiu, en tenir-lo a les mans, ens ha causat un impacte. Poder saber què feia i com pensava el nostre biografiat en els hores en què els caràcters es forgen, en què les consciències s'estabilitzen, malgrat els alts i baixos de la joventut, significa posseir un tresor inesperat» (POBLET 1967: 29).

Josep Maria Poblet, l'any 1914, ja havia començat a treure amb regularitat unes breus ressenyes teatrals al setmanari *La Conca de Barbará* (POBLET 1914: 3) de Montblanc, que més endavant abandonà en favor de l'article d'opinió, i un temps després inicià els primers temptejos teatrals amb *Ideals que s'imposen* (1920), una peça que tenim consignada per la premsa però que no s'ha conservat (FERRER I PUIG 2003: 12-38; 2018: 74-84). Aquí val la pena de subratllar la importància de la premsa local com a element de la nova cultura de masses i portadora d'aires de modernitat en un capital rural com Montblanc.

La lectura i l'escriptura els situaven en el camí de l'autodidacticisme, una actitud intel·lectual que en el seu moment tenia una importància cabdal i que a més era reivindicada, com feia Tasis: «No vaig aprendre llatí ni grec, ni vaig tenir més que una idea sumària de la literatura i de la història; ningú no va ensenyar-me res de les lletres catalanes ni, gairebé de les castellanes, tot i que era en la llengua de Cervantes que, teòricament, érem instruïts» (POBLET 1967: 24). L'any 1916 Poblet ja s'havia incorporat de ple al negoci familiar com a representant de fertilitzants a la comarca, i la seva formació es basava en la lectura de tot allò que li queia a les mans, l'escriptura i la participació en l'associacionisme catalanista per mitjà de la Joventut Nacionalista de Montblanc (FERRER I PUIG 2018: 84-113).

Tots dos, a banda del conreu de la lectura i l'escriptura, també són posseïdors dels ideals catalanistes i republicans que entenen com la base d'un model de societat i d'accés a la cultura per part de les classes populars i mitjanes, com es veu sobretot en els articles ideològics de Poblet, però també en el compromís amb formacions catalanistes. Tasis fou militant des del primer dia d'Acció Catalana (1922-1936) i Poblet estigué compromès amb el catalanisme de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins que amb el naixement d'ERC, el març de 1931, passà al partit de Macià i Companys gairebé des del primer moment i en el qual milità tota la vida. De fet, aquest pas i el trencament amb el catalanisme conservador es produeix a partir del 16 de maig del mateix any, quan signa l'últim article a l'*Aires de la Conca*, portaveu del catalanisme conservador a Montblanc. Aquesta herència republicana d'alguna manera és hereta de la petja cultural deixada pel Modernisme i el Noucentisme, i que en l'aspecte ideològic es traduí en dos models contraposats, però que tingueren el denominador comú de permetre la institucionalització de la cultura i l'impuls de modernització del país amb la Mancomunitat i temps després amb la República.

2. UNA AMISTAT FORJADA ENTRE LA GUERRA I L'EXILI

Fins ara s'han subratllat els punts de contacte entre Tasis i Poblet pel que fa a les respectives trajectòries de noiesa i joventut, quant a la formació intel·lectual i política, aspectes que ajuden a entendre les respectives evolucions com a futurs escriptors i il·lustren el patró que van seguir molts intel·lectuals dels anys vint i trenta: extracció social de classe mitjana o petita burgesia ciutadana o rural, entorn familiar amb sensibilitat per la cultura i pel llibre com a objecte de culte i transmissor de coneixement, a més de sensibilitat catalanista i arrencament en els valors republicans entesos com a sinònim de llibertat individual i col·lectiva i, en conseqüència, d'emancipació de les classes populars. D'aquí ve que, com hem subratllat inicialment, aquests perfils compaginessin la literatura i la reflexió amb l'acció política, i que aquesta doble vessant els dotés d'unes qualitats que possibilitaren que en la joventut adulta fossin nomenats per ocupar càrrecs polítics i de

responsabilitat, en les circumstàncies excepcionals de la guerra. De fet, la coneixença i la posterior amistat entre Rafael Tasis i Josep Maria Poblet es dona durant la guerra, quan el primer fou nomenat director general dels Serveis Correccionals de la Generalitat de Catalunya, sota el mandat del conseller de Justícia, Pere Bosch i Gimpera, i del sotssecretari, Eduard Regasol, que, com Tasis, eren militants d'Acció Catalana Republicana i després de la dictadura de Primo de Rivera havien col·laborat a les pàgines de *La Publicitat*, l'òrgan del partit (BARAS 1984: 399-405). D'aquesta experiència, en sortí el llibre *Les presons dels altres* (TASIS 1990), com no podia ser d'altra manera, perquè, com diu Poblet: «Tasis era un home de llibres i no pas de trets» (POBLET 1967: 62).

El febrer de 1937 Josep Maria Poblet assumí la secretaria personal de Josep Andreu i Abelló, un dels fundadors d'ERC, el qual, un mes després de la sublevació militar, havia estat nomenat president de l'Audiència de Barcelona i del Tribunal de Cassació de Catalunya per Lluís Companys. Aquesta conjuntura en temps de guerra va fer que Tasis i Poblet es trobessin sovint a l'edifici de l'Audiència en qualitat de càrrecs polítics, un fet que va propiciar l'intercanvi de punts de vista i l'establiment d'una complicitat intel·lectual que els portà a construir una sòlida amistat que durà trenta anys, fins a la mort de Tasis. Poblet explica que «la coincidència de criteris era total. Impregnats ambdós, i per damunt de tot, d'una amor a Catalunya, tant com de la marxa de la guerra solíem preguntar-nos en una mena d'interrogant, sempre incontestat i tothora indesxifrabla, el que passaria i el que seria la nostra terra una vegada hagués finit la lluita» (POBLET 1967: 61). I, efectivament, la lluita s'acabà i el desenllaç de la guerra i la victòria del franquisme portà tots dos amics a l'exili. L'endemà de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona Poblet es dirigia cap a Darnius, i pocs dies més tard, el 5 de febrer, feia el pas de frontera a França. Tasis durant la guerra havia dimisit del càrrec polític perquè formava part d'una de les lleves cridades al front republicà, encara que no va anar al front, sinó que, com explica ell mateix: «Vaig vestir-me de soldat, vaig treballar dintre els rodatges de l'Exèrcit, però no vaig mai ésser soldat, en el sentit combatiu, directe, que cal donar a aquest mot, en els moments en què la gent s'hi juga la pell» (POBLET 1967: 63).

L'última vegada que es van veure tots dos a Barcelona va ser el gener de 1939, a la Conselleria de Justícia, just en el moment en què es preparava el trasllat de l'ens i la documentació generada cap a Olot. Tasis va conservar tots aquests i altres records en el «Diari de guerra i d'exili (1936-1944)» (TASIS 2011: 175-218), un text que ajuda a fer-se la idea de les angoixes i les dificultats viscudes, com també de l'ensulsiada que suposava la pèrdua de la guerra per al país i la cultura, a més de l'exili forçós d'escriptors, intel·lectuals i professionals liberals de gran vàlua.

Després encara es retrobaren a Figueres, Darnius i l'Agullana durant els últims dies de gener i els primers de febrer, abans d'acomiar-se definitivament en terres de França. Poblet recorda el moment d'aquesta manera: «En una de els abraçades més tristes i significatives, ens dèiem: “adéu! Ens veurem a París”» (POBLET 1967: 68). Però l'arribada a París es veié dilatada per la retenció a Marsella, després de fugir de Perpinyà. Poblet llavors es dirigí cap a Frejus, una ciutat de nou mil habitants, pertanyent al departament de Var, a la Costa Brava. Aquí s'instal·là a casa d'un amic que li permeté passar-hi el temps necessari i tenir-hi resolta l'estada, almenys fins al moment de disposar dels papers per a marxar cap a Amèrica, previ pas per París.

Poblet passà alguns mesos a la Costa Brava en una estranya i falsa sensació de vacances estivals, atès que aquell era un viatge d'anada sense saber ben bé a on, amb la certesa que era un viatge de no-retorn a Catalunya. Tasis prengué una altra ruta: es quedà a França a l'espera de poder-se reunir amb la família. Durant uns quants mesos tots dos amics es perderen la pista: «Al poc temps, el conflicte europeu deixava sentir les primeres canonades, i Europa esdevenia, de cop i volta, més que un altre món, un planeta amb el qual la comunicació epistolar amb amics i familiars era difícil. I en moltes ocasions, impossible» (POBLET 1967: 69).

Al final de la Segona Guerra Mundial Poblet retornà a França, a París, on s'estigué un any i mig, després d'haver passat prop de set anys a Amèrica, des del juny de 1939 —Cuba (un any i mig), Mèxic (cinc anys) i Nova York (tres mesos). L'abril de 1946 arribà a La Rochelle amb el vaixell *Groix* i d'aquí anà directe a París, on l'esperava Brauli Solsona. A la capital francesa, Poblet hi reprengué la passió pel

teatre i s'encarregà de muntar un elenc teatral amateur al Casal de Catalunya. A més, es retrobà amb Tasis, que durant tota l'estada a París no havia parat de llegir i d'escriure a un ritme frenètic. La ciutat havia canviat molt després de la guerra, com Poble explica: «La gent duia reflectida al rostre, malgrat l'alegria del triomf i de l'alliberament, els senyals dels sofriments» (POBLET 1967: 72). Per als exiliats catalans no era fàcil trobar allotjament a la capital i s'havien de moure entre una petita habitació d'hotel o en els reduïts habitacles de les golfes parisenques. Poble s'instal·là en un d'aquests, davant mateix de l'església de Saint-Julien-le-Pauvre i de la catedral de Notre Dame.

Entre l'escassetat generalitzada que s'apreciava en el vestuari dels parisencs i el control dels aliments, els catalans exiliats a París feien trobades i posaven en comú les il·lusions, els neguits i les creacions literàries. A falta de poder publicar amb normalitat, les lectures en petit grup eren un exercici habitual. Els dijous es reunien diversos comensals a casa de Tasis, que —com especificava ell mateix en uns papers inèdits— «hagué de limitar-se al capdavant a venir a compartir unes postres fantasioses, de producció casolana» (POBLET 1967: 74). En el cas de Poble, el seu piset era freqüentat per Brauli Solsona, Just Cabot, Ferran Canyameres i, naturalment, Tasis (POBLET 1976: 336).

A París Tasis havia aconseguit fer col·laboracions en castellà a la ràdio francesa i fer classes que li garantien uns ingressos per viure. Quan es van retrobar a la capital francesa, Poble explica que Tasis el va omplir de llibres catalans publicats durant l'ocupació alemanya i que sovint dinaven plegats en algun bistrot per parlar de qüestions relacionades amb Catalunya. Abans de l'ocupació alemanya, i a instàncies de Lluís Nicolau d'Olwer, s'havia constituït la redacció d'*El Poble Català*, el setmanari dels catalans a França, del qual es publicaven setze números entre el 27 d'octubre de 1939 i el 9 de febrer de 1940. La redacció era formada per Rafael Tasis, Jaume Miravittles i el montblanquí Antoni Andreu i Abelló, que l'abril de 1940 esdevingué un dels impulsors del Front Nacional de Catalunya (FNC), juntament amb Joan Cornudella. La coneixença de Tasis i Andreu i Abelló explica per què Poble hi col·laborà i hi publicà alguns articles. Entre la nòmina de col·laboradors gràfics i artístics hi havia Martí Bas, Antoni Clavé i Carles Fontserè. A partir de la represa de la *Revista de*

Catalunya a París, el juny de 1947, Tasis també hi participà. Entre el 1939 i durant la dècada dels quaranta sorgiren diverses publicacions catalanes a l'exili, amb l'objectiu de vetllar per la flama cultural i la pervivència de la llengua catalana.

Poblet recorda que el Casal de Catalunya organitzava actes culturals com el Curset d'Història de Catalunya, planificat en deu sessions per Tasis i que Antoni Rovira i Virgili va inaugurar pel novembre de 1947. En aquells dies a París també s'havia fundat Cultura Catalana, en la qual Tasis prengué part en dues ocasions: la primera, el 27 de juny de 1946, amb motiu de la presentació de les obres premiades als Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Perpinyà; la segona, uns dies després, el 16 de juliol, amb motiu de la divulgació de poesies catalanes des de Ramon Llull fins a Jacint Verdaguer. Poblet explica que l'entitat era dinamitzada per Ferran Canyameres, el qual en aquells dies agombolava diversos compatriotes catalans, sobretot pintors i escriptors, als baixos de casa seva, a la rue Armand Moisant, número 2. Canyameres publicà el llibre *Tot l'any*, de Tasis, el primer volum editat per Albor, amb un tiratge de només cinquanta-cinc exemplars, a causa de l'escassetat de paper arran de la guerra (TASIS 1943). Cinc anys després Canyameres publicà *Ofrena a París* (1948), un homenatge dels escriptors i artistes catalans a l'exili a la capital francesa, que els havia acollit. Poblet hi participà amb la prosa «El miracle de París», un text barreja d'admiració i malenconia per la ciutat, que, mentre no era possible el retorn a Catalunya, «esdevé el millor bàlsam, enyoradissos com som»; també hi evoca els típics estudis o apartaments —*garçonnière*— del Barri Llatí. Poblet els coneixia molt bé perquè va residir-hi un temps, i, malgrat que fossin molt reduïts, tenien el seu encant, tant que «per això els que hem arribat d'Amèrica famolencs d'Europa, a hores d'ara només sabríem canviar la petita *garçonnière* de les voreres del Sena, la *chambre* plena d'encís del costat de *Notre Dame*, per un mirador a les Rambles» (POBLET 1948). Tasis col·laborà a *Ofrena a París* amb el sonet «Les buttes Chaumont», que refereix la contemplació del parc que duia el mateix nom, des Buttes-Chaumont, un jardí públic situat al nord-est de París, un dia de boira, ambient fred i vent (TASIS 1948). El volum comptà amb una nodrida nòmina

d'intellectuals, periodistes i poetes, com Lluís Nicolau d'Olwer, Amadeu Hurtado, Claudi Ametlla, Carles Pi i Sunyer, els germans Xuriguera, Antoni Rovira i Virgili, Aurora Bertrana, Eugeni Xammar o Josep Carner, a més de pintors i artistes plàstics com Picasso, Feliu Elias (*Apa*), Antoni Clavé o Apelles Fenosa.

Josep Maria Poblet explica que, quan va arribar a París, fou Tasis qui li presentà la responsable de la Biblioteca Catalana, de la Fundació Cambó, instal·lada a les dependències de l'Escola d'Arquitectura, un espai que Poblet sovintejà durant l'estada a la capital francesa. Quant a la dinamització de la vida social parisenca per part dels catalans exiliats, Poblet explica, en la biografia dedicada a l'amic, que Tasis, juntament amb Ferran Canyameres i Brauli Solsona, organitzaren una penya literària els dijous a la nit al cafè Deux Magots, al Barri Llatí, en la qual assistien, a més de Poblet, Just Cabot, Melcior Font, Josep Fontbernat, Ferran Cuito, Lluís Montanyà, Víctor Hurtado, Francesc Viladomat, Joan Rebull, Ramon Xuriguera, Antoni Xirau, Josep Torrens, el doctor Perramon, Torrens Ibern, Josep Maria Lladó, Domènec de Bellmunt, Lluís Capdevila i els pintors Clavé i Padilla.

A part d'escriure i de participar activament en trobades i tertúlies amb exiliats, Tasis també es feu càrrec de bona part del muntatge de l'espectacle de revista *Bonjour, México*, auspiciada per Mario Moreno *Cantinflas*, de marcat segell parisenc i en la qual participaren, en l'equip tècnic, el pintor Carles Fontserè i Robert Vicente. Tasis, a més, hi escrigué algunes lletres de cançons.

Aquells dies, les passejades d'estiu i converses entre Poblet i Tasis no se centraven tant en la incertesa del demà com en una dèria recurrent, que Poblet recollí així: «Un sol tema, un sol pensament, acaparava les paraules: Catalunya. Què seria i com seria la nostra terra el dia del retrobament? Com la trobaríem a l'hora del retorn? I què podríem fer per ella? Car nosaltres érem dels qui volíem tornar-hi, dels qui creïem que el nostre deure era el retorn. Tasis, com sempre, portava la batuta en el duo, una veu plena de sensatesa, cordial, curulla d'esperança. I també de fe» (POBLET 1967: 85).

Altres amics amb què es trobava eren el jurisconsult Rafael Closas, pare de l'actor Albert Closas; Víctor Hurtado, l'home de *Mirador*; el pintor Emili Grau Sala, o Lluís Montanyà. En les *Memòries*

d'un rodamón explica —com ja hem assenyalat de bon principi— que amb qui va tenir més sintonia, durant l'estada a París a partir de l'abril de 1946, va ser amb Rafael Tasis, a qui defineix amb aquestes paraules:

Tasis era un català extraordinari, tal com ho va demostrar llavors del seu retorn a la terra, puix que deixant a un costat les seves condicions d'escriptor, que eren moltes, en les facetes més diverses, el seu alè i el seu concurs, els seus dots d'organitzador, no hi mancaven. Totes les empreses i totes les iniciatives, mentre portessin l'emblema de la catalanitat, se les feia seves. Mai no pensà en ell, sinó en el país on havia nascut, en el seu futur. La seva obra és prou coneguda, però el que molts no saben és que, treballador de mena, els dies de l'ocupació alemanya, emprava les hores lliures a enllestir un diccionari català-anglès, que aneu a saber on deu haver anat a parar. Ens vèiem sovint i parlàvem sempre gairebé d'un mateix tema, el del possible retorn, que vam emprendre es pot dir plegats, a les darreries del 1948. (POBLET 1976: 334-335)

Poblet també conta que, quan amics o coneguts sovint li comentaven que escrivia i que treballava molt, ell acostumava a dir que ho havia heretat de Tasis. L'any 1947 Poblet es traslladà a Andorra, a les Escaldes, per treballar en el negoci de representacions cinematogràfiques. Allí inicia les provatures d'un gènere literari poc explorat per ell fins al moment: la poesia. Empès pel doctor Josep Estadella i Arnó, refugiat polític i fill de Lleida, havia començat a escriure corrandes (que en aquells dies també conreava un altre poeta acabat d'arribar, Salvador Perarnau i Canal). Poblet confeccionà un centenar de «Corrandes d'amor», amb un pròleg de Ventura Gassol i un epíleg de Rafael Tasis —encara, inèdites—, que van ser recitades per ell mateix el 22 de novembre al Casal de Catalunya a París (al número 67 de la rue Condorcet, com deixa constància la invitació conservada).¹

1. Universitat Autònoma de Barcelona, Biblioteca d'Humanitats, Fons Rafael Tasis (Tas 257).

3. RETORN A CATALUNYA: EL TEATRE COM A NOVA VIA D'EXPLORACIÓ LITERÀRIA DURANT LA POSTGUERRA

Amb el retorn de Tasis i Poblet a Catalunya, de manera gairebé simultània, la relació s'estrenyí. Tasis fou l'encarregat d'introduir Poblet a la penya de l'Hostal del Sol, que es reunia els dissabtes a la tarda a la desapareguda Casa Llibre, a la cantonada de la Gran Via amb el Passeig de Gràcia. Amb el tancament del cafè, l'any 1948, la penya es traslladà al Heidelberg, i encara passà per la Granja Colomer, el Tèrminus i el Saló Rosa, fins a acabar al Velódromo.

Quan Josep Maria Poblet va retornar de l'exili, l'any 1948, l'escenari cultural era migrat i, més enllà de la Barcino i de la Selecta, les altres empreses editorials eren menors i anaven fent el que podien. Ara bé, no n'hi havia prou amb el vèrtex editorial, calia impulsar autors i obres, i sobretot escriure per mantenir viva la llengua i cercar les escaletes que permetessin salvar les prohibicions. En un article d'homenatge a Tasis publicat a *Xaloc* el 1966, Poblet descriu molt bé quina era la situació de les editorials, dels escriptors i de la censura, i quina va ser la seva posició i la de Tasis com a actors literaris:

Tasis, a l'igual de qui us parla, tornava a Barcelona el 1948, després de nou anys d'exili. Un i altre arribàvem plens, no caldria precisar-ho, d'il·lusions i d'esperances. I plens, també, de servir una fidelitat insubornable a la nostra llengua. Eren uns dies que, tocant de peus a terra, i amb la ploma als dits, dissortadament, no es podien fer massa coses, i en precisar que només funcionaven dues editorials catalanes estarà tot dit. Eren la de Josep M. Casacuberta i la que havia fundat, després de la nostra guerra, Josep M. Cruzet, dos Josep Maries benemèrits als quals Catalunya sempre més estarà en deute. Casacuberta continuava amb les seves conegudes col·leccions, mentre la Biblioteca Selecta havia d'engolir la producció de la resta dels nostres escriptors. Una i altra, però, i per si mancava quelcom, havien de veure limitades llurs activitats a base, no pas de llençar llibres nous al mercat, sinó de reedicions. La censura no permetia altra cosa, i aquest era el veritable panorama. En aquells moments, molts dels escriptors que havien restat a Catalunya, com d'altres que arribàvem de fora, sense dir-nos-ho, ens decantàvem per l'escena. (POBLET 1966: 103-107)

Després de nou anys d'exili, el teatre esdevingué una sortida professional per guanyar-se un sobresou amb l'escriptura i contribuir a pal·liar les penúries econòmiques. També fou una manera d'ajudar a la regeneració del panorama teatral català de postguerra, devastat per l'acció política i la censura franquistes. Tots aquests condicionants d'ordre estructural portaren Poblet a escriure teatre de vodevil i de boulevard, a més de fer algunes incursions en el gènere negre amb pinzellades de comèdia. Poblet signà una cinquantena d'obres, entre adaptacions i peces originals, en el període que va de 1950 a 1975, de les quals una dotzena arribaren als escenaris barcelonins entre 1950 i 1967 (FERRER I PUIG 2015: 11-24).

La segona obra portada als escenaris barcelonins —la primera fou *Començar de nou* (1950)—, que suposà l'inici de les col·laboracions teatrals amb Tasis, fou *Paralel 1934*, estrenada el 13 de març de 1953 al Teatre Romea per la Companyia Titular Catalana, escrita l'any anterior i titulada —amb castellanisme intencionat inclòs, en una clara evidència de la forta implantació i de l'abast de la denominació popular— de *Paralelo 1934. Reportatge policíac en tres actes i onze quadres*. Es tracta d'una adaptació rigorosa de la novel·la *Un crim al Paralelo*, escrita per Tasis a l'exili però publicada l'any 1960 (MARTÍN 2015: 101-106; LLADÓ 2016: 104-108). Aquesta primera incursió —compartida— de Poblet en el teatre de temàtica policíaca tingué continuïtat amb *Crim en el teatre* (1954), portada també al Romea; a més d'*El crim dels quatre cantons*, una adaptació de la novel·la *La nuit du carrefour* (1931), de Georges Simenon, protagonitzada pel comisari Maigret (HERNÁNDEZ 2015: 69-73). Aquí la novel·la fou traduïda al castellà amb el títol de *La noche de la encrucijada* (1950) i en català com *La nit de la cruïlla* (1966), per Maria Aurèlia Capmany. La versió teatral pobletiana no arribà mai als escenaris. Poblet alternà l'escriptura teatral, a partir de mitjan la dècada dels cinquanta, amb la publicació de diversos llibres de prosa narrativa no imaginativa, és a dir, de literatura testimonial, un fet que suposava la represa d'un gènere que havia conreat a l'exili.

Tasis també s'abocà al teatre. Abans de la guerra ja havia mostrat un interès notable per la renovació de l'escena catalana i durant la postguerra mantingué una intensa activitat com a dramaturg, que ha-

via iniciat a l'exili amb *Gulliver i els gegants*, i que inspirà també *Un home entre herois* i *La maleta* (FOGUET 2013: 247-279 i LLADÓ 2016: 108-113). També feu incursions en la traducció teatral (COLL-VINENT 2007: 95-104), amb obres com *Volpone*, de Ben Jonson (GIBERT 2010).

Durant aquests anys Poblet perseguí tres objectius ben nítids: modernitzar i normalitzar l'escena teatral, consolidar un públic autòcton i fer-ho en llengua catalana, sempre tenint en compte les dificultats polítiques i econòmiques del moment i el llast de la censura.

Tasis tenia un respecte intel·lectual per l'obra de Poblet perquè considerava que havia assolit una producció literària molt notable, amb una gran nòmina de títols i de gèneres que s'ajustava al grau d'exigència requerit, i que tenia la bondat de cobrir espais i registres poc fressats en llengua catalana. La prosa periodística pobletiana, molt fluida i llegidora, és una característica valuosa i necessària per a connectar amb el lector mitjà i les classes populars, un dels segments de públic que se cercava, especialment quan escrivia teatre, en el qual mostrava una gran capacitat per a la creació de diàlegs i la caracterització de personatges, per aconseguir un públic lector en català. Aquest plantejament no sempre havia estat vist amb bons ulls per determinades capelles literàries, que jutjaven Poblet com un escriptor massa decantat al periodisme i amb concessions a la comercialitat. Per a Tasis, aquests trets eren positius, coneixedor de la necessitat de cobrir tots els registres de l'espectre literari. Per això sempre havia estat un gran defensor de la narrativa de Poblet, com veiem en totes les crítiques de les seves obres, com a «Tres llibres de Josep M. Poblet» a *Pont Blau*, sobre *Un còmic de Barcelona*, *Els Estats Units (Clixés de viatge)* i *Pobles d'Amèrica (Clixés de viatge)*. Tasis en destaca la «normalitat» del llenguatge i l'afany de comunicar i connectar amb els lectors, a més de la solidesa com a periodista, sense desmerèixer ni rebaixar l'aportació a la literatura catalana i, per extensió, a la història de la cultura:

De fet —i ja sé que ell no ho ha de trobar de cap manera una minimització dels seus llibres ni del seu talent— els tres llibres que ha publicat, en els darrers anys, a Barcelona, ja són això: l'obra d'un periodista intel·ligent i despert, que va pel món amb una kòdak i amb uns quants films de clixés en colors, i que ens els ofereix després, en tornar de les

seves exploracions per terres d'Amèrica o, més modestament, pels barris de Barcelona, amb uns comentaris molt breus, somrients i plens de simpatia pels homes i els paisatges retratats, com allò que són en realitat, i que ell no pretén mai que deixin d'ésser, ni que fos per a convertir-se en una cosa més important o pomposa: uns simples clixés de viatge. (TASIS 1958: 86-90)

Entre els aspectes en comú que Tasis i Poblet presentaven, també cal mencionar que tots dos van dedicar un llibre als Estats Units: el primer, el volum pòstum *Amèrica del nord, avui* (1967) i, el segon, *Tres mesos i un dia a Nova York* (1947), que gairebé una dècada després reedità a la Selecta amb canvis i modificacions, sota el títol *Els Estats Units (Clixés de viatge)* (1956); una mostra de l'admiració que van professar al país.

L'activitat literària no només era una necessitat interior, sinó que també obeïa a qüestions crematístiques. La literatura era la vida i la vida estava marcada per un dia a dia de literatura, fins que la mort de Tasis segà la seva fecunda activitat i truncà una amistat que hauria donat, sense aventurar-se gaire, nous i interessants projectes de col·laboració. Poblet deixà constància, en el relat memorialístic, de les seves impressions sobre la mort de l'amic:

L'estabilitat dels darrers anys es va veure trencada per la inesperada mort de Rafael Tasis, ocorreguda a la capital de França el 1966. La seva pèrdua ens va significar un cop de maça. L'havíem acomiadat unes hores abans d'emprendre el seu viatge a París on es va traslladar per a parlar d'un altre company desaparegut, també precipitadament, Ramon Xuriguera. Nosaltres, uns mesos després, vam haver de fer altre tant en un acte organitzat pel Casal de Catalunya de la gran ciutat, bo i dibuixant els trets essencials de l'amic mort sobtadament, del qual acabàvem de publicar la biografia. Tasis significava, a més de l'amistat, l'esperó de les nostres activitats literàries i sempre el consell assenyat, clar, precís. (POBLET 1976: 401-402)²

2. El mateix any que publicà les memòries, signà un article en el qual recordava la figura de Rafael Tasis en el desè aniversari de la mort, al costat de la de Jaume Picas i Rafael Dalmau: Josep M. POBLET, «Tres homes útils», *Avui* (25/26 desembre 1976), p. 19.

En aquest punt, val la pena no oblidar les paraules que Tasis va deixar escrites en el «Discurs de gràcies no pronunciat en un acte no celebrat per a commemorar els seixanta anys de Rafael Tasis» al Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona, el 12 de març de 1966, que il·lustren a la perfecció tant el seu compromís com el de Poblet amb el país i la cultura, i que encara avui haurien de tenir una vigència absoluta: «a casa nostra i en el dia d'avui, la literatura no pot ésser altra cosa que un acte de servei» (TASIS 2011: 417-422).

BIBLIOGRAFIA

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Miquel Arimany.
- BARAS (1984): Montserrat Baras, *Acció Catalana (1922-1936)*, Barcelona: Curial, 1984.
- BLADÉ I DESUMVILA (1980): Artur Bladé i Desumvila, «Josep M. Poblet: l'amic, l'home», *Avui* (4 desembre), p. 3.
- CALDERS & TASIS (2012): Pere Calders i Rafael Tasis, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- CAMPS I ARBÓS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Centenari (2006): *Centenari Rafael Tasis (1906-2006)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya / Institució de les Lletres Catalanes.
- COCA (1978): Jordi Coca, *L'Agrupació Dramàtica de Barcelona. Intent de teatre nacional català (1955-1963)*, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions 62.
- COLL-VINENT (2007): Sílvia Coll-Vinent, «Rafael Tasis, traductor i divulgador literari», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 14, p. 95-104.
- DANÉS SALA (2004): Adriana Danés Sala, *Els inicis literaris i polítics de Rafael Tasis (1921-1935)*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana. Treball de recerca.
- (2006): «Rafael Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriòtic», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (ed.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.

- ESPELT (1998): Ramon Espelt, *Ficció criminal a Barcelona 1950-1963*, Barcelona: Laertes.
- FERRER I PUIG (2003): Jaume Ferrer i Puig, *El teatre de Josep M. Poblet*, Montblanc: Museu Arxiu de Montblanc.
- (2015): «Josep Maria Poblet, comediògraf i traductor de teatre», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 22, p. 11-24.
- (2018): *Josep Maria Poblet: periodisme i acció. Un intel·lectual catalanista en el Montblanc d'entreguerres (1914-1936)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FOGUET I BOREU (2013): Francesc Foguet i Boreu, «Rafael Tasis i el teatre», *Estudis Romànics*, núm. 35, p. 247-279.
- GALLÉN (1985): Enric Gallén, *El teatre a la ciutat de Barcelona durant el règim franquista (1939-1954)*, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions 62.
- GIBERT (2010): Miquel M. Gibert, «*Volpone*: de Ben Jonson a Rafael Tasis», dins: M. Àngels Verdaguer (ed.), *Traduir els clàssics, antics i moderns*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 159-166.
- HERNÁNDEZ (2015): Pau Joan Hernández, «Poblet adapta Simenon. Una tria ètica», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 22, p. 69-73.
- JUNYENT (1953): José María Junyent, «*Parallel 1934*. Romea», *El Correo Catalán* (15 març), p. 9.
- MANENT (1986): Albert Manent, «Rafael Tasis, el desig de servir», dins: *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats 1946-1975*, Barcelona: Edicions 62, p. 173-181.
- MARSILLACH (1953): Luis Marsillach, «*Estreno de Parallel 1934*», *Solidaridad Nacional* (14 març), p. 15.
- MARTÍN ESCRIBÀ (2015): Àlex Martín Escribà, *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, Barcelona: Alrevés.
- Ofrena a París dels intel·lectuals catalans a l'exili*, París / Barcelona: Albor, 1948.
- PARÉS I MAICAS (1981): Manuel Parés i Maicas, «La penya Santamaria i Manuel Parés i Pérez», *Serra d'Or*, núm. 264 (setembre), p. 1.
- PLA (2007): Xavier Pla, *Simenon i la connexió catalana*, València: Tres i Quatre, 2007.
- POBLET (1914): Josep M. Poblet, «Gazeta teatral», *La Conca de Barbará*, núm. 8 (4 abril), p. 3.
- (1948): «El miracle de París», dins: *Ofrena a París dels intel·lectuals catalans a l'exili*, París / Barcelona: Albor, 1948 [s.p.].
- (1966): «El teatre de Rafael Tasis», *Xaloc*, núm. 13 (maig-juny), p. 103-107.

- (1967): *Rafael Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- (1971): *Montblanc a començaments de segle amb el catalanisme i els seus costums*, Barcelona: Pòrtic.
- (1976): *Memòries d'un rodamón*, Barcelona: Pòrtic.
- POBLET & TASIS (1952): Josep Maria Poblet i Rafael Tasis, *Paralelo 1934. Reportatge policíac en tres actes i onze quadres*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, ms. 8016-8019.
- (2017): «Paralelo, 1934». *Qui ha mort Maria Bardají?*, reportatge policíac original de Josep M. Poblet i Rafael Tasis, adaptació de Josep M. Vallès per al Festival de Internacional Novel·la Criminal en Català, El vi fa sang de l'Espluga de Francolí, l'Espluga de Francolí: Festival El vi fa sang / Ajuntament de l'Espluga de Francolí.
- Rafael Tasis (2016): *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, ed. de Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- TASIS (1921): Rafael Tasis, «L'estel y el gra d'arròs (conte xinès)», *La Mainada*, núm. 16 (23 setembre), p. 262.
- (1943): *Tot l'any. Dotze estampes barcelonines i un pròleg*, París / Barcelona: Albor.
- (1948): «Les buttes Chaumont», dins: *Ofrena a París dels intel·lectuals catalans a l'exili*, París / Barcelona: Albor, 1948 [s.p.].
- (1955): «El teatre català a Barcelona. Balanç de l'any 1954», *Pont Blau*, núm. 27 (gener), p. 21-25.
- (1965): *Història d'una penya literària*, Barcelona: [s.n.].
- (1967): *Amèrica del Nord, avui*, Barcelona: Proa.
- (1990): *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*, Barcelona: Pòrtic, 1990.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània.
- (2016): *Lectures de postguerra*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2017): *Diari (1922)*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RAFAEL TASIS, CRÍTIC I CONFIDENT LITERARIS
D'ODÓ HURTADO

FRANCESC FOGUET I BOREU

Universitat Autònoma de Barcelona

La relació d'amistat entre Odó Hurtado (Barcelona, 1902-1965) i Rafael Tasis (Barcelona, 1906 – París, 1966) és molt probable que arrenqui de la dècada de 1930. Tots dos estaven implicats en política en un àmbit d'actuació compartit, el d'Acció Catalana, i tots dos freqüentaven espais culturals o literaris —l'Ateneu Barcelonès, el diari *La Publicitat* o el setmanari *Mirador*— en què inevitablement les seves trajectòries es devien creuar. En aquella època, Tasis era conegut sobretot com a periodista, crític i novel·lista, mentre que Hurtado tenia un perfil més polític. Tots dos s'implicaren, des dels cercles públics respectius, en el projecte republicà de democratització de la política i de modernització de la cultura, estroncat *manu militari* amb el cop d'estat de 1936 (BACARDÍ & FOGUET 2015a, CORRETGER 2016a: 120 i FOGUET 2014: 7-8).

Sens dubte, el punt de confluència en l'àmbit polític fou Acció Catalana Republicana (ACR), presidida per Lluís Nicolau d'Olwer, que enquadrava personalitats de primer ordre, com ara Amadeu Hurtado, Claudi Ametlla o Pompeu Fabra. Durant els anys republicans, tots dos participaren en el nou partit de manera més o menys rellevant (BARAS 1984). Hurtado ja figurava entre els quadres dirigents d'ACR des de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, que conduïren a la República, però no hi tingué un paper remarcable fins que integrà la candidatura d'Esquerres Catalanes —coalició d'ERC i ACR— per la ciutat de Barcelona en les eleccions municipals del 14 de gener de 1934, el resultat de les quals el dugué a ser designat regidor del nou Ajuntament de Barcelona, encapçalat per l'alcalde Carles Pi i Sunyer. Arran dels Fets d'Octubre de 1934, tanmateix, fou detingut i inculpat com a regidor del consistori barceloní, juntament amb altres dirigents d'ERC i ACR. Durant els primers mesos de la guerra i la revolució de

1936-1939, esdevingué de nou regidor a l'Ajuntament de Barcelona, fins a exiliar-se a París el desembre de 1936, aconsellat pel seu pare Amadeu Hurtado. En canvi, Tasis tingué una actuació més secundària en les organitzacions juvenils situades en l'òrbita del partit catalanista, fins que, en plena febrada bèl·lica i revolucionària, es posicionà com un dels dirigents destacats d'ACR i arribà a ser-ne secretari del consell executiu el 1938 (BACARDÍ & FOGUET 2015a: 8-16).

L'any 1940, Rafael Tasis, la seva muller i les seves dues filles s'establiren en un pis del número 99 de la rue de Rome de París que Odó Hurtado i la seva muller acabaven de deixar per exiliar-se a Mèxic (TASIS 1965a: 169). D'aquell període, Tasis estava molt agraït de la generositat d'Hurtado, que li permeté viure en el seu apartament, malgrat que n'havia de pagar el lloguer, «malament i tard», a causa de les dificultats de supervivència en el París ocupat (carta de Tasis a Hurtado del 12 de novembre de 1961). És en aquest refugi on Tasis pogué escriure *Tres*, una de les seves millors novel·les, i també relatar l'evacuació de les tropes nazis i l'alliberament de París l'agost de 1944 (TASIS 2011: 209-218). Dos anys més tard, el 1946, durant el primer viatge que Hurtado feu a Europa, Tasis es retrobà amb ell en un acte literari a París i gaudí novament de la seva «cordial generositat», atès que li rebaixà el deute que, motivat per les penúries econòmiques, hi havia contret pel traspàs del pis de la rue de Rome (TASIS 1965a: 169).

En fer-se pública i notòria la vocació tardana d'Hurtado amb la publicació a l'editorial Xaloc de Mèxic del llibre de contes *Unes quantes dones* (1955), Tasis (1956) donava a conèixer per primer cop la faceta de narrador del seu amic que, de fet, devia descobrir abans, car els cinc primers contes del recull havien guanyat el premi Narcís Oller als Jocs Florals de la Llengua Catalana a São Paulo el 1954 i l'autor havia començat a publicar-ne dos més a *Pont Blau*: «Una carta del passat» (1954) i «El miracle de la Verge del Remei» (1955) (HURTADO 1955: 8). A parer de Tasis (1965a: 170), amb l'aparició de *L'Araceli Bru* (1958, premi Fastenrath de 1957), la primera novel·la d'Hurtado, es confirmava que l'autor «obeïa un instint genuí de novel·lista» i, amb la publicació poc després d'*Es té o no es té* (1958, finalista al premi Joanot Martorell de 1957), la seva segona incursió al gènere, es culminava la «revelació sensacional» d'un «novel·lista català de categoria».

1. CONFIDENT LITERARI

Arran de la publicació d'*Unes quantes dones*, Odó Hurtado n'envià un exemplar a Rafael Tasis acompanyat d'una afectuosa dedicatòria. La carta d'agraïment que Tasis li remeté encetà, el 23 d'agost de 1955, l'epistolari entre tots dos, que s'allargà fins al 4 d'abril de 1965, pocs mesos abans de la mort d'Hurtado.¹ Àvid lector, Tasis devorà el llibre amb plaer en pocs dies i ja intuï que els contes que hi aplegava erigien Hurtado en «un dels més penetrants analistes de l'ànima femenina que hagi donat la nostra literatura». En tant que crític, acceptà de seguida l'oferiment de Vicenç Riera Llorca de publicar-ne una ressenya a *Pont Blau*, nexa d'unió intercontinental entre l'exili i l'interior, de la qual Tasis era un dels col·laboradors més assidus i tenaços amb crítiques, informacions i articles a balquena. Com a llibreter, començà a vendre els primers exemplars d'*Unes quantes dones* que, amb comptagotes, li feien arribar de manera clandestina a la llibreria de la Rambla dels Caputxins, on naturalment no podien ser exhibits a l'aparador ni repartits en altres llibrerries.

Amb notable esforç, Tasis intentà de minimitzar les dificultats per a distribuir a Barcelona un llibre editat a Mèxic, atès que havia d'evitar els controls oficials i havia de posar-se a la venda a un cost raonable per tal de no dissuadir-ne els lectors potencials. Comprensiblement, Hurtado estava molt interessat que el seu primer llibre tingués la màxima difusió possible a Barcelona, perquè —il·lusionat amb la carrera literària que empenia de gran— volia comprovar si els seus contes agradaven prou per a atreure un públic lector com més ampli millor. Molt més entès en la situació del sector, Tasis era escèptic sobre la possibilitat que realment existís un públic ampli per al llibre en català, però procurà vendre tants exemplars com li fou possible, convençut que l'obra s'ho valia, a desgrat que pogués alarmar «alguns dels esperits tancats, sempre propensos a escandalitzar-se, que abunden a casa nostra», particularment en relació amb els contes «El miracle de la Verge del Remei» i «La Maria dels vint duros» (carta a Hurtado del 16 d'octubre de 1955).

1. Les cartes es conserven en el Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona i en l'arxiu familiar dels lectors d'Hurtado.

Les complicacions per fer arribar *Unes quantes dones* als lectors de l'interior posaven en evidència la dificultat d'editar llibres catalans a Mèxic, on s'havia de fer per mitjà de subscripcions i on no se'n venien gaires, perquè el públic català era, fet i fet, minoritari (carta d'Hurtado a Tasis del 7 de novembre de 1955). No se'n podien distribuir tampoc a altres indrets d'Amèrica on hi havia exiliats catalans, atès que es topava amb la manca de publicitat i amb les disposicions restrictives sobre la sortida de divises. A Barcelona —el mercat lògic per als llibres en català— era difícil de vendre'n, perquè resultaven massa cars, i no podien ser oferts públicament a causa de la censura i les limitacions oficials. Malgrat això, el fet és que un centenar d'exemplars d'*Unes quantes dones*, després de passar per la duana i per censura sense cap dificultat, arribaren, a final de febrer de 1956, a la llibreria de Tasis, que s'afanyà a fer-ne difusió i a vendre'n. La primavera de 1958, tanmateix, encara en tenia un estoc considerable, prova que, tot i els afanys d'un llibreter tan amatent, el nombre de lectors barcelonins disposats a comprar un recull de contes editat a Mèxic —d'un preu superior— era escàs.

Des de Barcelona, a banda d'escriure crítiques de les seves obres per a *Pont Blau*, Tasis s'oferí a Hurtado per fer-li les gestions que calguessin en els cercles editorials a fi de facilitar-ne la publicació. A més, l'animà explícitament a participar en premis literaris com el Joan Santamaria, amb el qual Tasis tenia una vinculació molt estreta. En la convocatòria de 1956, dedicada a les *nouvelles*, Hurtado hi remeté el conte «La província», que en fou finalista, mentre que en la de 1961, atorgada a una obra de teatre, hi envià *Les dues ombres de l'Elvira*, dramatització del conte homònim publicat a *Unes quantes dones*, que no obtingué el guardó. En certa manera, doncs, tal com feia amb altres escriptors amb qui mantenia una nodrida relació epistolar (CAMPS 2016), Tasis assumí tàcitament el paper de mentor o conseller literari d'Hurtado: en seguí amb atenció totes les novel·les i tots els contes que anava publicant, l'encoratjà a presentar-se als premis més importants de l'interior (Joan Santamaria, Víctor Català, Joanot Martorell, Sant Jordi) o de l'exili (Jocs Florals de la Llengua Catalana) i, en la mesura de les possibilitats, maldà perquè la seva obra tingués repercussió en les revistes catalanes en què tenia entrada. Fins i tot, per

mediació de Tasis, el 22 de juny de 1961, Hurtado assistí com a «convidat d'honor» en el sopar reunió mensual de la Penya Joan Santamaria, que tenia lloc al restaurant Can Culleretes de Barcelona.

Per bé que els primers tempteigs d'Odó Hurtado en el món de les lletres foren acomboiats per un crític tan solvent i perspicaç com Tasis, ensopegaren amb un escull notable i dur de superar: el de la censura. La novel·la *L'Araceli Bru*, que havia enviat al Joanot Martorell de 1954 i que Josep M. Cruzet estava disposat a editar a la Selecta, fou rebutjada per la censura i, finalment, després de guanyar *ex aequo* amb Manuel de Pedrolo el premi Fastenrath 1957, es publicà a Mèxic, a Xaloc, el 1958 (CLOTET & TORRA 2010: 65 i CORRETER 2016a: 123 i 139). En aquest cas, Tasis hagué de reconèixer que París, a través de Ferran Cuito, cunyat d'Hurtado, era la millor via per a fer-ne arribar llibres a Barcelona i esquivar així el control i la requisa que la censura exercia sobre la remesa de paquets d'un cert embalum. Escamat per l'experiència d'*Unes quantes dones*, finalment, Hurtado optà per un mitjà més modest i decidí enviar els exemplars de *L'Araceli Bru* de cinc en cinc, fins a un total d'una vintena, aprofitant el viatge de Mèxic a Barcelona d'algun amic de confiança, o remetre'ls de sis en sis a destinataris familiars perquè fessin cap a mans de Tasis sense passar pels canals oficials. A la llibreria, Tasis en vengué uns quants volums que foren molt ben acollits pels lectors (carta a Hurtado de l'11 de setembre de 1958).

A desgrat que Hurtado —enardit amb la possibilitat de veure editada una novel·la a Barcelona— s'avingué a la petició de l'editor Cruzet de fer supressions a *Es té o no es té* per tal d'eludir la censura, no pogué evitar inicialment el «barratge madrileny» (carta de Tasis a Hurtado del 15 de maig de 1958). La censura autoritzà a la Selecta la publicació d'*Es té o no es té*, el juny de 1958, «amb una retallada salvatge de sis o set pàgines». Així i tot, Hurtado estava molt content de poder publicar la seva segona novel·la a Barcelona. Sens dubte, hi havia un abisme entre editar un llibre a Mèxic (amb una considerable aportació econòmica de l'autor) per a un públic esquifit com era el dels catalans d'Amèrica o fer-ho (en condicions i un públic més o menys «normals») en una col·lecció barcelonina com la Selecta (carta d'Hurtado a Tasis del 22 d'octubre de 1958). Com bona part dels

novellistes catalans del seu temps, Hurtado hagué de patir el dogal «arbitrari», «aleatori», «imprevisible» de la censura —adjectius que apareixen sovint en l'epistolari Hurtado-Tasis— en gairebé tots els seus llibres.

L'altra plataforma que feia possible de donar-se a conèixer com a escriptor exiliat —lluny, per tant, dels cenacles literaris de l'interior— eren els premis convocats a Barcelona que, en bona part dels casos, si se n'obtenia el guardó o un lloc destacat, facilitaven l'edició del text. En aquest terreny, tot i provar-ho infructuosament en diverses convocatòries (CORREGER 2016a: 123), aconseguí almenys quedar dues vegades finalista del premi de novel·la més important del moment: el Joanot Martorell de 1957 amb *Es té o no es té* (se l'endugué *El mar*, de Blai Bonet) i, el seu successor, el Sant Jordi del 1962, amb *Desarrelats* (el guanyà Manuel de Pedrolo amb *Balanç fins a la matinada*). Aquestes distincions —diguem-ne— consolatòries li permeteren, si més no, que totes dues novel·les fossin publicades, la primera el 1958 i la segona el 1964, a la Selecta. A propòsit de la bona posició aconseguida en el Joanot Martorell de 1957, Tasis en féu una lectura molt positiva i remarcà el fet que l'escriptor exiliat hi hagués obtingut «un resultat excel·lent», que el situava «en un lloc destacat entre els novellistes catalans d'avui» (lletra a Hurtado del 15 de desembre de 1957). Davant dels obstacles de la censura, que de vegades prohibia els textos premiats, Hurtado era conscient que les seves novel·les —per la temàtica que hi tractava i l'enfocament desacomplexat amb què ho feia— vorejaven els límits acceptables per l'infame *decòrum* oficial imposat pel règim franquista.

De tota manera, Hurtado no tingué gaire bona sort amb els premis literaris a què es presentà amb la intenció de guanyar-se un lloc preeminent en les lletres catalanes, fins al punt que, quan comprovà el poc interès que havia generat la novel·la *El cop de pedra en un bassal* —més tard rebatejada *Desarrelats*— en el Sant Jordi del 1962, que se situà molt enrere en les votacions, decidí —visiblement desenganyat— de «no tirar més a cap premi» i es planyé de ser «massa lluny» i, com a escriptor, d'haver «perdut l'impuls» (missiva a Tasis de l'11 de febrer de 1962). Com d'habitud, Tasis l'encoratjà a persistir en la «vocació d'escriptor» i a evitar que l'«empenta narrativa» es torcés

«per un premi guanyat o perdut» (carta de l'1 de març de 1962). Malgrat un període d'apatia literària, només atenuada en part per l'aparició de *La condemna* (1962) a la Selecta, Hurtado continuà molt atent a l'evolució de la novel·la catalana coetània: llegí amb especial interès, per exemple, *L'últim replà* (1962), de Josep M. Espinàs, guanyadora del premi Sant Jordi de 1961. Així, inclogué, en boca de la jove i cosmopolita Regina de *Desarrelats*, un judici lacònic i sever sobre la literatura catalana coetània, que trobava massa «encongida» (HURTADO 1964: 36).

La consecució del lloc de finalista en el premi Sant Jordi del 1962 per *Desarrelats* —en tant que membre del jurat, Tasis hi apostà fermament— tornà a engrescar Hurtado —que s'honorava com a «autor exiliat» d'haver arribat «per segona vegada a les portes del premi»— a reprendre l'escriptura d'una nova novel·la, *La dona marginal*, que romangué inacabada (carta a Tasis del 23 de desembre de 1962). L'acord dels membres del jurat del Sant Jordi per premiar *Balanç fins a la matinada* i deixar com a finalista, tot considerant-la «excel·lent», *Desarrelats* fou «unànim» (carta de Tasis a Hurtado del 20 de gener de 1963). Això no obstant, el goig inicial d'Hurtado es trasmudà al cap d'uns quants mesos en queixa amarga, quan s'exclamà amb un cert ressentiment del fet que la condició de finalista del Sant Jordi no en garantia l'edició: «En Pedrolo s'emportà tots els vots de la darrera votació, totes les peles del premi i tot l'honor de la publicació preferent. La Selecta sembla poc disposada a editar *Desarrelats* i quan jo arribi a Barcelona hauré de tractar d'anar barret en mà demanant com una gràcia de caritat que algú em faci el favor d'editar-la» (carta a Tasis de l'11 d'abril de 1963). De nou, Tasis lamentà que tingués tants entrebancs per a publicar *Desarrelats* a la Selecta, perquè d'ençà de la mort tràgica de Cruzet l'editorial anava de mal en pitjor, i que resultés infructuós de provar-ho amb els exquisits d'El Club dels Novel·listes, «tan carregats de manies», per tal com no admetien originals que no haguessin estat prèviament sol·licitats. A despit dels impediments, *Desarrelats* aparegué a la Selecta pels volts de Sant Jordi del 1964, encara que a misses dites, i, com sempre, Tasis es basquejà per fer-ne difusió entre els lectors i vendre'l a la llibreria de la Rambla.

Per bé que en general Hurtado i Tasis coincidien força en matèria literària —sense anar més lluny, tots dos tenien en molt bona consideració la novellística de Maria Aurèlia Capmany—, una de les discrepàncies més fortes i manifestes que exposaren en l'intercanvi epistolar fou la valoració crítica de la novella *L'ombra de l'atzavara* (1964), de Pere Calders, guardonada amb el premi Sant Jordi de 1963. Hurtado confessà a Tasis «el disgust» que havia tingut després de llegir la novella, tot i estar content pel fet que Calders hagués guanyat el premi, perquè opinava que l'obra no era «bona» i la intenció, «inadmissible» (carta del 20 de maig de 1964). Al seu entendre, Calders s'havia deixat guiar per «un inexplicable propòsit de rebentada» envers «un poble amic»: «el cas és especialment incompreensible quan és tan clar que, pels catalans de la nostra corda, Mèxic, es mereix, si més no, una mica de respecte». En canvi, Tasis trobava «excessiu» aquest judici sobre *L'ombra de l'atzavara*, el premi Sant Jordi més venut fins aleshores, atès que la caricatura caldersiana de Mèxic i d'alguns exiliats que hi vivien era «prou benèvola» i no hi havia pas cap afany «denigratori» (carta del 7 de juny de 1964). Tasis també es feia càrrec que la perspectiva de Calders, condicionada potser pel fet que no hagués triomfat «materialment» a Mèxic, resultava més difícil de comprendre per als exiliats catalans que no havien hagut de viure-hi «dificultats i *déchéances* com les que aclaparen l'heroi de *L'ombra de l'atzavara*». Contrastant amb aquestes opinions, el mateix Calders (2012: 183-184 i 187) al·ludia amb ironia a les reaccions crítiques desfavorables que havia suscitat *L'ombra de l'atzavara*, precisament una de les poques vegades que s'havia endinsat en «els camins de l'observació fidel, diguem-ne notarial»; a més d'assegurar que tot el que narrava en la novella era «rigorosament exacte», també negava que, en escriure-la, tingués «ni per un instant el propòsit de ferir ningú».

Posteriorment, Hurtado es queixà de nou que s'haguessin menysprejant les veus que, com la seva i la de Vicenç Riera Llorca, havien protestat pel tractament que la novella de Calders feia de Mèxic i mostrà una certa indignació per la lectura que n'havia efectuat la crítica barcelonina, considerant-la «objectiva», «benèvola» i fins «verídica» (lletra a Tasis del 21 de juny de 1964). En la ressenya publicada a *Serra d'Or* el juny de 1964, Tasis defensava *L'ombra de l'atzavara*

amb uns arguments que se situaven als antípodes de les prevencions que Hurtado havia adduït, ja que opinava que la novel·la abordava la temàtica de l'exili català a Mèxic «amb una precisió que endevineu total, gairebé fotogràfica» (CALDERS 2012: 230). Poc després, en privat, Tasis ratificava que els «ex-mexicans» retornats a Catalunya no havien trobat «gens exagerat», sinó més aviat «versemblant», el retrat que Calders hi oferia de Mèxic i dels refugiats catalans (carta a Hurtado del 14 de juliol de 1964). Mig any més tard, Hurtado encara persistí a defensar l'argument que no era possible que Mèxic fos exactament com Calders l'havia explicat en la novel·la (carta a Tasis del 21 de gener de 1965). La visió hurtadiana de Mèxic era molt més amable que la caldersiana, perquè se centrava en un sector —el dels catalans procedents de la burgesia— que havia viscut un exili més o menys afortunat, agraït amb el país d'acollida. Hurtado mateix en deixa constància en algunes obres: per exemple, al pòrtic a *Unes quantes dones* elogia les «terres acollidores de Mèxic» (HURTADO 1955: 8) i a *Es té o no es té* el narrador qualifica de «generosa i acollidora» la capital mexicana, per tal com oferia als catalans exiliats «un refugi segur i els permetia de treballar i viure» (HURTADO 1958b: 218).

D'altra banda, quan l'estiu de 1964 semblava que hi hauria una revivificació imminent —il·lusòria— de setmanaris en català (amb dos projectes: *L'Observador* i *Meridià*, promoguts per *Destino* i *El Correo Catalán*, respectivament), Tasis convidà Hurtado a col·laborar-hi, tenint en compte que havia demostrat que era ben capaç de fer «literatura àgil i brillant», si arribava a tenir alguna mena d'intervenció, com s'havia previst, en la pàgina literària de *L'Observador*, que, tanmateix, finalment no arribà a publicar-se (carta del 23 de març de 1965). L'abril de 1965, a instàncies de l'amic, Hurtado rebé la invitació de Mediterrà S.A. per a incloure un original seu en una col·lecció de novel·lística catalana —excloent-ne les traduccions— dirigida conjuntament per Pedrolo i Tasis. Aquest projecte editorial, que malauradament tampoc no reeixí, se centrava en l'autor de qualitat i pretenia publicar una obra cada mes «a un preu assequible i amb bona presentació, no de luxe» (carta de Tasis a Hurtado del 4 d'abril de 1965).

Ja afectat d'un càncer que el dugué a la mort al cap d'alguns mesos, tot i que ell sembla que no en tenia coneixement, la invitació a

participar en aquesta col·lecció de novel·la li suposà «una inesperada sorpresa» i un estímul per a tornar-se a posar a escriure. La primavera de 1965 Hurtado viatjà de nou a Barcelona per viure-hi «d'una manera al més semblant possible a la d'una estada regular», escriure-hi a pleret i fer-hi una vida reposada (RIERA LLORCA 1971: 81-82). En els sojorns a la capital catalana, Hurtado procurava d'anar a fer la xerrada amb el seu amic Tasis, «una visita obligada» per als exiliats catalans a Mèxic que viatjaven ocasionalment a Barcelona (carta a Tasis del 12 de novembre de 1960). En aquesta avinentesa, presencià el Sant Jordi barceloní, on pogué veure *Desarrelats* a les parades de llibres i signar-ne uns quants exemplars (TASIS 1965a: 171). L'estiu de 1964 Hurtado havia estat operat i els metges auguraven que no passaria el Nadal, però les revifalles de salut que experimentà el darrer any de vida induïren a crear falses expectatives de recuperació (carta de Vicenç Riera Llorca a Tasis del 12 d'agost de 1965). La fatal malaltia que el corsecava per dintre feu que, després de vint-i-cinc anys d'exili a Mèxic, el retorn periòdic a la ciutat nadiua es convertís en «definitiu». Hurtado morí a Barcelona el 27 de juliol de 1965. Tasis el sobrevisqué molt poc temps: traspassà d'un atac de cor a París el 4 de desembre de 1966. La mort escapçà massa aviat la plenitud de les seves trajectòries literàries, que encara podien donar molts bons fruits.

2. CRÍTIC LITERARI

Des de la publicació d'*Unes quantes dones*, primer llibre d'Odó Hurtado, Rafael Tasis seguí amb molta sol·licitud la seva evolució com a escriptor i, en la mesura del que era viable, escrigué una crítica de gairebé tots els seus llibres. Bon coneixedor de la literatura coetània, s'adonà de seguida de la singularitat de l'obra d'Hurtado, exempta dels condicionants i les limitacions —censura oficial, prohibicions, coartació de drets, coaccions morals, autocensura— amb què havien d'escriure i publicar els escriptors de l'interior. En aquest aspecte, la nota crítica apareguda a *Pont Blau* sobre *Unes quantes dones* saludà la «revelació d'un narrador català lliure de tots els complexos i de totes les censures externes i internes» (TASIS 1956: 30), que havien empetitit

el camp d'acció i d'experimentació dels escriptors de l'interior. Els contes d'Hurtado —Tasis en destacava «La Maria dels vint duros», «El caliu de la llar», «La partida de bridge» o «Va passar una estrella»— despuntaven pel tractament desinhibit de temàtiques que, des dels hipòcrites patrons morals imposats a la Catalunya franquista, eren atrevides i detonants.

Segons Tasis (1956: 31), *Unes quantes dones* tornava a la literatura catalana «el sentit de les realitats humanes», amb uns contes protagonitzats per un ventall d'heroïnes de carn i ossos, carregades de virtuts i febleses, ideals i passions, «éssers intel·ligents, honestos, directes, capaços de sacrificis i d'heroïsmes, i d'amagar llur heroïcitat sota el vel de la naturalitat més quotidiana». Entre els relats més reeixits del volum, Tasis remarcava també «El miracle de la Verge del Remei», que alguns lectors titllaven de «volterià», i «Una carta del passat», que tenia la virtut de sintetitzar «tota una pila de drames individuals i col·lectius d'aquesta època recent». A parer seu, *Unes quantes dones* feia aflorar la incipient vocació de novel·lista d'Hurtado, «cronista de la psicologia femenina catalana i narrador perfectament segur del seu ofici», a qui animava a sondejar «amb la seva innegable lucidesa de psicòleg i d'observador, les passions, les grandeses i les tares d'una societat que ell coneix prou i que, avui, està mancada d'un cronista alhora lúcid i entendrit» (TASIS 1956: 31). En privat, Hurtado li agrai que en aquesta crítica defensés amb tant d'encert les «heroïnes» d'*Unes quantes dones*, que interpretés de primera la seva intenció com a escriptor i, tot i les obstruccions que trobava per arribar al públic català de l'interior, que l'estimulés a continuar endavant (carta del 5 de febrer de 1956).

Després de llegir *L'Araceli Bru*, la primera novel·la d'Hurtado, «en un parell de vespres», Tasis en feu una interpretació minuciosa que destacava la tipificació «barcelonina» dels personatges, la modernitat de to i la correcció de l'estil, «amb el mínim d'audàcia que cal per plantejar situacions i resoldre-les» (missiva a Hurtado de l'11 de setembre de 1958). Per a Tasis, *L'Araceli Bru* contrastava amb el psicologisme recargolat d'*El viatge* (1957), de Xavier Benguerel, i el pseudotranscendentalisme d'*El mar* (1958), de Blai Bonet, i corroborava que la seva novel·lística estava destinada a conquerir «un extens públic

femení, cosa per altra banda indispensable per a la novel·la catalana». Una afirmació que Hurtado desitjà que esdevingués profètica, per tal com fins aleshores només havia tingut un públic «limitat», encara que, en efecte, fos «predominantment femení» (carta a Tasis del 22 d'octubre de 1958). El cas és que *Es té o no es té* gaudí, com Tasis testimoniava, d'una bona acollida entre el públic de l'interior per l'amenitat i per l'interès (carta a Artur Bladé i Desumvila del 9 de novembre de 1958).

Val la pena de fer un incís a propòsit d'*El mar*. En publicar-se aquesta novel·la, que el 1957 s'endugué el premi Joanot Martorell, tant Tasis com Hurtado coincidiren a valorar-la negativament. Tasis trobà el llibre de Bonet «mal escrit, desordenat, d'un tremendisme justificat només a estones i, molt sovint, repugnant» i deplorà que el jurat, bo i premiant-lo, hagués fet «un flac servei a l'editor, a l'autor i al públic» (carta a Hurtado del 15 de maig de 1958). Al seu torn, encuriosit per saber què tenia l'obra que l'avantatjà en el premi, Hurtado també en feu una lectura desfavorable, en què, tot i reconèixer la poèticitat i la força expressiva de l'autor, lamentava que fos «un seguit de truculències sense sentit» (carta a Tasis del 22 d'octubre de 1958). Uns quants dies més tard, Tasis insistí que no li havia agradat *El mar* i reblà el clau d'una lectura molt dura amb una rebentada insòlita en la seva labor crítica: «Truculenta, de mal gust, a estones pèssimament escrita, repugnant, sense arribar a la pornogràfica —això, almenys, li hauria donat un cert atractiu, que tampoc no té— fa molt poc honor al jurat que va preferir-la a la teva, i la comparació, si algú la fa, no serà gens favorable a la narració tan descosida del jove poeta tuberculós de Santanyí» (lletra a Hurtado del 9 de novembre de 1958).

«Dos vespres» també trigà Tasis a llegir *Es té o no es té*, la segona novel·la d'Hurtado, que li comentà, en privat, així que sortí publicada. En posà en relleu la descripció dels «cercles més afortunats de la colònia catalana de Mèxic» i el tractament temàtic desinhibit de les relacions sentimentals, dos aspectes que feien excepcional l'obra «dintre la novel·la catalana, tan tímida a enfocar certs temes i tan preocupada de falsos transcendentalismes o de psicologies confuses i arbitràries» (carta a Hurtado del 9 de novembre de 1958). Addicionalment, la nota crítica que, dos mesos més tard, publicà a *Pont Blau*

sobre *Es té o no es té* remarcava el fet que Hurtado escrivís des de l'exili mexicà i, com Artur Bladé i Desumvila, fos donat a conèixer entre el públic de l'interior amb la publicació a la Biblioteca Selecta (TASIS 1959: 2). Després de traçar una breu panoràmica de la nòmina d'escriptors que garantien la persistència de la literatura catalana a l'exili mexicà, Tasis (1959: 3) reputà *Es té o no es té* de molta més ambició temàtica i tècnica que *L'Araceli Bru* i, aprofitant l'ocasió, criticà que no s'hagués endut el premi Joanot Martorell de 1957, concedit, com hem vist, a *El mar*, una novel·la que qualificava —ara públicament— de «patètica i descordada» i que contrastava amb les virtuts de la d'Hurtado: «un llenguatge planer i eficaç, d'una absoluta correcció i una gran dignitat».

Les qualitats que Tasis detectava a *Es té o no es té* permetien «atènyer un gran públic» —sobretot femení— que se sentiria atret pel postulat que indicava el títol, referent al do de la seducció amorosa. Entre altres aspectes, Tasis (1959: 3-4) també subratllava l'uropeïtat del món que Hurtado presentava en les dues primeres novel·les: «la societat burgesa barcelonina de l'avantguerra, dispersada o transformada pel gran treball», i també el fet de centrar-se en la societat barcelonina de tres èpoques diferents, els «“feliços” vint-i-tants, els anys de la República i els anys cinquanta-i-tants», per bé que, en la tercera part, es descrivia «de mà mestra, i de primera mà també, un retrat de la societat dels refugiats catalans a Mèxic, amb llurs tics, llurs enyoraments, llurs complexos i llurs fidelitats en el record i en l'esperança, que donen a aquesta secció del llibre un valor de document fidel». L'entusiasme de Tasis per la segona novel·la d'Hurtado el duia a proclamar que, per la categoria i el gruix que demostrava, excellia entre les que, en la darrera dècada, havien animat el panorama de la novel·lística catalana.

La predilecció de Tasis per *Es té o no es té* es reiterà en els articles publicats quan Hurtado ja era mort. A «Odó Hurtado, novel·lista de l'amor», tornà a posar en relleu la importància d'aquesta obra en el conjunt de la novel·lística de l'autor: «Pels ambients que descrivia, i que constituïen, ells sols, una contribució preciosa a l'estudi de la vida catalana, a dintre i a fora del país, pels personatges que pintava, per l'especial dualitat que s'establí entre els protagonistes per aquell im-

placable dilema que el títol plantejava, *Es té o no es té* consagrava —si se'm permet el clixé— Odó Hurtado com a novel·lista català de categoria» (TASIS 1965a: 170). En la necrologia apareguda a *Serra d'Or*, feia un pas més en la valoració positiva d'*Es té o no es té* com a «novel·la barcelonina», tant pels personatges com pel marc, entre els anys vint i trenta, de les dues primeres parts i, tot i que l'acció se situés a Mèxic, en els anys cinquanta, «en el moment que les primitives inseguretats de l'exili s'havien convertit, per a la majoria dels catalans, en una benestant tranquil·litat» (TASIS 1965b: 60-61).

Tasis llegí *La condemna*, tercera novel·la d'Hurtado, com a membre del jurat del premi Joanot Martorell 1959. Concedit a *Animals destructors de lleis*, de Ricard Salvat, l'obra d'Hurtado hagué de competir amb escriptors de relleu com ara Mercè Rodoreda, Joaquim Amat-Piniella, Lluís Ferran de Pol o Joan Perucho. Confidencialment, Tasis li feia saber que *La condemna* havia estat «molt elogiada» pels membres del jurat, «llevat de la seva darrera part i el desenllaç, que els semblà fals», una opinió que en part ell mateix compartia, perquè li feia l'efecte que era molt millor l'acció que transcorria a França, i no acabava de veure, «en el nostre clima, el caràcter i el temperament de la teva heroïna» (carta a Hurtado del 14 d'abril de 1960). Com els altres membres del jurat, Tasis l'havia recomanada, juntament amb altres obres, als editors perquè la publicuessin. Val a dir que, així mateix, Tasis li insinuà un apunt crític sobre *Un mite*, editada per Albertí el 1959, una novel·leta «que s'empassa com a bresques», però que trobava «poc treballada en profunditat i una mica indecisa en el desenllaç». No obstant això, com sempre havia fet, incitava Hurtado a persistir en la novel·la de «tipus femenins», en què podia aconseguir, com a *Es té o no es té*, «obres molt meritòries i de gran èxit de públic». En publicar-se *La condemna*, Tasis la rellegí i confirmà les impressions de la primera lectura, en el sentit que li semblava molt més interessant «la part parisenca» —deutora de l'experiència de l'autor durant els anys viscuts a París entre 1937 i 1939—, com a «pintura exacta i viva del que podríem dir-ne el “primer exili” de la nostra guerra», que no pas la segona part, en què l'acció s'esdevé a Catalunya, perquè li resultava de difícil comprensió «la psicologia de la protagonista» (carta a Hurtado del 7 de setembre de 1962).

Com hem apuntat, arran de la mort de l'amic, Tasis publicà un extens article intítulat «Odó Hurtado, novellista de l'amor» a *Xal·loc*, de Mèxic, i una sentida necrologia a *Serra d'Or* (TASIS 1965a i b), que d'alguna manera fixaren la imatge que ha romàs de l'obra hurtadiana. En el primer, a més de rememorar la relació personal que hi tingué, valorava la irrupció d'Hurtado en les lletres catalanes a partir d'*Unes quantes dones*, ratificava l'interès de la novel·la *Es té o no es té*, «una de les més importants que ha donat la narrativa catalana en els darrers cinquanta anys», i definia Hurtado amb l'etiqueta afortunada, però un xic reduccionista, de «novellista de l'amor», atès que «es complaïa a presentar personatges femenins adorables d'aspecte extern, però carregats de preocupacions, d'egoismes o de neguits». En la necrologia, Tasis emfasitzava el fet que tots els llibres al·ludien al «problema vital i sociològic que és l'exili» i, especialment a *Desarrelats*, el del «retorn» i les dificultats d'adaptació; insistia també en el caràcter tardà de la seva obra, iniciada a 52 anys, i tornava a ressaltar *Es té o no es té*, que en aquest cas reduïa a «una de les novel·les més interessants dels darrers vint anys, dintre la literatura catalana». Tot reconeixent-lo com a «ben estimable», valorava el conjunt del corpus en aquests termes: «una producció narrativa que encaixa amb perfectes drets dins el marc de l'actual novel·la, que té una novetat d'ambients, de personatges, de diàlegs, compatible amb un valor de testimoniatge permanent d'una època que l'autor hagué de viure».

Ampliem ara mínimament, per contextualitzar millor l'obra d'Hurtado, el focus d'atenció a la novellística de la postguerra. En un balanç sobre la literatura catalana dels anys cinquanta, Rafael Tasis (1961: 45) qualificava la reviscolança dels diversos gèneres com una «segona Renaixença literària». Després de les enormes dificultats de la dècada dels quaranta, la represa de la novel·la havia estat, segons ell, «total», i en feia una extensa i detallada llista de noms, consagrats i debutants: Odó Hurtado hi apareixia de costat de Ramon Planes, Joaquim Amat-Piniella, Joan Perucho, Lluís Ferran de Pol, Joan Vila Casas o Jordi Sarsanedas entre els que havien donat proves de la seva aptitud i, més que una prometença, eren ja «una realitat» que n'assegurava feliçment «la continuació» (TASIS 1961: 51).

Tres anys més tard, el setembre de 1964, quan Hurtado ja havia publicat tota l'obra, en l'enquesta als crítics literaris que feu *Serra d'Or*, Tasis estimà, amb coneixement de causa, que les novel·les més «importants i significatives» publicades en català entre 1919 i 1963 eren, per aquest ordre, alguns dels volums d'*El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer; *Incerta glòria*, de Joan Sales, i *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda, el títol que generà més consensos entre la crítica coetània (MANENT 1964: 54). El nom d'Odó Hurtado, com és lògic d'altra banda, no era citat per cap dels dinou crítics que respongueren una enquesta que, com Joan Sales s'envania, havia donat el triomf aclaparador a *La plaça del Diamant*, valorada per catorze dels dinou crítics consultats com la millor novel·la catalana des del 1939 (RODOREDA & SALES 2008: 218-219 i 221-224).

En aquest punt, cal tenir present que, a despit que Tasis adjectivés Sales de «foll» (carta a Hurtado del 29 d'abril de 1962), el projecte d'El Club dels Novel·listes que capitanejava l'autor d'*Incerta glòria* —amb controvèrsies i polèmiques incloses— s'avenia amb el desiderat tasià d'aconseguir un públic com més nombrós i variat millor per a la novel·la catalana. Com escrivia Sales a Rodoreda en una carta del 17 de maig de 1961, El Club dels Novel·listes tenia com a motivació principal «buscar lectors per als novel·listes catalans, perquè sense lectors no hi ha novel·lística possible» (RODOREDA & SALES 2008: 43). Els trencacolls de Sales per a aconseguir editar i difondre una novel·la de la magnitud de *La plaça del Diamant* —que es poden resseguir de prop en l'intercanvi epistolar amb Rodoreda— són ben reveladors de la difícil situació editorial a Catalunya durant la dècada dels seixanta que, a més de les restriccions oficials, continuava patint la manca endèmica d'un públic lector capaç d'apuntalar amb solidesa un mercat literari (en) català.

És evident que Hurtado jugava en una categoria de visibilitat secundària respecte a Manuel de Pedrolo i Maria Aurèlia Capmany, dos dels novel·listes en actiu que Tasis (2016: 249-280) fou dels primers a reivindicar amb armes i bagatges, o en relació amb Mercè Rodoreda, Llorenç Villalonga i Josep M. Espinàs, per citar els noms que havien reunit el màxim de vots en l'enquesta literària de *Serra d'Or* (MANENT 1964: 52). Així i tot, la publicació de les novel·les d'Hurtado a l'interi-

or i l'aval crític tasià han de situar-se en el context de les limitacions estructurals i mentals que hem apuntat simptomàticament a propòsit de *La plaça del Diamant*. A l'interior, on la recepció crítica de les seves novel·les no fou gaire afinada ni entusiasta (TORRES 1961; CARBÓ 1962; FAULÍ 1964; TORRES 1965), Tasis es convertí en el valedor literari més autoritzat i penetrant de la proposta d'Hurtado, per bé que ho hagués de fer, si us plau per força, des de les pàgines de *Pont Blau*, en què, això sí, tenia llibertat plena per a expressar-se com li plagués.

Tot i la diferència d'estils i perspectives, Tasis verificava en l'obra d'Hurtado en bona part el model novellístic que, com a crític, defensava i, com a escriptor, practicava: una novel·la urbana, d'inspiració barcelonina, que s'erigís en una crònica d'una època i d'una generació i que, en la mesura del possible, fos moderna i atrevida en termes morals (BACARDÍ & FOGUET 2015b i SUNYER 2016). A *Tres*, per exemple, Tasis hi havia volgut deixar testimoni d'una generació i d'una època —les seves—, però també havia volgut contribuir a escriure una obra inspirada en la capital catalana, seguint la dèria que tenia com a crític —ja des del temps de *La Publicitat* i *Mirador* (ISARCH 2016: 71-75)— de reivindicar que els novellistes s'enfrontessin «amb la gran pedrera de novel·les que és Barcelona» (carta a Hurtado del 18 de novembre de 1962), una fórmula, val a dir-ho, defensada en termes gairebé idèntics a *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (1935) i, més implícitament, a *La novel·la catalana* (1954). Darrere d'aquesta proposta, tan vigent encara, hi havia l'anhelat objectiu —no ho oblidem— d'engrandir el públic lector de novel·la catalana. Una obsessió ben raonable que compartien altres crítics, com ara Domènec Guansé (1966: 241), el qual justament valorà Hurtado com un novellista que, amb *Es té o no es té* i *Desarrelats*, podia «contribuir a crear un públic».

Des d'*Unes quantes dones*, Tasis percebé lúcidament la modernitat, el cosmopolitisme i la transgressió moral que suposava l'aposta narrativa d'Hurtado en un context hostil d'(auto)censura i de limitacions extraliteràries com era el de la Catalunya de la postguerra franquista. Moltes de les protagonistes d'*Unes quantes dones*, barcelonines instal·lades en l'exili mexicà, elegants i modernes, sense problemes econòmics, viuen la seva feminitat pública i privada —i sobretot els afers sentimentals o directament sexuals— amb una independència i

una llibertat que se situava a anys llum del rígid codi masculista de la moralitat imperant en plena dictadura. En el cas de les dones casades, el matrimoni esdevé sovint un fracàs, una frustració o un desencís que eventualment deriva —amb naturalitat, sense gaires escarafalls— cap a l'adulteri en potència o consumat, el qual, nogensmenys, no altera el benestar conjugal. A «La Maria dels vint duros», un dels contes destacats per Tasis, Hurtado s'atreveix àdhuc a descriure els avatars d'una noia de Gràcia, balladora de sardanes, que plàcidament, sense estridències, es guanya la vida amb la prostitució, fins que troba l'amor en un aristòcrata catòlic que irònicament li capgira l'existència.

Amb l'aparició de les novel·les d'Hurtado, *L'Araceli Bru*, *Es té o no es té*, *Un mite*, *La condemna* i *Desarrelats*, Tasis topà amb un model novellístic afí que projectava les patologies amoroses i sentimentals d'uns personatges d'ascendència burgesa i barcelonina —en especial, femenins—, en el teló de fons més o menys tènue de Barcelona o, com una derivació lògica, l'exili mexicà dels sectors benestants de l'arc cronològic que va de la dècada dels vint a la postguerra europea (CORRETER 2016*a* i *b* i 2017*a* i *b*). Com copsà la perspiciàcia crítica de Tasis, els conflictes sentimentals que plantejaven les novel·les d'Hurtado esdevenien un pretext per a retratar «un fons social», per dir-ho en termes de Vicenç Riera Llorca (1971: 66-67), inequívocament barceloní.

La passió amorosa i les vicissituds posteriors que viu la protagonista de *L'Araceli Bru* tenen com a escenaris els àmbits de feina i lleure de la burgesia —en particular, dels sectors professionals liberals— de la Barcelona de preguerra. A *Es té o no es té*, els catalans de l'exili a Mèxic que hi havien fet fortuna, «la neoburguesia de la diàspora» (FUSTER 1972: 381), es mouen en ambients que semblen una mera translació a la capital mexicana dels espais de sociabilitat de la burgesia liberal barcelonina: viuen aïllats del país i la societat d'acollida en cercles endogàmics, benestants, en barris residencials, com Las Lomas de Chapultepec —l'equivalent a la zona alta de Barcelona—, i es troben a Mèxic «com a casa», encara que s'enyorin profundament d'una Catalunya idealitzada. A *Un mite*, tot i la indefinició de temps i espai, s'hi evocuen els ambients teatrals de la Barcelona d'entreguerres contraposats a l'esperit emprenedor de la burgesia industrial del període.

La Núria Albareda de *La condemna*, filla única d'una nissaga adinerada de Barcelona, es belluga inicialment en els cenacles catalans del daurat exili parisenc prorepublicà, però, un cop integrada a la Catalunya de postguerra, torna als orígens i —en una pirueta més aviat inversemblant, com Tasis indicava— fa una immersió en l'alta burgesia més tradicional i conservadora. L'illusionat retorn a Catalunya de l'Eladi de *Desarrelats*, amb el propòsit com més va més evident de recuperar un amor de joventut, s'endú el desengany de trobar-se una burgesia barcelonina obsedida pels diners i plenament integrada al règim franquista, molt allunyada del cosmopolitisme i l'obertura de la Barcelona de preguerra i del Mèxic de les acaballes de la dècada de 1950.

Un altre dels aspectes que Tasis assenyalà de la novel·lística d'Hurtado és la insòlita intrepidesa moral amb què tracta la temàtica amorosa i sexual (FOGUET 2014). Les dones de les seves novel·les —de l'Araceli Bru a la Teresa de *Desarrelats*, tot passant per l'Eulàlia d'*Esté o no es té*, la Pilar Blajot d'*Un mite* i, amb matisos, la Núria de *La condemna*— viuen les relacions sentimentals com una decisió pròpia i fins es plantegen la possibilitat de tenir una aventura amorosa fora del matrimoni o d'escapar-se lluny amb l'amant per emprendre una nova vida, encara que finalment, per comoditat o per escrúpols morals, no s'atreveixin a precipitar una ruptura conjugal irreparable.

Tot amb tot, l'esperança final d'Araceli Bru, un cop casada ben bé per resignació, és d'un atreviment moral per l'època que, juntament amb la seva intrèpida vida sentimental i el realisme d'algunes escenes amatòries, expliquen que la novel·la fos prohibida per la censura franquista. En canvi, la Pilar Blajot d'*Un mite* —una *nouvelle* considerada amb lògiques reserves crítiques per Tasis— tampoc no trenca amb el marit: després de sentir la desolació d'un segon matrimoni fracassat, al qual sacrifica la carrera d'actriu, s'adona de la inutilitat d'un gest d'heroïna romàntica carregada de supèrbia i arriba a l'extrem d'abandonar la llar i retornar a l'escena, però, com insinua el desenllaç, sense trencar el lligam conjugal. Malgrat les raonables prevencions tasianes envers la seva psicologia, la Núria Albareda de *La condemna* manté de molt jove un idil·li accidentat i tempestuós, que la família d'ella reprova per «immoral», amb un artista vienès de pintura abstracta,

però, de tornada a Barcelona després del fracàs de l'aventura, es casa amb un industrial ric i hi té fills, i s'instal·la en una vida regalada de gran senyora; després de cometre inconscientment adulteri quan el pintor austríac va a buscar-la a Barcelona, esglaiada pel que ha fet, torna a casa del marit amb la sensació d'haver estat «condemnada» pel seu pecat de joventut. Absorbida per la moral catòlica dominant i la hipocresia resclosida dels sectors benestants en què viu, la Teresa de *Desarrelats* vol i dol, admet que no estima el marit i que pot «pecar de pensament» amb Eladi, però els escrúpols morals, el pudor com a dona casada, el sentiment de culpabilitat, l'arrelament a Barcelona i la prudència, la covardia i la por li impedeixen de lliurar-se a la crida de «la darrera joventut»; una crida que tant Eladi com Joana, la millor amiga de Teresa, molt més oberta i decidida, estan disposats a no deixar-se perdre.

3. A MANERA DE COROL·LARI

La relació de Rafael Tasis amb Odó Hurtado demostra de manera exemplar com el crític barceloní tingué un paper molt actiu a l'hora de traçar ponts entre la literatura catalana feta a l'exili i els intents de reconstrucció de les cendres d'un sistema literari —bàsicament, fonamentat en premis i editorials— sotmès a la censura i a les limitacions repressives del règim franquista. Com hem vist, Tasis exercí a consciència de confident i de crític literaris d'Hurtado i, en l'àmbit privat de la correspondència o en els articles a *Pont Blau*, valorà com un model vàlid i necessari —molt similar al que ell mateix practicava com a escriptor— la seva proposta novel·lística. Si més no, per dues raons: d'una banda, reflectia els comportaments i les actituds d'un determinat sector de la societat catalana, el de la «neoburgèsia» nascuda del trasbals del 1939 a l'exili mexicà o a l'interior, i, de l'altra, per la desinhibició moral i la sensibilitat en el tractament de les relacions sentimentals, podia atreure un públic lector —especialment, femení— a les lletres catalanes, tan mancades del contacte directe amb una base lectora generosa i diversa. En un context de renovellament literari, Tasis detectà de seguida —atent observador com era de l'evolució de la nar-

rativa catalana coetània— la modernitat d'enfocament i la gosadia moral d'*Unes quantes dones* i, en aparèixer les cinc novel·les d'Hurtado en només sis anys (1958-1964), s'afermà en la idea que, amb obres com *Es té o no es té*, aquest escriptor exiliat a Mèxic des del 1940 estava cridat a ocupar un lloc rellevant en la novel·lística catalana contemporània.

BIBLIOGRAFIA

- BACARDÍ & FOGUET (2015a): Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, «El punt mitjà», dins: Rafael Tasis, *El revulsiu del catalanisme*, Valls: Cossetània, p. 7-27.
- (2015b): «Rafael Tasis, novel·lista», dins: Rafael Tasis, *Muntaner*, 4, Muro: Ensiola, p. 215-230.
- BARAS (1984): Montserrat Baras, *Acció Catalana, 1922-1936*, Barcelona: Curial.
- CALDERS (2012): Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- CAMPS ARBÓS (2016): Josep Camps Arbós, «L'epistolari de Rafael Tasis: un nus de comunicacions entre la Catalunya franquista i el món de l'exili», dins: *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, ed. de Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 159-189.
- CARBÓ (1962): Joaquim Carbó, «Odó Hurtado: *La condemna*», *Serra d'Or*, núm. 12 (desembre), p. 46.
- CLOTET & TORRA (2010): Jaume Clotet i Quim Torra (ed.), *Les millors obres de la literatura catalana (comentades pel censor)*, Barcelona: Acontravent.
- CORRETTGER (2016a): Montserrat Corretger, «Odó Hurtado: compromís literari des de l'exili», dins: *El compromís literari en la modernitat. Del període d'entreguerres al postfranquisme (1920-1980)*, ed. de Montserrat Corretger, Pompeu Casanovas i Vicent Salvador, Tarragona / Melbourne: Universitat Rovira i Virgili / Royal Melbourne Institute of Technology, p. 119-144.
- (2016b): «Odó Hurtado: a novelist with republican roots», dins: *The Myths of the Republic: Literature and Identity*, ed. d'Emili Samper, Kasel: Reichenberger, p. 179-200.

- (2017a): «The literature of exile after 1939: a bridge between Catalan collective memory and identity», *Journal of Catalan Intellectual History*, núm. 11, p. 68-82.
- (2017b): «Escriure l'exili: Mèxic, Santo Domingo i Xile en la narrativa de Vicenç Riera Llorca, Domènec Guansé i Odó Hurtado», dins: *Els catalans i llatinoamèrica (s. XIX i XX). Viatges, exilis i teories*, ed. de Corinna Albert, Roger Friedlein i Imma Martí Esteve, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 89-111.
- FAULÍ (1964): Josep Faulí, «Nacida en América», *Diario de Barcelona* (6 juny), p. 38.
- FOGUET (2014): Francesc Foguet, «Pòrtic», dins: Odó Hurtado, *Vendaval*, Lleida: Punctum, p. 7-17.
- FUSTER, Joan (1972): Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial.
- GUANSÉ (1966): Domènec Guansé, *Abans d'ara (Retrats literaris)*, Barcelona: Proa.
- HURTADO (1955): Odó Hurtado, *Unes quantes dones*, Mèxic: Xaloc.
 - (1958a): *L'Araceli Bru*, Mèxic: Xaloc.
 - (1958b): *Es té o no es té*, Barcelona: Selecta.
 - (1959): *Un mite*, Barcelona: Albertí.
 - (1962): *La condemna*, Barcelona: Selecta.
 - (1964): *Desarrelats*, Barcelona: Selecta.
- ISARCH (2016): Antoni Isarch, «Rafael Tasis en els debats novel·listics del seu temps», dins: *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, ed. de Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 53-81.
- MANENT (1964): Albert Manent, «Enquesta: els crítics davant la literatura catalana (1939-1963)», *Serra d'Or*, núm. 9 (setembre), p. 52-58.
- RIERA (1971): Vicenç Riera Llorca, «Odó Hurtado», dins: *Nou obstinats*, Barcelona: Selecta, p. 59-82.
- RODORÉDA & SALES (2008): Mercè Rodoreda i Joan Sales, *Cartes completes (1960-1983)*, ed. de Montserrat Casals, Barcelona: Club Editor.
- SUNYER (2016): Magí Sunyer, «Les novel·les de Rafael Tasis: crònica d'unes il·lusions estroncades», dins: *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, ed. de Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 83-100.
- TASIS (1956): Rafael Tasis, «Unes quantes dones, per Odó Hurtado», *Pont Blau*, núm. 39 (gener), p. 30-32.
 - (1959): «Es té o no es té», *Pont Blau*, núm. 75 (gener), p. 2-4.

- (1961): «Cent mesos de literatura catalana», *Pont Blau*, núm. 100 (febrer), p. 45-53.
 - (1965a): «Odó Hurtado, novellista de l'amor», *Xaloc*, núm. 9 (setembre-octubre), p. 169-171.
 - (1965b): «Odó Hurtado (1902-1965)», *Serra d'Or*, núm. 11 (novembre), p. 59-62.
 - (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
 - (2016): *Lectures de postguerra*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TORRES (1961): Estanislau Torres, «Odó Hurtado: *Es té o no es té*», *Serra d'Or*, núm. 5 (maig), p. 20-21.
- TORRES (1965): Estanislau Torres, «*Desarrelats*, d'Odó Hurtado», *Serra d'Or*, núm. 3 (març), p. 59.

LA RELACIÓ EPISTOLAR DE VICENÇ RIERA LLORCA
AMB RAFAEL TASIS

JOSEP FERRER I JOAN PUJADAS
FUNDACIÓ PERE COROMINES

El periodista, escriptor i activista Rafael Tasis i Marca (Barcelona, 1906 – París, 1966), el corresponçal per antonomàsia de la revista *Pont Blau* a Barcelona, començava la seva autobiografia, *Mentre encara me'n recordo* (1951), amb els mots següents: «Moltes vegades ha estat formulat, amb raó —jo mateix el dec haver articulat—, el plany que la manca de documents autobiogràfics complets, diaris i memòries, privi les lletres catalanes d'un element preciós per a la crítica i la història literàries com són aquestes aportacions personals que a totes les literatures constitueixen un capítol indispensable de la literatura —i no solament de la literatura, sinó de la història» (TASIS 2011: 269).

Malauradament, fent realitat una altra vegada aquest plany inicial, aquesta biografia restà incompleta: només abraça la infantesa i adolescència de Tasis. Sense cap mena de dubte, també podríem ampliar aquesta queixa al camp de la correspondència. I n'és un bon exemple, precisament, i malauradament, la correspondència de Vicenç Riera Llorca (Barcelona, 1903 – Pineda de Mar, 1991), perquè tenia «intenció de destruir» el seu arxiu, com reconeixia en la carta adreçada al seu amic Joan Ferrer el 27 d'abril de 1985, que acompanyava una mostra d'una quarantena de cartes de la seva relació epistolar amb diversos corresponçals: «Encara que tingui intenció de destruir el meu arxiu i encara que cap d'aquestes cartes no revela cap secret polític ni fa referència a cap fet important, t'agrairia que, un cop n'hagis fet l'ús que creguis convenient, sense cap pressa, me les tornessis». Només, afortunadament, es va salvar de la crema, fora d'alguna altra carta escadussera, el patracol que contenia la joia de la corona: la correspondència entre Joan Fuster i Vicenç Riera Llorca (1993).

No sabem els motius pels quals Riera Llorca va prendre aquesta decisió dràstica. No sembla que hi haguessin raons objectives. Potser

fou, i entrem completament en el camp de l'especulació, perquè ja havia deixat constància del seu testament vital biogràfic a *El meu pas pel temps (1903-1939)*, que aplegava les memòries de la primera part de la seva vida fins al final de la Guerra Civil. I havia deixat enllestit, que es publicà de manera pòstuma, *Els exiliats catalans a Mèxic*, assaig històric en què recollia abundant documentació sobre l'exili a Mèxic i la comunitat catalana d'aquell país d'acollida, de la qual fou sempre un membre molt actiu. D'altra banda, també cal recordar que tota la producció novel·lística de Riera Llorca és un intent d'aixecar un fris a la «memòria» (FUSTER 1988: 385). Potser no volia que interpretacions posteriors tergiversessin el fil dels fets dels quals ell ja havia deixat testimoni personal escrit, i novel·lat. En fi, *chi lo sa!*

Sigui com vulgui, la relació epistolar entre Riera Llorca i Tasis ha quedat reduïda, pràcticament, a les cartes conservades al Fons Tasis. En concret, en són 87, escrites entre 1953 i 1966 —per referències internes podem consignar la pèrdua de fins a 69 cartes de Tasis a Riera Llorca, fet que ens portaria a un volum inicial de 156. La primera de les cartes conservades és datada a Mèxic l'11 de juny de 1953 i la darrera, també de Riera, porta data de 19 de setembre de 1966, pocs mesos abans de la sobtada mort de Rafael Tasis, esdevinguda a París el 4 de desembre de 1966 a l'edat de 60 anys. Totes les cartes conservades són de Riera Llorca, a excepció de dues: una postal colectiva enviada des de Montserrat el 12 de febrer de 1954 per Joan Fuster, Ramon Aramon i Rafael Tasis, que donava testimoni —«Molts records des del cor del Principat»— del primer viatge del brillant assagista valencià a la capital catalana, patrocinat pel grup de *Pont Blau*, per presentar en societat el seu opuscle *La poesia catalana fins a la Renaixença* (1954) (FUSTER & RIERA LLORCA 1993: 330), i una altra, aquesta sí de Tasis, datada a Barcelona el 2 de febrer de 1958, una carta llarga en què s'ha perdut l'encapçalament (TASIS 2011: 403-416). Precisament, el contingut i el to d'aquesta carta fa lamentar encara més la pèrdua de la part de la correspondència de Rafael Tasis. Hi esbossava un retrat biogràfic personal, que havia de servir de base a una conferència de Riera sobre l'obra de Tasis dins d'un cicle setmanal —«Els llibres i els autors»—: «Jo conec tota la vostra obra publicada i puc donar-hi la meva opinió, però això no és prou: necessitaria unes quartilles vostres

sobre la idea que teniu de la pròpia obra: estímuls, propòsits, influències, tria de temes, obstacles, treballs inèdits... [...] Els futurs oients semblen interessats a conèixer detalls de la situació familiar dels autors, per tal d'explicar-se millor el seu caràcter i la seva obra. Espero sortir-me'n» (Mèxic, 27 de gener de 1958).

Tot i que la correspondència és contínua des de 1953 fins a 1966, hi ha una llacuna inexplicable que segurament també cal atribuir a la pèrdua de les cartes corresponents: no n'hi ha cap de 1959; fan un salt des de la del 21 de novembre de 1958 a la del 16 d'octubre de 1960, que, d'altra banda, és l'única conservada d'aquell any.

La correspondència conservada de Riera Llorca amb Rafael Tasis s'inicia amb una carta breu datada a Mèxic l'11 de juny de 1953, en què Riera Llorca, com a secretari del jurat que presidia una patum com Lluís Nicolau d'Olwer, li comunica que la seva novel·la *Tres* havia estat la guanyadora del premi Catalònia, concurs de novel·les que havia convocat Avel·lí Artís i Balaguer, editor de *La Nostra Revista*. El veredict del jurat s'endarrerí més de tres anys per raons de logística —alguns dels membres del jurat vivien fora de Mèxic— i de finançament —l'impulsor del premi passava per una de les seves cròniques etapes de poca solvència econòmica (RIERA LLORCA 1994: 130-131). No es tracta, en aquest cas, d'una carta purament formal i protocol·lària, tot i el tractament de «vós», habitual a l'època en el gènere epistolar, que es mantingué fins a la carta del 5 de setembre de 1962. Alguna cosa en el to de la lletra fa entendre una coneixença prèvia. I efectivament era així.

Riera Llorca i Tasis eren coetanis, tots dos havien nascut a Barcelona amb una diferència de tres anys: Riera Llorca, l'any 1903, i Tasis, l'any 1906. Ara bé, Riera Llorca havia nascut en el barri obrer i menestral del Poble-sec, el seu pare era mestre d'aixa i ebenista i va morir l'any 1906, quan ell era petit, fet que va obligar que una part de la família es traslladés a Capdeterme (o Cap de Terme), al límit entre els municipis de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant (Baix Camp) i l'Ametlla de Mar (Baix Ebre), acollida per un tiet vidu, fins que Riera feu deu anys, quan la família es tornà a reagrupar a Barcelona. Tasis, en canvi, havia nascut al carrer de Provença, al petitburgès Eixample barceloní, al costat del forn de pa que tenien els avis materns; el seu

pare treballava d'impressor a la botiga i impremta familiar del carrer de Tallers (TASIS 2012: 17). Tots dos tingueren una formació bàsica: Tasis, al col·legi dels salesians del carrer de Provença, i Riera Llorca, als jesuïtes del Clot. Tots dos deixaren els estudis a tretze anys per començar a treballar en feines de despatx, però el virus literari i polític ja els havia infectat. A partir d'aleshores ambdós inicien un procés d'autoformació, que de mica en mica els conduirà al món del periodisme i de la literatura.

Riera Llorca milità sempre en els rengles del socialisme català, inicialment dins l'òrbita de la Unió Socialista de Catalunya, que capitanejaven Rafael Campalans i Manuel Serra i Moret, mentre de Tasis s'afilià de ben jove a Acció Catalana, un partit d'intel·lectuals liberals, on arribà a ocupar càrrecs de responsabilitat. Durant la Guerra Civil, Riera Llorca fou secretari del conseller d'Agricultura, Josep Calvet, sindicalista i militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, mentre que Tasis, director general dels Serveis Correccionals i de Readaptació de la Generalitat de Catalunya (del juliol de 1937 al juny de 1938), que depenia de la conselleria de Justícia, que ocupava Pere Bosch i Gimpera, d'Acció Catalana Republicana, dins el Govern de Lluís Companys, abans d'incorporar-se tots dos a files: Riera Llorca, a l'Estat Major del XVIII Cos de l'Exèrcit, mentre que Tasis, al servei de la rereguarda.

Tots dos s'exiliaren a França, però Tasis s'establí a París i Riera Llorca s'embarcà cap a la República Dominicana i s'instal·là definitivament a Mèxic (el febrer de 1942). És innegable, per tant, el paral·lisme de les seves vides.

Malgrat que Riera Llorca recordava en un número d'homenatge a Tasis de la revista *Xaloc* (RIERA LLORCA 1967: 9) que «vaig conèixer Rafael Tasis, quan ell tenia disset anys i jo en tenia vint, en un centre recreatiu del carrer de Balmes, del qual ni ell ni jo no érem socis; ell s'hi deixava caure, de tant en tant, en companyia del seu pare, i jo amb uns companys de l'oficina on treballava», tot fa pensar que aquesta coneixença va ser força circumstancial i superficial, i que, de fet, el contacte més constant i assidu es va produir dins les pàgines de *La Nostra Revista* (1946-1954) i, sobretot, de *Pont Blau* (1952-1963), en la faceta honorària que Tasis exercia de «cònsol de l'exili a Catalunya»:

Rafael Tasis va creure, aviat, que el coneixement que es tenia del que es feia a fora mereixia una difusió més gran; i que els exiliats havien de saber alguna cosa del que es feia a Catalunya, més del que en sabien, sobre l'estat de rebel·lia. I establí un servei vast de correspondència amb els exiliats de diversos països on hi havia una actuació nacionalista. La correspondència no fou simplement epistolar, sinó, per començar, també amb la seva col·laboració personal a les revistes de l'exili, que fou seguida de la que va aconseguir de diversos escriptors que no havien deixat la terra. En aquest aspecte Rafael Tasis fou corresponsal a Catalunya de *La Nostra Revista*, de Mèxic, i representant, en diversos sentits, de *Pont Blau*, també de Mèxic: aplegava els treballs de diversos col·laboradors i els trametia a Mèxic; i d'altra banda distribuïa les revistes a Catalunya, al mateix temps que sostenia una correspondència epistolar amb escriptors i polítics. Això féu que ací i a fora molts amics li atribuïssin el títol de «cònsol de l'exili a Catalunya».

(RIERA LLORCA 1988)

La publicació mensual *La Nostra Revista*, de caire cultural i polític, va ser fundada i dirigida per Avel·lí Artís i Balaguer, comediògraf d'èxit i impressor; home de caràcter fort, s'havia establert a Barcelona, on havia après l'ofici d'impressor i regentà la botiga i el taller de la Tipografia Catalana del carrer de Vic, des d'on s'edità el setmanari infantil *La Mainada* (1921-1923), una de les revistes infantils més prestigioses de l'època, que fou suprimida per la dictadura de Primo de Rivera. Precisament és aquesta revista una de les primeres en què un adolescent Rafael Tasis de quinze anys no només hi col·laborà, sinó que hi treballà de manera remunerada. Tasis sempre sentí pel rondinaire impressor —membre com ell d'Acció Catalana— una especial veneració. Per tant, no és estrany que des del primer número de *La Nostra Revista*, Tasis hi figurés a la capçalera com a «corresponsal literari a França», fins al núm. 29, del maig de 1948, quan fou substituït per Armand Obiols, perquè Tasis retornà a Catalunya aquell estiu. En resum, Tasis publicà a *La Nostra Revista* un total de 25 articles, fins al número de desembre de 1952 (amb el pseudònim de *Blanquerna*, hi publicà sis articles i set més sota el de *Pere Bernat*). Com el mateix Riera reconeixia: «*La Nostra Revista* va tenir èxit. Els corresponsals a diversos llocs, especialment Rafael Tasis, de primer a

París i després a Barcelona, van proporcionar una gran quantitat de col·laboracions que feren molt interessant la revista» (RIERA LLORCA 1994: 117).

Riera Llorca se separà de *La Nostra Revista*, de manera amical, per desavinences polítiques o, més concretament, per la manca de coherència política de la revista dirigida per Avellí Artís. El darrer número en què col·laborà fou el 63, de febrer-març de 1952. De fet, la revista havia patit una crisi econòmica que l'obligà a la suspensió durant el primer semestre de 1951. Després de la dimissió de Riera, el seu lloc fou ocupat per Joan Rossinyol, però a partir d'aleshores la revista tingué una periodicitat irregular, que la mort d'Artís abocà a la desaparició, l'any 1954.

Poc després de la separació de *La Nostra Revista*, Riera Llorca encapçalà, ara amb el càrrec de director, una nova publicació periòdica, *Pont Blau*, que esdevingué la revista catalana de més llarga durada publicada per exiliats catalans. Rafael Tasis s'enrolà també en aquesta nova aventura, en la qual col·laborà des dels primers números, fet que suposava la desvinculació de *La Nostra Revista*. No en sabem els motius. Segurament hi influïren les dificultats de publicació que tenia la revista, i, segurament també, el tombant ideològic que anava prenent, amb articles procomunistes, que no el devien fer sentir gaire còmode.

En la segona carta conservada de Riera (Mèxic, 23 de juny de 1953), continuació d'aquella primera en què li comunicava l'obtenció del premi Catalònia per *Tres*, intentava esvaïr els recels que Tasis devia expressar en una carta anterior, del 18 de juny de 1953, perduda, que el premi acabés essent efectiu, perquè estava dotat econòmicament i suposava la publicació de l'obra dins la col·lecció Catalònia, d'Artís: «No tinc cap motiu per a dubtar que el Premi serà una realitat en totes les seves clàusules». I, encara, en la carta següent (Mèxic, 9 d'octubre de 1953), hi insistia més extensament i en termes similars:

No sé si d'aleshores ençà l'amic Artís us ha escrit. Són molts els qui, fa una temporada, es planyen que no els contesta les cartes. Per si no us ha escrit, crec oportú informar-vos que sé que es preocupa del pagament del premi que us deu: fa unes setmanes, la darrera vegada que el

vaig veure, buscava la fórmula per fer-lo efectiu, i dies enrere, Miquel Ferrer, que el veu més sovint, em va dir que creia haver trobat la solució amb una combinació de llibres que havia d'enviar a Buenos Aires, des d'on, sembla, us enviarien els diners. No sé si això s'haurà fet. A mi em va plaure saber-ho perquè em va confirmar la impressió que tenia que l'Artís vol quedar bé amb vós.

Malgrat els bons auguris de Riera, la realitat és que la situació econòmica i familiar d'Artís s'endenyà amb la seva mort l'any següent, i les batusses entre els fills i Dolors Peris, vídua i marmessora del difunt, esclataren (NOGUER 2009: 93):

Quant als *Tres*, he parlat amb la vídua Artís, que ja havia lliurat l'original a Ramon Peypoch perquè me'l passés. Veuré aquesta setmana en Peypoch, i parlarem del que es pot fer. No tinc cap fe en les il·lusions editorials del *Tisner*. Crec que li plauria publicar el llibre com crec que li hauria plagut al seu pare; però no crec que pugui fer-ho. En previsió de possibles exigències estranyes en el cas que el projecte editorial arribés a realitzar-se, he advertit a Dolors Peris que l'edició del llibre, donades les circumstàncies actuals, no fóra cap negoci; que els editors probablement hi perdrien diners i que, en el cas problemàtic que deixés algun benefici, aquest se us hauria d'abonar a vós, a compte de l'import del premi. Immediatament m'ha contestat que el premi ja us l'havia pagat l'Artís, si no totalment almenys en part, per mitjà d'un arranjament que havíeu fet —si no ho he entès malament, hauria consistit a que vós cobréssiu drets d'autor de l'Artís, a Barcelona. Per tal de poder precisar millor els detalls en futures discussions amb la vídua Artís, us agrairia que em diguéssiu què hi ha de cert en això. (Mèxic, 2 d'agost de 1955)

Finalment, la novel·la de Tasis no es publicà fins gairebé deu anys després, el mes de maig de 1962, en el segell editorial mexicà de Bartomeu Costa-Amic: «Suposo que ja deus haver rebut algun exemplar del teu llibre *Tres*. Ja era hora que es publicués» (Mèxic, 9 d'octubre de 1962); posteriorment es reedità a Catalunya, al Club Editor, el 1966, any de la mort de Tasis.

En aquesta mateixa carta, segona, del 23 de juny de 1953, Riera també intenta esvaire el sentiment de Tasis que Artís estigués enfadat amb ell:

No crec —això no té res a veure amb la qüestió del premi— que l'Artís estigui enfadat amb vós perquè col·laboreu a *Pont Blau*. Jo segueixo amb ell en les relacions cordials de sempre i mai no m'ha demostrat que estigués enfadat amb mi ni amb ningú de la colla de *Pont Blau*, excepció feta de dues persones amb les quals ja estava enfadat de molt abans: en Bartra i en Fabregat. *Pont Blau* no es publica amb el propòsit de fer la competència a *La Nostra Revista* ni jo em vaig separar d'aquesta per fer *Pont Blau*. Me'n vaig separar per discrepàncies amb l'Artís en qüestions de política internacional, sorgides amb motiu d'uns treballs publicats a *La Nostra Revista*: unes discrepàncies que mai no hauria cregut tenir amb un home dels antecedents liberals de l'Artís. Li vaig dir francament per què deixava *La Nostra Revista* i vam seguir tan amics com sempre.

En una carta a Joan Fuster, Riera era més explícit pel que fa als motius:

Una de les raons que ens ha allunyat de *La Nostra Revista* és que l'Artís, indignat perquè els Estats Units no treuen en Franco, pren una posició russòfila, que reflecteix a la revista. En Tona, en Fabregat, en Soler Vidal i jo —com tots els socialistes catalans— vam passar una temporada, desgraciadament massa llarga, als rengles comunistes —en realitat russos— i sabem el pa que s'hi dona. Això és una altra història, que ja coneixes una mica si has llegit a *La Nostra Revista* els articles d'en Tona sobre el comunisme, i te'n donaré detalls en una altra ocasió. El nostre cas es va produir només a Catalunya i tu aleshores eres un noi i no pots recordar-ho i no crec que els amics que tinguis a Barcelona te'n puguin explicar gaires coses. Quan vaig dir a l'Artís que retirés el meu nom de *La Nostra Revista* perquè acceptava un article del coronel Guarner que jo considerava, a més d'espanyolista, russòfil, l'Artís em va dir, molt seriós, com si fes una descoberta, que jo era «americanòfil». Per simplificar, li vaig contestar que sí. I ell em va dir que no gosaria a dir-ho públicament. Es veu que està convençut que un exiliat català no pot prendre cap altra actitud que la seva: a favor de la URSS perquè els Estats Units no han tret en Franco. És veritat que són molts els que pensen el mateix, entre altres en Bartra i la seva muller. En gent liberal, com realment són ells, això és un disbarat. No se n'adonen. El règim dels Estats Units dista molt de ser el meu ideal, però tal com estan les coses al món, avui, no comprenc que un home liberal pugui

adoptar una posició d'hostilitat a les Nacions Unides. Arribo a comprendre una inhibició total, tancar-se a casa i esperar a veure què passa; però desitjar el triomf de la URSS per aconseguir la llibertat? És absurd. Avui el món està dividit en dos grans blocs político-econòmics: l'occidental, amb els Estats Units al front, i l'oriental, dominat per la política nacional de la URSS. No hi ha una tercera força. Si triomfa el bloc occidental, tindrem encara un xic de llibertat individual, l'home seguirà essent home i possiblement es tindrà un nivell de vida decorós i la possibilitat de millorar-lo. Si triomfa la URSS, els que quedin es convertiran en caps d'un ramat; s'haurà acabat, per algunes generacions, la llibertat i les possibilitats de conquerir-la. (FUSTER & RIERA LLORCA 1993: 163-164)

El tema tornà a sorgir a la dècada següent, inevitablement cendent durant tota la Guerra Freda, i sobretot després de la crisi dels míssils de Cuba de 1962; els punts de vista diferents, potser, més aviat, «matisos» diferents, també responien a influències geopolítiques distintes, amb un Mèxic que sempre ha estat l'eixida dels EUA, i una Europa en què els comunistes francesos i italians gaudien de gran prestigi en l'Europa occidental del moment:

Que els comunistes estiguin contra els Estats Units ho entenc molt bé; el que no puc entendre és que gent que és indiscutiblement liberal sigui hostil a les potències occidentals, que si no tenen, avui, un règim ideal, almenys són les que de moment ofereixen una vida més lliure als seus ciutadans i, evidentment, les millors possibilitats d'arribar a un règim més just. No comprenc que els qui pateixen una dictadura s'inclinin cap a una altra incomparablement més dura i que es recolza en una doctrina temptadora per als esperits simplistes. (Mèxic, 19 d'abril de 1963)

Fet aquest llarg salt, Riera acabava aquella carta del 23 de juny de 1953 així: «L'Artís em parla sempre de vós amb molt d'afecte i quan li vaig donar la nota del veredicté em va dir, textualment: “Home, estic content que s'hagi donat el premi a Tasis! Per moltes raons! N'estic content de debò!” Això us ho dic confidencialment. Potser no us ho hauria hagut d'escriure, però ho faig per tal d'esvair els vostres recels i comptant amb la vostra discreció». El tema del premi Catalònia encara ocupà part de la carta de 23 de juliol de 1953, en què, a més,

Riera li comunica la convocatòria de la segona edició del premi Guimerà de teatre, premi que també va tenir una primera edició —1951— convulsa, i la carta següent, del 4 d'octubre de 1953.

La primera convocatòria del premi Guimerà de teatre va ser dotat per l'actriu —primera actriu— Emma Alonso, esposa de Dalmau Costa, excap de Protocol del Parlament de Catalunya, que havia fet fortuna amb la creació i gestió de restaurants de luxe de molta reputació a la capital de Mèxic. Aquesta primera edició, dotada amb la quantitat respectable de 300 dòlars, va ser convocada per Edicions Catalònia, d'Artís, i publicitada a bastament dins *La Nostra Revista*. El veredictes es feu públic el 14 d'abril de 1952, i el guanyador fou el drama en tres actes *L'ídol de fang*, signat amb els pseudònims de *Lluís de Rialp* (Lluís Soler i Rialp) i de *Ferran de Xèrica* (Ferran Mangrané, també de Barcelona) (MANENT & POCA 2013: 283 i 156). Un cop fet públic el veredictes, va resultar que aquesta obra ja havia estat distingida amb el títol d'*El secret* amb el premi Ignasi Iglésias en els Jocs Florals de la Llengua Catalana de Nova York del 1951. El jurat va considerar aquesta martingala inacceptable i va desqualificar l'obra i, per tant, el premi es va declarar desert (RIERA LLORCA 1994: 133-134).

Al matrimoni Costa-Alonso, la maniobra els devia deixar un regust amarg, i van decidir tornar-lo a convocar doblant l'import, per acumulació de la convocatòria fallida —600 dòlars!—, però, davant la negativa d'Avellí Artís de repetir una experiència que havia resultat tan decebedora, va ser la revista *Pont Blau* l'encarregada de convocar-lo l'any 1954. Riera li'n donà notícia i el convidà a participar-hi: «Us animeu a tirar-hi?» La resposta de Tasis devia ser afirmativa, arran del comentari de la carta de 4 d'octubre de 1953: «Espero que vós us decidireu a enllestir alguna d'aqueixes tres comèdies que teniu pensades i a enviar-la». I encara: «¿Com teniu la vostra obra per al Guimerà?» (Mèxic, 16 de novembre de 1953), o: «Ja us heu decidit a enviar alguna cosa al Guimerà? Penseu que s'acosta el tancament del termini d'admissió. Us queda de temps per a dipositar les còpies a correus, fins al 23 d'abril vinent. Jo, particularment, només he insistit a demanar-vos que hi tireu, a tres persones, i fins ara no ha arribat res de cap de les tres» (Mèxic, 7 de març de 1954). La insistència de Riera va tenir els seus fruits: «Va arribar *Un home entre herois*, que ací es

convertirà en heroi si ha de prosperar entre els forts competidors que té» (Mèxic, 4 de juliol de 1954). I poc abans del veredictes definitiu, que s'emeté l'11 de setembre de 1954: «L'*Home* sabrà demà al vespre quina és la seva sort. Diumenge al matí tornaré a escriure-us» (Mèxic, 10 de setembre de 1954). Segurament, Riera complí aquesta promesa, en què li deia que n'era el guanyador, però la carta no s'ha conservat: «Us adjunto una foto que es va prendre després del sopar que la donant del premi va oferir al jurat el dia 11 de setembre, després del veredictes. Menys l'Emma Alonso, tots fem cara d'ensopits, i no m'explico per què, puix vam passar una vetllada molt alegre i animada» (Mèxic, 29 d'octubre de 1954).

Tot i algunes dificultats puntuals, l'estrena tingué lloc al Nuevo Teatro Ideal de Mèxic el 26 de juliol de 1956, protagonitzada per Emma Alonso, i fou tot un èxit:

Segurament algun amic se'm deu haver avançat a donar-vos compte de l'estrena d'*Un home entre herois*, dijous passat. Hi havia més de cinc-cents espectadors, un nombre de catalans que cap acte mai no havia aplegat ací a Mèxic. [...] Després de la representació, el matrimoni Costa se'ns va endur a casa seva tots els que havien intervingut en la representació i alguns amics, entre ells jo, a sopar a casa seva, d'on em vaig retirar a quarts de cinc de la matinada i encara hi vaig deixar als altres comentant l'èxit, que realment ha entusiasmat tothom. (Mèxic, 29 de juliol de 1956) (FOGUET 2013: 255-266)

El premi Guimerà es convocà fins a l'any 1958. Entre els guanyadors més destacats, cal consignar-ne el poeta Josep Carner, per *Cop de vent* (1955) i el també poeta Joan Oliver, que guanyà la darrera edició, del 1958, amb *La gran pietat* (FOGUET 2016: 115-122).

La correspondència entre Riera Llorca i Tasis està farcida de notícies sobre la recepció i la publicació d'articles, d'encàrrecs periòdics, tramesa de llibres editats a Catalunya o a Europa i de difícil accés des de Mèxic, enviament de material gràfic per a il·lustrar els números de *Pont Blau...*, i d'informacions sobre la recepció d'aquesta nova publicació a Barcelona: «Celebro les bones notícies que em doneu sobre l'acollida de *Pont Blau* a Barcelona» (25 d'octubre de 1953). Tasis en tenia informació de primera mà, atès que la seva lli-

breria impremta de la Rambla dels Caputxins de Barcelona feia la distribució de manera clandestina de tota mena de publicacions de l'exili. De fet, Riera Llorca i l'equip de *Pont Blau* el consideraven el seu «representant a Barcelona» (Mèxic, 25 d'octubre de 1953). La correspondència conservada fa la sensació que Tasis era un element més, destacat, del consell de redacció de la revista. Riera el tenia al cas de la recepció de treballs i col·laboracions diversos, alguns dels quals Tasis recollia a Barcelona i enviava a Mèxic per a *Pont Blau*. Les mostres d'agraïment de Riera envers Tasis són una constant: «Us agraeixo molt l'interès que us preneu per *Pont Blau* i per les altres coses nostres. Veritablement és un gust treballar amb vós» (Mèxic, 16 de novembre de 1953), o «Us agraeixo molt la vostra diligència a satisfer certes necessitats de *Pont Blau*, ja que només gràcies a vós podem tractar oportunament temes barcelonins» (Mèxic, 13 de febrer de 1955). La sensació és que, per a *Pont Blau*, Tasis havia esdevingut imprescindible: «No cal dir que estem molt agraïts per la vostra col·laboració i que si un dia us en canséssiu, *Pont Blau* se'n ressentiria molt. No defalliu, si us plau o per favor, com vulgueu, però no defalliu» (Mèxic, gener de 1956).

En els onze anys de durada de *Pont Blau*, Tasis hi publicà un total de 87 articles, sense comptar els 14 que publicà amb el pseudònim *Blanquerna* i els 11 amb el de *Pere Bernat* (alguns dels 32 articles signats amb el pseudònim de *Ramon Nebot* també li són atribuïbles) (MANENT & RIERA LLORCA 2015: 40-45). Pel volum, segurament *Pont Blau* va ser la revista, tant de l'interior com de l'exili, que va acollir més col·laboracions tasiànes, fet que dona idea del grau de la seva vinculació amb aquesta mítica revista dirigida per Riera Llorca.

En la carta del 25 d'octubre de 1953, apareix per primera vegada citat el nom de Joan Fuster. El motiu és doble: d'una banda, Riera comunica a Tasis que espera amb candaletes la recensió promesa sobre el primer lliurament d'*El pelegrí apassionat*, el cicle novel·lístic de Joan Puig i Ferrer, que va fer tronar i ploure en els ambients catalanistes del moment; l'altra referència a Fuster està relacionada amb la publicació de *La poesia catalana fins a la Renaixença* i la presentació a Barcelona:

Joan Fuster és l'autor del volum II de les Monografies Bages: *La poesia catalana fins a la Renaixença*, que apareixerà probablement el mes que ve. Fóra interessant que l'autor vingués a Barcelona a fer una lectura de la monografia. Fuster és un home intelligent, entusiasta, actiu i ben preparat; l'escriptor català de més categoria que ha aparegut a València després de la guerra; i convé que es posi en contacte personal amb els elements sans de Barcelona —on ja té algunes relacions. Crec que em puc comprometre que PB patrocini la lectura i pagui el viatge i l'estada de dos o tres dies a Barcelona. Podríeu encarregar-vos d'organitzar l'acte o de fer-lo organitzar per un amic de confiança? Penso en una cosa íntima i sense cap matís polític, de caràcter estrictament literari. I podríeu dir-me també quant podrien importar aproximadament les despeses? Viatge en primera i estada en un hotel decent. Convindria no deixar ficar cullerada en aquesta qüestió els folls. (Mèxic, 25 d'octubre de 1953)

Per la resposta de Riera, sabem que Tasis va contestar afirmativament de seguida:

Us agraeixo la diligència amb què va contestar la meva consulta sobre la possibilitat d'un viatge de Joan Fuster a Barcelona per fer una lectura de la seva monografia i us agraeixo, sobretot, el to que us proposeu donar a l'acte. En Fuster ja m'ha escrit acceptant la invitació. Només cal, doncs, que us poseu d'acord per a la data. Jo crec que l'acte fóra oportú quan hagués aparegut el llibre i així que quedarà llest us n'enviaré per avió un exemplar a vós i un altre a Fuster. [...] Quant a l'aspecte econòmic, les vostres informacions s'ajusten als càlculs que havíem fet; sobre això ja us escriurà l'amic Fabregat. (Mèxic, 16 de novembre de 1953)

Malgrat les previsions inicials, l'edició del volumet es retardà, però això no aturà els preparatius de l'esdeveniment:

Sobre el viatge de Joan Fuster, si ja us heu posat d'acord amb ell per a la data que indiqueu, endavant! Però si volguéssiu organitzar l'acte per una data als volts del 10 de febrer, fóra possible, perquè l'impressor m'assegura que el llibre quedarà llest abans de fi de gener; i el mecenes —que en aquest cas concret és en Farreras Duran— està impacient i

cada vegada que em veu em pregunta si la cosa es fa aviat... La finalitat principal d'aquest viatge és que Joan Fuster es posi en contacte personal i directe amb alguns escriptors de Barcelona —i particularment amb la gent de l'Institut i el seu *entourage*— per a les conseqüències lògiques que aqueix contacte pot tenir; però també té la de fer sentir el nostre desig de treballar conjuntament amb els que sou a la Terra. (Mèxic, 16 de gener de 1954)

Una postal de record enviada des del monestir de Montserrat el 12 de febrer de 1954 per Aramon, Fuster i Tasis, dona fe de la realització del viatge. Riera n'acusà recepció breument: «Vaig rebre la tarja de Montserrat. Molt agraït pels records. En Fuster m'ha escrit alguna cosa del viatge i veig que ha estat un èxit. Us agraeixo a tots els que heu intervingut, i particularment a vós i l'Aramon, l'interès que us hi heu pres. N'espero excel·lents resultats. Quan m'escriviu, digueu-me què és el que podem publicar i què queda com a “conversa d'amics”» (Mèxic, 27 de febrer de 1954).

Malauradament, la «detallada» carta tasiana del 21 de febrer de 1954 sobre el viatge de Fuster a Barcelona, fet del 10 al 18 de febrer, no s'ha conservat —sí, però, que s'ha conservat la de Fuster (Sueca, 18 de febrer de 1954) (FUSTER & RIERA LLORCA 1993: 331-335). Riera en la carta de contestació de 7 de març de 1954 en confirma la recepció i hi afegeix l'agraïment: «Una vegada més us dono les gràcies per l'interès que us hi va prendre. En Fuster n'està molt content i us ha quedat molt agraït, a vós i a alguns altres amics —entre ells l'Aramon— per les atencions que va tenir amb ell. De vós i l'Aramon, particularment, me'n fa uns elogis entusiàstics. M'hauria agradat publicar una extensa carta de Barcelona sobre el tema, però, pensant-ho bé, em sembla que serà millor no donar gaire publicitat a l'assumpte.» Uns raonables escrúpols, doncs, el portaren a silenciar fets i esdeveniments.

En algun punt perdut de la correspondència, i relacionat amb la publicació de *La literatura catalana fins a la Renaixença*, surt a col·lació un treball sobre la poesia catalana de Tasis. La referència apareix per primera vegada en la carta de 16 de novembre de 1953 en els termes següents: «Crec que el vostre treball sobre la poesia catalana podria publicar-se a les Monografies Bages, i us recomano que l'envieu

per a lliurar-lo a Farreras Duran, que és qui, en aquesta qüestió de les Monografies, té l'última paraula». Aquest projecte no fructificà. El text de Tasis, doncs, restà inèdit. Malgrat tot, Tasis l'oferí a Joan Fuster quan reelaborà i amplia aquell treball inicial mexicà en *La poesia catalana* (1956). Un cop publicat, Tasis li retragué la manca d'un *acknowledgement* del seu treball inèdit, que Fuster reconegué i justificà pel caràcter divulgatiu de la publicació (FUSTER & TAVIS 2009: 159-170).

Ni Tasis ni Riera Llorca no eren ni uns diletants ni uns amateurs. El grau d'exigència en les coses que feien era màxim. Les reflexions sobre el model de revista que volien apareixen periòdicament en la correspondència conservada. Com també les que suscita la publicació de l'article tasià «Punt de vista català sobre la novel·la policíaca americana» (*Pont Blau*, núm. 14, desembre de 1953), tema sobre el qual Tasis era un gran especialista a més de ser el pioner i introductor d'aquest gènere dins la literatura catalana amb *La Bíblia valenciana* (1955) —«He llegit *La Bíblia valenciana*. Tan bo, el llibre, com els millors del gènere que he traduït o simplement llegit d'autors de llengua anglesa» (Mèxic, 3 d'agost de 1955) — i *És hora de plegar* (1956):

És hora de plegar m'ha agradat no solament pel seu valor en si, considerable, sinó pel que significa que el gènere s'iniciï en la literatura catalana amb una qualitat literària que només en els darrers anys ha adquirit en altres llengües. Potser ha estat una sort que ens hagi estalviat certa quantitat de subliteratura i que la novel·la policíaca i de misteri tingui, des del començament, en la nostra llengua, un nivell digne dels autors de primer rengle que fins ara us hi dediqueu: Tasis, Serrahima, Pedrolo... Us felicito! (Mèxic, 13 de juny de 1956).

Com dèiem, la recepció d'aquest article sobre la novel·la policíaca va suscitar un debat dins la direcció de *Pont Blau*:

L'article, si m'ho permeteu, el tindrè en reserva una temporada. Com que el tema no és d'estricta actualitat, no perdrà cap interès si el publiquem d'ací a uns mesos. És molt bo i estic segur que agradarà als lectors. A mi m'ha plagut molt. El tema m'és familiar perquè aquests darrers anys he traduït alguns milers de pàgines d'aqueixa literatura per a

una editorial de Mèxic: fins l'any passat, que vaig acceptar un lloc de traductor a l'ambaixada britànica. Les raons per voler retardar-ne la publicació no tenen res a veure amb la qualitat ni l'interès, indiscutibles, del treball. Obeïxen a unes discussions que he tingut amb alguns companys de la redacció sobre el caràcter de les col·laboracions. Sé que algú em diria que el vostre article no s'ajusta a la catalanitat que he exigint en refusar-li algun treball. No tindrien raó, perquè el cas és molt diferent, però les discussions i la tibantor serien inevitables. (Mèxic, 25 de novembre de 1953)

En la línia d'aconseguir que *Pont Blau* fos una revista pancatalana, de catalans, valencians i balears, se sondegen possibles col·laboradors, treballs que no van ser mai retribuïts, perquè l'economia de l'empresa no ho permetia:

Pont Blau és un desastre, econòmicament. Cada mes ens costa un ull de la cara. A pesar d'això, amb gran esverament de l'amic Fabregat em proposo augmentar altra vegada el nombre de pàgines per tal de veure si la molta quantitat de lectura ens permet augmentar el nombre de subscriptors. Per a això ens haurien d'ajudar els escriptors de Barcelona. Que pensin que no és cap empresa comercial i que els que fem *Pont Blau* hi perdem, personalment, un munt de pesos cada mes. (Mèxic, 4 de març de 1955).

Els comentaris sobre el contingut i la qualitat dels números que anaven apareixent, o que ja eren a la impremta semblen les pàgines d'aquesta correspondència; valoren la idoneïtat dels articles rebuts; festegen la incorporació de nous col·laboradors: «Celebro que en Joan Oliver es decideixi a ajudar-nos amb la seva col·laboració» (Mèxic, 7 de març de 1954); o es dona notícia dels elogis rebuts, que provoquen reaccions optimistes: «En Serrahima em diu que *Pont Blau* “és molt llegit i que passa de mà en mà” i que “si no fos la clàssica mandra, ens veuríem submergits en l'abundor d'originals”. Si això arriba a passar, farem els impossibles per tal d'augmentar el nombre de pàgines, i la col·laboració de Barcelona tindrà l'acollida que mereix» (Mèxic, 28 de març de 1954). Incansablement, sense cedir mai al desànim.

Aquí i allà s'acusa la recepció dels articles de Tasis i l'elogi que mereixen i, també, altres obres seves:

El *Pere III* ha confirmat les esperances que em va fer concebre la lectura de les primeres pàgines: és un llibre excel·lent, amè, clar i admirable pel seu rigor documental combinat amb tanta vivacitat. Ens convidrien uns quants llibres com aquest! Però, qui els escriu? Us desitjo que l'esforç que significa aqueixa obra tingui la recompensa que mereix. No us oblideu d'enviar-me un retrat vostre per a acompanyar la crítica del llibre, que publicarem en un dels números pròxims. (Mèxic, 7 de juliol de 1954)

De vegades aquestes alegries alienes es barregen amb les pròpies: «He rebut una carta de l'Albertí que m'ha sorprès agradablement. Em proposa una reedició de *Tots tres surten per l'Ozama*. He acceptat, és clar; encara que no tinc gaire confiança que la censura doni la seva aprovació. I us he de donar les gràcies, perquè l'Albertí em diu que va ser vós qui li va fer conèixer el llibre» (Mèxic, 25 de març de 1956). Finalment aquest projecte no arribà a bon port i l'obra mestra de Riera, editada a Mèxic el 1946, no es publicà a Catalunya fins al 1967.

Els judicis de valor, sobre fets i persones, és un dels aspectes més llaminers de qualsevol correspondència, no només per la tafaneria pura i dura, que també, sinó perquè tota correspondència dona un grau d'intimitat, i de llibertat també, que permet als interlocutors esplaïar-se sense embuts. Cal recordar que qualsevol opinió *ad hominem* no pot ser mai considerada definitiva, que cal contextualitzar-la en l'espai i el temps en què es produeix i tenir sempre present allò que deia Pascal, que «el jo de vint anys ja no és jo», és a dir, que qualsevol persona evoluciona i canvia amb el temps i les circumstàncies. Malgrat això, aquestes opinions ens ajuden a dibuixar amb més claredat algunes de les cares de qualsevol prisma que constitueix una persona o un fet en un punt determinat. Així, per exemple:

Dono a la impremta la nota d'Agustí Esclasans sobre el llibre de Leandre Amigó, tal com vós l'heu deixada. Em sembla bona i em plau que l'Esclasans l'hagi escrita expressament per a *Pont Blau*. Però he de dir-

vos que l'Esclasans està classificat, entre la majoria d'exiliats a Mèxic, com a col·laboracionista o —usant el terme d'alguns dels que no li tenen simpatia— botifler. La nota anirà, repeteixo, però com que sé que hi haurà protestes, voldria estar informat per a la rèplica. Us agrairia que em diguéssiu alguna cosa sobre la posició de l'Esclasans. Un article, al meu judici bo i *ortodox*, de Gassó i Carbonell sobre López-Picó, que va aparèixer en el número de maig, ha fet arribar a les meves mans algunes cartes de lectors —i bons amics— irats, que se senten molestats de veure a *Pont Blau* «l'apologia d'un botifler feta per un altre botifler». Voldríeu dir-me també si les queixes en aquest cas són justificades? (Mèxic, 4 de juliol de 1954)

Les matisacions tasianes, no conservades, segurament en la línia del no es pot matar tot el que és gras, admeten la comprensió rieral·lorquiana:

Us agraeixo les informacions que em doneu sobre els nostres col·laboradors. Estic d'acord en la vostra posició sobre aqueixa qüestió dels «botiflers» i dels «col·laboracionistes», però ací és difícil de fer-ho entendre a alguns companys, sobretot als que han prosperat a Mèxic i a Catalunya no tenen lligams familiars ni interessos personals de cap mena. Aquests, de la persistència a l'exili en fan una virtut, quan en realitat és només una necessitat personal. (Mèxic, 20 de juliol de 1954)

I hi insisteix:

Em sembla que ja us deia en la meua anterior —i per si no ho hagués dit ho dic ara— que estic d'acord en el que em dieu sobre els suposats botiflers i resistents, i això pot notar-se, a les pàgines de *Pont Blau*, que em costen força discussions, cada mes, amb els «polítics» que patim ací. L'altre dia un es queixava perquè a *Pont Blau* havíem publicat el retrat d'un capellà: era el de Costa i Llobera, que il·lustra l'article de Cardona. (Mèxic, 10 de setembre de 1954)

O, per exemple, aquestes crítiques adreçades al «capità Sales», com li deia jocosament Pere Quart en un famós quartet satíric, amb motiu de l'aparició d'*Incerta glòria* (1956):

Les recensions que m'anuncieu em semblen totes molt convenients i les publicarem així que arribaran. L'única que pot portar-me raons amb els companys de *Pont Blau* és la d'*Incerta glòria*. L'autor va deixar ací molta gent molestada i temo que trobaré resistència a publicar res sobre ell; però podem intentar-ho. A mi el llibre m'ha agradat, em sembla una de les millors novel·les catalanes de la postguerra i, a més d'això, el ser un premi Martorell justifica sobrerament que se'l comentï, deixant de banda si els nostres lectors tenen ressentiments o no amb l'autor. (Mèxic, 12 de juliol de 1957)

Inevitablement, les necrològiques també abunden en la correspondència: la d'Avel·lí Artís, que va morir el 30 de desembre de 1954, o la de Lluís Nicolau d'Olwer, l'any 1961, que provoquen els homenatges justos i inevitables: «Suposo que quan rebreu aquesta carta ja haureu rebut la trista notícia de la mort d'en Nicolau. Ha mort aquesta nit passada i l'enterrem aquesta tarda a les quatre» (Mèxic, 25 de desembre de 1961); el 1964, la de l'historiador Josep M. Miquel i Vergés i l'impressor Joan B. Climent; la de l'escriptor Odó Hurtado, el 1965, etc.

A punt d'arribar a la seixantena, la generació de Riera Llorca exiliada començava a sospesar la possibilitat del retorn. Ell feu un primer viatge de prospecció l'estiu de 1962. Després de més de vint anys d'exili, tornava per primera vegada a la pàtria:

Efectivament, com us va dir l'Hurtado, aquest estiu penso fer una escapada a Barcelona. No n'havia parlat perquè no volia arriscar-me a anunciar el viatge amb massa anticipació, que la meua mare en sentís parlar i que a darrera hora sortís algun entrebanc. Ara penso que no hi ha d'haver dificultats, encara que pel moviment de personal a l'ambaixada resulta que prenc les vacances en una època en què per atzar, circumstancialment, el personal quedarà reduït; però ja n'he parlat i no em posen obstacles, de manera que penso arribar a Barcelona a darrers de juliol. (Mèxic, 7 de juny de 1962)

El viatge, en què es devia fer efectiva l'abraçada amb Tasis, va ser més que satisfactori, i ratificava, malgrat les dificultats de tipus econòmic i polític, la voluntat del retorn, que s'esdevingué el 1969 —«Jo,

després de l'estada a Barcelona al mes d'agost, m'he afermat en el propòsit de tornar-hi, definitivament, tan aviat com em serà possible» (Mèxic, 23 de setembre de 1962).

La revista *Pont Blau* tenia els dies comptats. Els motius, molt raonables, Riera els explica clarament en una carta del 26 de març de 1963:

La iniciativa de plegar la vaig prendre jo i l'amic Fabregat hi va estar d'acord. Si no podíem assegurar una circulació ràpida i raonablement nombrosa a l'interior, la publicació de *Pont Blau* no tenia objecte. El meu propòsit no va ser mai fer una revista més d'exiliats per reproduir els desfogaments que fa vint-i-cinc anys es vénen repetint —fa temps ja d'una manera anacrònica— amb una constància alegre i poca-solta, als cafès de Mèxic i a l'Orfeó. (Mèxic, 26 de març de 1963)

Desempallegar-se, fins i tot emocionalment, d'una revista que feia més de deu anys que batallava contra el destí inexorable no era fàcil:

Vaig rebre la teva carta del 12 del mes passat, amb el condol per la suspensió de *Pont Blau*. No crec que tinguis cap responsabilitat per aqueixa suspensió perquè no em sembla que estigués al teu abast vèncer els obstacles per la difusió de la revista a Barcelona: és cosa de les circumstàncies. Des que vaig rebre la teva carta han passat moltes coses. Sembla que una iniciativa de l'Odó Hurtado i d'en Dalmau Costa permetrà reprendre aviat l'edició de *Pont Blau*. Tots t'agraïrem que ens enviessis algun article per a la represa. (Sense al·lusions a la suspensió, com si no hagués passat res. Ja es faran les explicacions del cas, sense insistir-hi massa, en un editorial). (Mèxic, 10 de maig de 1964)

Finalment, però, la realitat acabà imposant-se:

L'acord de principi de reprendre la publicació es va adoptar, d'una manera generosa però lleugera, després d'un alegre sopar. En un altre sopar la generositat es va precisar en xifres i l'Hurtado i jo vam quedar encarregats de posar-nos a la feina. Ens hi hem posat aquest vespre i lamentablement hem constatat que ningú no s'havia pres la molèstia de fer càlculs acurats de les possibilitats d'edició. Les raons de manca d'interès per una publicació catalana, que van ser en part les que ens

van decidir a plegar, no queden compensades per una generositat que donaria vida només artificial a *Pont Blau*. (Mèxic, 26 de maig de 1964)

Aquesta carta tanca definitivament el bloc de la correspondència dedicat a *Pont Blau*, que va publicar el darrer número pel desembre de 1963, després d'onze anys d'insistència.

Una altra revista, *Xaloc* (1964-1981), molt més modesta, de fet, una mena de butlletí publicitari del negoci de distribució de llibres —Difusora del Libro— de Ramon Fabregat, en què Riera assumí l'assessorament literari, prengué el testimoni de *Pont Blau*, i en la qual Rafael Tasis també col·laborà generosament:

En Fabregat tira endavant *Xaloc* i crec que se l'ha d'ajudar. Me n'oblidava! No sé qui pot haver estat el carallot que ha fet córrer que havíem plegat *Pont Blau* perquè jo me n'havia anat a treballar a l'ambaixada britànica a Madrid. Que jo marxés de Mèxic no fóra raó —no hauria estat raó— per a plegar *Pont Blau*. Ja vaig dir a Fabregat que jo no tenia cap inconvenient que seguís publicant la revista amb una altra persona que em substituís, però ell va preferir plegar. Després es va adonar que necessitava una publicació i d'ací ha vingut l'empresa de *Xaloc*. Aqueix rumor del meu trasllat a Madrid és absurd i no sé d'on pot haver sortit. No hi dono importància, però puc assegurar-te que, tot i que Madrid m'és una ciutat simpàtica —ho dic sincerament i no pas pensant en la possibilitat que cap censor llegeixi aquesta carta—, no seria pas per Madrid que jo canviaria Mèxic. (Mèxic, 13 de setembre de 1964)

La correspondència no es clou en aquest punt, tot i que el tancament de *Pont Blau* fa, inevitablement, que se'n ressenti la freqüència. De fet, només s'han conservat tres cartes de l'any 1964 i dues del 1965. Coincidint, casualment, amb el darrer any de vida de Tasis, la correspondència es torna a reactivar: dotze cartes. El motiu és la publicació d'un número extraordinari de la *Revista de Catalunya*, el 106, de gener de 1967, que volia commemorar el desè aniversari del darrer número, també espars, d'aquesta revista, aparegut a São Paulo el desembre de 1956. Comptava amb col·laboracions, entre d'altres, de Ferran Soldevila, Joaquim Molas, Joan Fuster, Albert Manent, Rafael Tasis («Història de la *Revista de Catalunya* (1924-1956)») i Vicenç Riera

Llorca («El problema de l'exiliat català»). L'edició d'aquest número va estar farcida d'entrebancs (RIERA LLORCA 1994: 189-190; MANENT & RIERA LLORCA 2015: 63-83), entre els quals la malaurada mort de Tasis, que en suspengué l'edició, que s'havia de fer el 1966, l'any que corresponia a l'efemèride del desè aniversari. Va ser precisament la filla de Riera Llorca, Diana, qui recollí tot el material a Barcelona, de retorn d'un viatge per Europa, i fou finalment el mecenes Dalmau Costa qui n'assumí la totalitat dels costos. Al revers de la coberta d'aquest número isolat preparat per Tasis, Molas i Manent, hi apareixia la citació d'un fragment de *Notícia de Catalunya* (1954), de Jaume Vicens Vives, tota una declaració d'intencions: «La vida dels catalans és un acte d'afirmació continuada: és el “sí”, no el “si”. Per això el primer ressort de la psicologia catalana no és la raó, com en els francesos; la metafísica, com en els alemanys; la intel·ligència, com en els italians; o la mística, com en els castellans. A Catalunya el mòbil primari és “la voluntat d'ésser”» (VICENS VIVES 1960: 226).

L'altre tema que marca els darrers compassos d'aquesta correspondència és el sojorn que Rafael Tasis feu a Mèxic del 21 de juny al 2 de juliol de 1966, provinent de Nova York, on havia assistit al trenta-quatrè Congrés del PEN, que tingué lloc del 12 al 18 de juny. El dia 23 Tasis pronuncià la conferència «La literatura catalana, avui» a la sala d'actes de l'Orfeó Català:

Jo, personalment, vaig quedar-me amb la recança de no haver-te tingut més dies ací i de no haver pogut parlar, amb més llibertat i més extensament, de persones i d'activitats que m'interessen. Les converses en grup van ser, algunes vegades, desordenades i descarrilades, i sense l'atenció deguda al visitant. Me n'excuso per la part de culpa que em pugui correspondre, però pensa que vam haver d'agrupar, en una quinzena d'ocasions, els molts amics que volien tenir l'ocasió de parlar amb tu, i els agrupaments no sempre van resultar encertats. Accepta com excusa la bona intenció: en tothom hi havia un sincer i afectuós desig de veure't, de complaure't, de fer-te conèixer Mèxic i, sobretot, de fer-te saber com ets, ací, respectat i estimat. (Mèxic, 29 de juliol de 1966)

La mort inesperada de Rafael Tasis tancava sobtadament la correspondència amb Vicenç Riera Llorca. Les cartes conservades són un

fidel exponent d'aquesta manera de fer, i de ser, tossuda, obstinada i irreductible, d'aquesta voluntat d'ésser que Vicens Vives assenyalava, malgrat els avatars tan contraris de la història que els va tocar de viure. Sense l'actitud i les actuacions fermes i constants d'homes com Riera Llorca i Tasis, el manteniment i el futur de la llengua, de la cultura i del país haurien estat una quimera.

BIBLIOGRAFIA

- FOGUET (2013): Francesc Foguet, «Rafael Tasis i el teatre», *Estudis Romànics*, núm. 35, p. 247-279.
- (2016): *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939*, Sevilla: Renacimiento.
- FUSTER (1988): Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial.
- FUSTER & RIERA LLORCA (1993): *Epistolari Joan Fuster & Vicenç Riera Llorca*, ed. de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, Barcelona: Curial.
- (2017): Joan Fuster, *Correspondència*, vols. 15 i 16 (Vicenç Riera Llorca), ed. de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, València: 3 i 4.
- FUSTER & TISIS (2009): Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 11, 1a part (Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni Comas, Albert Manent i Joaquim Molas), ed. de Josep-Vicent Garcia i Raffi, València: 3 i 4.
- MANENT (1986): Albert Manent, *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats, 1946-1975*, Barcelona: Edicions 62.
- (1989): *La literatura catalana a l'exili*, 2a ed., Barcelona: Curial.
- (2008): *La represa. Memòria personal, crònica d'una generació (1946-1956)*, Barcelona: Edicions 62.
- MANENT & POCA (2013): Albert Manent i Josep Poca, *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*, Lleida: Pagès Editors.
- MANENT & RIERA LLORCA (2015): *Epistolari Albert Manent & Vicenç Riera Llorca*, ed. de Joan Pujadas, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Ajuntament de Barcelona.
- NOGUER (2009): Marta Noguier, «Quatre cartes de Vicenç Riera Llorca a Rafael Tasis», *Els Marges*, núm. 87, p. 91-105.
- RIERA LLORCA (1967): Vicenç Riera Llorca, «Si l'exemple de la seva lleialtat...», *Xaloc*, núm. 17 (gener-febrer), p. 9-11.

- (1971): *Nou obstinats*. (Maurici Serrahima, Domènec Guansé, Odó Hurtado, J. M. Miquel i Vergés, J. M. Giménez-Botey, Jaume Picas, Víctor Alba, Avellí Artís-Gener, Manuel de Pedrolo), Barcelona: Selecta, 1971.
- (1979): *El meu pas pel temps (1903-1939)*, Barcelona: Edicions 62.
- (1988): «Rafael Tasis/Albert Manent», *Serra d'Or*, núm. 346 (setembre), p. 32.
- (1994): *Els exiliats catalans a Mèxic*, ed. de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, Barcelona: Curial.
- TASIS (2011): Rafael Tasis, *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Cossetània.
- TORRENT & TASIS (1966): Joan Torrent i Rafael Tasis, *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Bruguera.
- VICENS VIVES (1960): Jaume Vicens Vives, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Àncora.

RAFAEL TASIS I ALBERT MANENT, DUES GENERACIONS
AMB SEMBLANCES: TASTAOLLETES, ACTIVISTES
I HOMES PONT DE L'EXILI
JORDI MANENT I TOMÀS
Filòleg

1. DUES GENERACIONS DIFERENTS AMB SEMBLANCES

Rafael Tasis i Albert Manent han estat dos personatges de la literatura catalana, i dos historiadors sense carrera oficial, que han deixat petjada. Parlem de dues generacions perquè Tasis nasqué el 1906 a Barcelona i, Manent, el 1930 a Premià de Dalt (de manera accidental, perquè la seva família residia a Barcelona). La diferència de vint-i-quatre anys que es portaven i el tall generacional que significà la Guerra Civil (un actuà abans i l'altre no) és suficient perquè puguem adscriure a ambdós escriptors en generacions diferents.

Tot amb tot, ambdues personalitats abracen força similituds. Potser per aquest motiu congeniaren molt i es tractaren durant disset anys, l'un amb el paper no volgut de mestre i l'altre com a deixeble, fruit de les circumstàncies.

Tasis començà la seva carrera com a escriptor en el món del periodisme. El 1937 fou nomenat secretari general d'Acció Catalana i director general dels Serveis Correccionals de la Generalitat de Catalunya. Al començament de febrer de 1939 s'exilià i no retornà fins al 1948, any a partir del qual treballà com a impressor i llibreter fins al moment de la mort. Inversament a Tasis, Manent treballà de primer a l'editorial Joventut com a redactor literari (1954-1980) i després a la Generalitat de Catalunya (1980-2004) com a director general d'Activitats Artístiques i Literàries del Departament de Cultura, que posteriorment rebé el nom de Direcció General de Difusió Cultural (1980-1988), de primer, i com a assessor per a qüestions històriques i culturals del president Jordi Pujol (1988-2003) i com a director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (2000-2004), després.

L'estima de Manent per Tasis sempre fou molt gran. Altrament, no s'entendria que el memorialista li dediqués una necrologia arran de la mort («Record de Rafael Tasis: el crític literari», *Serra d'Or*, gener de 1967) i participés en homenatges pòstums, que li consagrés l'afectuos retrat «Rafael Tasis, el desig de servir» en el primer volum de la sèrie de cinc llibres de retrats (MANENT 1986: 173-181), que escrivís diversos articles sobre la persona i l'obra i que prologués *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió* (TASIS 1990: 5-10). El retrat publicat a *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats (1946-1975)* (1986) està fet des de la més sincera estima i des d'un respecte generacional i de mestratge absolut.

Manent recordava que «Vaig conèixer Rafael Tasis el 1949 en una de les lectures literàries privades, per a les quals no es demanava mai permís, que es feien a casa seva» (MANENT 1986: 173), pocs mesos després que arribés de l'exili parisenc, el 1948. Exactament, «fou en una lectura d'*El comte Arnau* de Miquel Arimany [...] que vaig conèixer el que seria, ben aviat, el meu gran amic. Em va obrir el mateix amo de la casa, que, com dic, feia un any escàs que havia tornat a Barcelona, ja que, en morir el seu pare, es va haver de fer càrrec de la botiga de la papereria i de la impremta de la Rambla de Caputxins número 42. No l'havia vist mai i de moment el vaig confondre amb un pintor que m'havien presentat en una lectura poètica a can Josep Iglésies» (MANENT 1986: 174). I descriu la seva impressió inicial, no sense aquell bri d'ironia manentiana: «Semblava més gran del que era (llavors tenia uns quaranta-tres anys), amb un posat seriós i un aire respectable de senyor de la classe mitjana de l'Eixample; una calba generosa, una cara i un bigoti amples i un nas, no de jueu o de grec, sinó gros i aplanat. Llavors Tasis estava més prim i no era gaire carregat d'espatlles com els darrers anys, qui sap si per haver estat tantes hores junyit o abocat a la màquina d'escriure». Encara continua Manent: «Vaig entrar al pis del carrer Balmes número 86 amb la timidesa dels meus dinou anys, i al despatx d'en Tasis hi havia ja set o vuit persones, entre les quals vaig reconèixer algun universitari amic. [...] Des d'aquell dia es pot dir que el meu tracte amb Rafael Tasis s'«accelerà»» (MANENT 1986: 174).

Aquest afecte tenia correspondència, com ho prova el fet que en el testament Rafael Tasis designés quatre marmessors literaris: el filò-

leg Ramon Aramon, l'escriptor i metge Joan Colomines, l'escriptor Albert Manent i el poeta Anton Sala-Cornadó. Manent era el més jove de tots i el que, segons que Rafael Tasis i Ferrer em confirma,¹ tenia més devoció pel novel·lista i el que més es dedicà a difondre l'obra i a vetllar-ne el llegat. Ara tots quatre marmessors són morts (ens deixaren entre el 2000 i el 2014), però afortunadament hi ha una nova generació de «marmessors literaris» de Rafael Tasis que s'ocupa de l'estudi i de la difusió de la seva obra.

2. LA RELACIÓ EPISTOLAR

La relació entre Manent i Tasis prosseguí a través de dues línies paral·leles de connexió: d'una banda, es trobaven sovint a la papeteria-llibreria-impremta de Tasis, on Manent i altres joves universitaris del món del catalanisme l'anaven a visitar; d'altra banda, els dos escriptors també connectaren epistolament. Prova d'això és la significativa i substancial, però no abundant, correspondència conservada, la qual cal deduir que es tracta de gran part de tota la que existí. El corpus epistolar entre Tasis i Manent comprèn un total de 21 cartes i 1 postal, de les quals 13 cartes són de Manent adreçades a Tasis i 8 cartes i 1 postal són de Tasis enviades a Manent.² El gruix de les cartes són dels anys 1954-1955 i 1961-1966, i la majoria són escrites els mesos de juliol, agost i desembre, dates coincidents amb les vacances d'estiu i les festes nadalenques. Mentre Manent escriu majoritàriament a màquina, Tasis redacta les cartes a mà. El tracte de «vós» recíproc n'és la divisa. Les cartes són d'una extensió moderada, d'una o dues pàgines. Cal dir que Manent és el principal inductor de bona part de les epístoles, que redacta des de Barcelona o bé des del Mas de Segimon al mes d'agost, mentre que Tasis li respon les preguntes i els comentaris i li segueix honestament el fil. Hi traspua grans mostres de confiança mútua i algunes confidències.

1. Entrevista de Jordi Manent a Rafael Tasis i Ferrer, 24 de juliol de 2017.

2. Es conserven al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona, d'una banda, i a l'Arxiu Manent, de l'altra.

El contingut de l'epistolari gira principalment a l'entorn de temes literaris i culturals, encara que també hi ha espais per a les facècies i els aspectes més personals. A tall d'exemple, la carta que enceta aquesta felicitat correspondència, datada el Nadal de 1954, comença amb els desitjos de Tasis a Manent de «Bones festes i que l'any 1955 us dugui, a més d'una salut completa, tot allò que més il·lusió us faci. Em penso que ja us he tramès la meua felicitació impresa, però no em sap greu de reincidir en els meus “auguris”». Uns quants mesos després, el 29 de juliol de 1955, Manent reconeixia a l'amic que «Ja fa tres setmanes que reposo i faig bona vida al Mas. Em sento més recuperat que mai, perquè a part de la bona menja —del camp a l'olla, com es diu— hi ha la tranquil·litat absoluta».

En el terreny literari, són diverses les cartes dels anys cinquanta que tracten la confecció del llibre *L'obra de Josep Carner. Volum d'homenatge*, publicat el 1959 per l'editorial Selecta, amb la col·laboració de setanta-dos autors. També hi ha espai per a comentar el Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs o per a fer balanç de la lectura de la novel·la *Eduard* (1955), de l'escriptor i editor Miquel Arimany. Paral·lelament, Manent aprofita la saviesa de Tasis per a demanar-li ajut sobre unes dates concretes que necessita per a unes fitxes que ha d'entrellistar per a una enciclopèdia. La ironia planeja sovint entre les lletres d'ambdós escriptors. Així, Tasis escriu: «Heu vist les declaracions de Sagarra sobre el mestratge que reconeix de Josep Carner? Potser podríem insistir, quan es refaci de la seva intoxicació de caviar, perquè ens faci també un text» (carta del Nadal de 1954). Novament Tasis, que de feia temps que havia clissat Josep Pla, sentència sense filtres que «sobre el llibre de Pla, tinc l'edició catalana però no l'altra, però tinc una idea vehement que es tracta de la mateixa obra, cosa natural tractant-se d'un home que plagia i s'autoplagia per no haver de treballar» (6 d'agost de 1955).

L'estima, i fins i tot un cert sentit d'ascendència que el deixeble professava cap al mestre sense voler-ho, trasllueix al final de l'epístola del 18 d'agost de 1959 que Tasis envia a Manent: «Com va l'estiu? I la toponímia? Us desitjo força troballes i, encara, inspiració poètica i idees lluminoses en matèria pública. Espero les vostres ordres i us saluda amb renovat afecte».

A partir dels anys seixanta, un cop nascuda la revista montserratina *Serra d'Or*, el 1959, un dels temes recurrents en el carteiig són l'encàrrec de treballs i articles per a la publicació. Manent reconeix que «en Foix i jo ens trobem amb moltes dificultats per a dur al dia la secció de notícies de *Serra d'Or*», i demana a Tasis que l'ajudi en tot allò que es refereix a la literatura catalana. Fidel a ell mateix, Manent no s'està d'esperonar l'amic i mestre a escriure les memòries: «Estic llegint les memòries de l'Oller i lamento que tants escriptors nostres —Alcover, Riba, Guerau, Pous...— no les hagin escrites. Vós que en teniu una part, aneu aplegant material per fer-ne dos o tres volums» (Divendres Sant del 1962). Tasis li correspon: «Si Déu em dóna vida i salut, faré les meves memòries, no en passeu pena. Ara, però, tinc d'altres feines al teler» (24 d'abril de 1962).

La majoria de les cartes conservades dels anys seixanta corresponen a les que Albert Manent tramet a Rafael Tasis i, per tant, sovint només tenim una sola cara de la moneda. L'1 d'agost de 1963, el jove Manent explicava a l'amic el que feia: «Treballo en una breu biografia foixana per a Alcides, en un llarg estudi sobre el Noucentisme que anirà dins una ampla biografia carneriana i, demés, arrodoneixo els estudis toponímics de Vilaplana i la Febró —a part d'un llarg assaig sobre les dites tòpiques al Camp de Tarragona». En cartes posteriors, es critica l'actitud del president Tarradellas a l'exili, a qui anomenen facciosament «l'onorable».

En les darreres cartes continuen els comentaris sobre els encàrrecs per a *Serra d'Or*, entre els quals l'enquesta que Manent envià a Tasis titulada «Els crítics davant la literatura catalana (1939-1963)», i es valora la lectura de diversos llibres. L'últim document de la correspondència és una postal que el novel·lista envia al seu deixeble des de Mèxic, el 23 de juny de 1966, mig any abans de la mort.

3. DOS TASTAOLLETES DE LA CULTURA CATALANA: COMPARATIVA EN EL CONREU DE GÈNERES

Albert Manent deia, referint-se a ell mateix, en una entrevista que li feu l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana el 2010, que era

un «tastaolletes». De fet, ho havia escrit o havia dit en alguna altra entrevista. Certament, el memorialista era una persona inquieta, encuriosida per les coses, tal com afirmen diversos dels seus amics.

Desconec si Tasis es referia a ell mateix, també, com a «tastaolletes», però Manent el definí com un «intel·lectual polifacètic», en el retrat per al volum d'homenatge que la Generalitat li dedicà en la commemoració del centenari Rafael Tasis (MANENT 2006: 29-43).

Polifacètics o tastaolletes, ambdós personatges tenien en comú que conrearen diversos gèneres literaris. Comptat i debatut, nou gèneres cadascun, de vegades coincidents i de vegades no. Així ho recull el quadre següent:

RAFAEL TASIS	ALBERT MANENT
Poesia	Poesia
Novella	Toponímia i dialectologia
Contes	
Crítica i història literària	Estudis literaris i història de la cultura
Història	Bibliografia i història
Biografia, dietari i memòries	Biografia, dietari, memòries i retrats literaris
Periodisme	Periodisme
Traduccions	Traduccions
Adaptacions teatrals	Adaptacions literàries

*En negreta marquem les coincidències i semblances

És interessant de subratllar-ne les coincidències i les diferències. Si bé Tasis no publicà mai cap retrat literari en forma de llibre ni cap estudi toponímic o dialectal, no és menys cert que Manent tampoc no conreà mai la novel·la i el conte (almenys, publicats) ni el teatre.

Les coincidències són remarcables: en la poesia, en la crítica literària, en la història, en la biografia, en les memòries, en el diari/dietari (Tasis no els edità en vida), en la traducció (Manent, en menor mesura), en les adaptacions d'obres i en un periodisme *sui generis*, generalment allunyat del redactor de plantilla. Semblantment al periodisme, tots dos foren historiadors sense carrera. Així ho recordava Tasis a Manent en una carta del 23 de març de 1961: «Al capdavant, tot això ja és història i jo sóc, ni que sigui amateur, un historiador».

Tots dos es dedicaren poc a la poesia i, quan ho feren, va ser els primers anys de les seves carreres literàries: Tasis, durant els anys vint en els Jocs Florals de Barcelona, i, Manent, amb dos poemaris publicats el 1949 i el 1951. Després giraren full i es consagraren a altres gèneres, sense retornar mai més a la poesia, atès que devien pensar que eren més necessaris i urgents. Una altra de les similituds és que ambdós escriptors foren relativament precoços a l'hora de publicar la primera traducció: Tasis, el 1931, amb el *Retrat de Dorian Gray*, d'Oscar Wilde, a vint-i-cinc anys, i Manent edità la traducció al castellà de *Romeo y Julieta*, de William Shakespeare, el 1960, a trenta anys. Més semblances: tant Tasis com Manent foren prolífics en l'ús de pseudònims, sovint per necessitat de protegir-se, bàsicament en les revistes de l'exili.

Com em comentava el fill de Tasis, Rafael Tasis i Ferrer, «el meu pare va tocar totes les tecles dels gèneres literaris». Si no totes, gairebé totes o moltes, igual que Albert Manent. Tasis fill també afirma que el seu pare «era molt i molt treballador», una virtut que també es pot aplicar a Manent i que jo mateix i tanta gent que el va conèixer podem corroborar. Sense aquesta gran capacitat de treball que tenien tots dos no s'entendria la seva basta obra: Manent, 59 llibres publicats (dels quals, 7 de pòstums i 2 més pendants d'editar), 3 traduccions i 1 adaptació, mentre que Tasis ens llegà 45 llibres, 25 traduccions i 3 adaptacions.

Anomenem-los tastaolletes, homes polifacètics, pluridisciplinars o d'interessos múltiples. Al cap i a la fi, eren dues persones inquietes que tocaven moltes teclès, i aquest teclèig aquí i allà formava part de la seva personalitat i del seu *modus operandi* intel·lectual.

4. DOS ACTIVISTES DE PEDRA PICADA

Entre les concomitàncies que unien els dos escriptors hi ha l'activisme. De fet, és sabut que tots dos portaven el catalanisme a la sang. Homes pragmàtics, intentaven, cadascú des del seu angle, plantar cara al franquisme i influir en la política catalana quan tenia govern.

També és curiós destacar que tant Tasis com Manent feren política, però mai a primera fila. El primer fou secretari general de la joventut d'Acció Catalana Republicana amb una projecció més aviat discreta, mentre que el segon milità durant anys a Convergència Democràtica de Catalunya (CDC), sense buscar mai cap càrrec (més aviat l'anaren a buscar a ell), defugint els aparells de partit (però tampoc incomodant-los) i tenint una llibertat total d'actuació. Tasis tingué un càrrec en el període 1937-1938 com a director general de Serveis Correccionals de la Generalitat de Catalunya, mentre que Manent fou director general d'Activitats Artístiques i Literàries del Govern català durant vuit anys, entre altres càrrecs amb una projecció limitada.

Ambdós s'inscrivien més en el que anomenariem la parapolítica, atès que buscaven fer feina eficaç per al país des del catalanisme, vorejant la política. Tasis, un cop tornat de l'exili, utilitzava la seva llibreria per a teixir contactes i preparar campanyes antifranquistes. Manent, abans, durant i després del seu pas per l'administració pública, fou un conspirador sàgaç que obtingué nombrosos resultats favorables al catalanisme gràcies a les seves tàctiques, de vegades a pit descobert i de vegades invisibles. Perquè, al cap i a la fi, tots dos volien i cercaven el seu espai, la independència i el temps per a dedicar-se a la passió dels llibres i de l'activisme. Albert Manent ens confessa: «Com que hi vaig congegniar tant, ell i jo, i de vegades amb Josep Benet, planejàvem accions que podrien tenir ressò» (MANENT 2006: 38).

5. DOS HOMES PONT, ESSENCIALS, AMB L'EXILI CATALÀ

Una de les afinitats que compartien Rafael Tasis i Albert Manent era l'estima pels exiliats catalans (el novel·lista en fou un) i l'estudi del període de l'exili. Calia connectar el món del catalanisme interior amb el món exterior, la resistència i el caliu antifranquista dels residents a Catalunya amb els exiliats catalans del 1939.

A fe de Déu que ho aconseguiren, perquè ambdós participaven amb articles en multituds de revistes de l'exili, demanaven articles a exiliats per reproduir-los en revistes de l'interior, com ara *Serra d'Or*, i burxaven els exiliats perquè redactessin les memòries i feien, alhora, gestions per editar-les. Manent aprofitava tots aquests contactes per a completar la seva biblioteca de l'exili: llibres, opuscles i revistes. No és casualitat que tants anys de bregar amb el món de l'exili donés fruits com *La literatura catalana a l'exili* (1976) i el *Diccionari dels catalans d'Amèrica* (1992-1993), en tres volums i dirigit per ell mateix. En una carta de Manent a Tasis de l'1 d'agost de 1963, li preguntava: «I vós, què feu? Suposo que deveu treballar en tres o quatre llibres alhora. Penseu en aquell estudi llarg sobre la literatura a l'exili i l'evolució espiritual. No cal dir que les flamants edicions Pòrtic ho publicaran. A veure si enllestiu uns quants encàrrecs i us hi engresqueu».

Novament, les coincidències entre tots dos amics es fan trobadisses: Tasis, exercint com a corresponsal dels exiliats, col·laborà a *La Nostra Revista*, *Pont Blau*, *Quaderns de l'Exili*, *Vida Nova* o *Catalunya*; Manent escrivia per a *Germanor*, *Ibèrica*, *La Nostra Revista*, *Pont Blau*, *Vida Nova* o *Xaloc*.

Vicenç Riera Llorca, en un article a *Serra d'Or* titulat «Rafael Tasis / Albert Manent», del setembre de 1988, ja va fer una primera comparativa entre ambdós escriptors:

Rafael Tasis va creure, aviat, que el coneixement que es tenia del que es feia a fora mereixia una difusió més gran; i que els exiliats havien de saber alguna cosa del que es feia a Catalunya, més del que en sabien, sobre l'estat de rebel·lia. I establí un servei vast de correspondència amb els exiliats de diversos països on hi havia una actuació nacionalista. La correspondència no fou simplement epistolar, sinó, per comen-

çar, també amb la seva col·laboració personal a les revistes de l'exili. Això féu que ací i fora molts amics li atribuïssin el títol de «cònsol de l'exili a Catalunya».

En morir sobtadament, el 1966:

Resultà que s'havia produït una ruptura en les relacions entre els catalans de la terra i els que n'eren fora. Clarivident, Albert Manent se n'adonà i es proposà reemplaçar-lo en l'aspecte de les relacions, la qual cosa aconseguí amb facilitat —a base de molt de treball. En una carta, Manent parlava de «la tasca, de lligams i de convivència, que tan bé feia Tasis i que ara, tots plegats, hem d'anar suplint com podem». En l'aspecte de les relacions amb la gent de l'exili —correspondències particulars a part—, Manent va suplir Tasis avantatjosament i el seu interès ha donat com a resultat llibres molt ben documentats i de lectura amena.

Finalment, Vicenç Riera Llorca estableix els punts coincidents de tots dos personatges:

Són dues figures, les de Rafael Tasis i Albert Manent, al nostre món polític-literari que han fet una obra —en part literària i en part d'acció— sense la qual avui no es tindria la coneixença que es té de l'exili ni d'altres aspectes de la nostra vida col·lectiva que hi estan relacionats: és molt d'agrair que poguessin fer-la, l'un i l'altre, al mateix temps que la seva activitat clandestina. Això, sortosament, són històries d'altres temps; però crec, tanmateix, que cal recordar antecedents exemplars (RIERA LLORCA 1988: 32).

Tot lliga, i el mateix Manent afirmava: «Confesso que vaig escriure *La literatura catalana a l'exili* (1976), editada deu anys després de la mort de Tasis, perquè ho vaig considerar una herència ineludible i també perquè vaig comptar amb el gran suport de Ferran Cuito i Enric Roig i Querol, que em van facilitar les primeres fitxes dels llibres publicats a fora» (MANENT 2006: 43).

A tall de tancament, cal recordar que el número 106 de la *Revista de Catalunya*, del setembre de 1967, fou ideat per Rafael Tasis i acabat per Vicenç Riera Llorca, Albert Manent i Joaquim Molas. Com és

sabut, Tasis havia mort uns mesos abans sobtadament. Aquest número fou publicat a l'exili, concretament a Mèxic, però fou preparat a Barcelona.

Tasis i Manent cuidaren molt les relacions amb el món de l'exili català, unes actuacions que sens dubte ajudaren a fer més petita la distància que des de feia anys s'havia anat creant entre el catalanisme de l'interior i el de l'exterior, tant polític com cultural.

6. CONCLUSIÓ

De vegades la distància generacional ens pot fer pensar que les similituds o les coincidències són impossibles o poc probables. No és el cas de Rafael Tasis i Albert Manent, dos amics, un mestre sense voler-ho i un deixeble, dos intel·lectuals independents, que la connexió de caràcters i les circumstàncies els portaren a remar en la mateixa direcció i, sovint, en les mateixes temàtiques. Amb el temps, l'un rellevà l'altre.

Tant Tasis com Manent no van formar part de cap cleda universitària, però van ser i són respectats com a conreadors de diversos gèneres literaris, i han deixat petjada. Tots dos reconeixien que tenien mestres als quals adoraven. Tasis valorava el guiatge de Prudenci Bertrana i de Josep Pous i Pagès. Manent considerava mestres el seu pare Marià, el mateix Tasis, J. V. Foix i el que ell anomenava «els germans grans»: Joan Triadú, Josep Maria Ainaud i Josep Benet. De fet, tots dos cultivaren un mestratge discret: Albert Manent fou guia per a diversos deixebles (un aspecte de la seva vida poc conegut), mentre que el mestratge de Tasis cap a Manent era reconegut pel segon. L'11 d'agost de 1964 li escrivia: «Gràcies per la vostra carta i per les bones notícies que sempre em doneu: definitivament sou un home estimulante»; i cloïa la carta amb un oferiment d'amic: «Si voleu fer un sojorn al mas de Segimon, altívol i fresquívol, no més cal que m'ho digueu».

BIBLIOGRAFIA

- BACARDÍ & FOGUET (2016): Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, «Rafael Tasis, crític», dins: Rafael Tasis, *Lectures de postguerra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 7-32.
- BACARDÍ & GODAYOL (2011): Montserrat Bacardí i Pilar Godayol (dir.), *Diccionari de la traducció catalana*, Vic: Eumo.
- CENTENARI (2006): *Centenari Rafael Tasis (1906-2006)*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- MANENT (1967): Albert Manent, «Record de Rafael Tasis: el crític literari», *Serra d'Or*, núm. 1 (gener), p. 47-48. [«Tasis, crític literari», dins: *Literatura catalana en debat*, Barcelona: Selecta, 1969, p. 73-77.]
- (1986): «Rafael Tasis, el desig de servir», dins: *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats (1946-1975)*, Barcelona: Edicions 62, p. 173-181.
 - (1990): «Pròleg», dins: Rafael Tasis, *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*, Barcelona: Pòrtic, p. 5-10. [«Rafael Tasis, Director General de Presons de la Generalitat (1937)», dins: *De 1936 a 1975. Estudis sobre la guerra civil i el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 149-154.]
 - (2006): «Rafael Tasis, intel·lectual polifacètic», dins: *Centenari Rafael Tasis (1906-2006)*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 29-44.
- MANENT (2001): Jordi Manent, «Bibliografia d'Albert Manent», dins: Pilar Garcia-Sedas i Josep Massot i Muntaner (ed.) *Records d'ahir i d'avui. Homenatge a Albert Manent i Segimon amb motiu dels 70 anys*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 143-237.
- RIERA LLORCA (1988): Vicenç Riera Llorca, «Rafael Tasis / Albert Manent», *Serra d'Or*, núm. 346 (setembre), p. 32.
- TASIS (2016): Rafael Tasis, *Lectures de postguerra*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ANNEX

BIBLIOGRAFIA DE RAFAEL TASIS I MARCA
JORDI MANENT I TOMÀS
Filòleg

NOTA INTRODUCTÒRIA

Ha estat un feliç atzar el que m'ha portat a confeccionar aquesta bibliografia de l'escriptor, historiador i traductor Rafael Tasis i Marca. En preparar i presentar la intervenció en la «Constel·lació tasiana. Contextos i relacions. II Seminari Rafael Tasis» (celebrat el 9 de març de 2018), que es titulà «Rafael Tasis i Albert Manent, dues generacions amb semblances: tastaolletes, activistes i home pont de l'exili», se'm féu obligat endinsar-me en la bibliografia de Rafael Tasis per tal de demostrar la meua intuïció inicial: que ambdós escriptors eren uns tot-terrenys que cultivaren molts gèneres literaris al llarg de la vida. En descobrir que, malgrat tenir un afany sobretot divulgatiu, totes les bibliografies de Tasis eren parcials, em portà a decidir-me a aplegar tota la bibliografia coneguda de l'escriptor actualitzant-la i completant-la.

He partit de la «Bibliografia» inclosa en el llibre *Rafael Tasis (1906-2006)*. *Centenari*, que publicà la Institució de les Lletres Catalanes el 2006. No signada per ningú, manté una estructura que he seguit, amb lleus modificacions, a l'hora d'enquadrar temàticament totes les obres de Tasis. També he partit, pel que fa a les traduccions, de l'excel·lent *Diccionari de la traducció catalana* (2011), dirigit per Montserrat Baccardí i Pilar Godayol i editat per cinc universitats de l'àmbit català. I m'ha estat molt útil el web del Fons Rafael Tasis dipositat a la Biblioteca d'Humanitat de la Universitat Autònoma de Barcelona (<http://www.bib.uab.cat/human/fonspersonals/tasis/index.php>), ple d'informació rellevant.

Cal dir que he cercat i he consultat moltes altres fonts, majoritàriament webs: de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (www.aec.cat).

escriptors.cat), de Lletra (<https://lletra.uoc.edu/ca/>), de l'Enciclopèdia Catalana, de Viquipèdia, del PEN Català (www.visat.cat), etc., com també la d'algunes editorials. En casos de contradiccions de datació i fins i tot de citació de títols o altres dades, he optat pel criteri del catàleg de la Biblioteca de Catalunya.

Voldria fer una sèrie d'advertiments al lector d'aquesta bibliografia:

- La bibliografia conté només llibres de Rafael Tasis. Volgudament no s'hi ha inclòs els articles, pròlegs i altres textos breus. Tampoc no s'hi ha inclòs els llibres que parlen de Tasis o que n'estudien l'obra.
- Tampoc no hi surten les traduccions que Tasis va fer de Georges Simenon, per a l'editorial Albor, i que va signar Ferran Canyameres.
- En el web <http://www.bib.uab.cat/human/fonspersonals/tasis/obra.php?num=2.5> hi ha fins a tretze referències de traduccions de Tasis que no hem inclòs en aquesta bibliografia perquè són traduccions de poques pàgines (a tot estirar, vuit) de treballs sovint inacabats o dispersos i que tenen poca rellevància, com el cas d'un parell de poemes escadussers.
- Totes les entrades bibliogràfiques s'han comprovat, una per una, amb el catàleg de la Biblioteca de Catalunya, el qual conté pràcticament totes les referències de l'obra tasiana.
- Es referencia llibre per llibre tal com signava l'autor. De vegades ho feia amb un sol cognom i de vegades amb tots dos, tot i que aquest segon cas és minoritari i no és clar el motiu pel qual ho feia, atès que hi signa llibres de gèneres diferents.
- Al llarg de la cerca, s'ha detectat alguns errors de datació i notícies contradictòries en webs de referència i en alguns articles. S'han intentat resoldre segons les fonts principals i més fiables: el catàleg de la Biblioteca de Catalunya i el web del fons Rafael Tasis de la UAB. Tanmateix, pot ser que el lector experimentat encara hi trobi algun error o oblit.

En general, la majoria de bibliografies atorgava a Tasis una vintena de llibres i una quinzena de traduccions. Ara sabem que va escriure 45 llibres (novella, crítica literària, història, etc.), 5 obres de teatre

pròpies, 25 traduccions (tant novel·les com adaptacions teatrals) i 4 antologies poètiques (com a curador), a més dels 4 reculls epistolars dels darrers anys.

Agraeixo a l'editor Rafael Català, de Rafael Dalmau editor, i a Edicions Tres i Quatre el seu ajut per aclarir alguns dubtes. I a Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, la confiança.

NOVEL·LA I CONTES

- TASIS I MARCA, Rafael (1924), *El daltabaix: novel·la original i inèdita*, Barcelona: Imp. L'Avenç Gràfic, 60 p. «La Novel·la d'Ara», 33.
- TASIS I MARCA, Rafael (1931), *Vint anys*, Badalona: Proa, 253 p. «Biblioteca a Tot Vent», 37; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1994), *Vint anys*, ed. de Magí Sunyer, Barcelona: Columna, 182 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1947), *L'Étudiant et le sorcier: légende catalane*, París: Les Heures Claires, 42 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1953), *Sol ponent*, Barcelona: Juris / Club Divulgació Literària, 165 p. «Lletres», 4.
- TASIS I MARCA, Rafael (1955), *La Bíblia valenciana*, Barcelona: Albertí, 170 p. «Nova Col·lecció Lletres», 11; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1986), *La Bíblia valenciana*, València: Edicions 3 i 4, 208 p. «Unitat», 106; 3a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1987), *La Bíblia valenciana*, pròleg de Jaume Fuster, València: Edicions 3 i 4, 208 p. «Ham», 15; 4a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1998), *La Bíblia valenciana*, València: Edicions 3 i 4, 208 p.; 5a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1998), *La Bíblia valenciana*, València: Edicions 3 i 4, 208 p.; 6a edició: TASIS I MARCA, Rafael (2001), *La Bíblia valenciana*, València: Edicions 3 i 4, 221 p.; 7a edició: TASIS I MARCA, Rafael (2016), *La Bíblia valenciana*, València: Edicions 3 i 4, 214 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1956), *És hora de plegar*, Barcelona: Albertí, 138 p. «Nova Col·lecció Lletres», 17.; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael, *És hora de plegar*, València: Edicions 3 i 4, 170 p. «Unitat», 112. 3a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1998), *És hora de plegar*, València: Edicions 3 i 4, 176 p.; 4a edició: TASIS I MARCA, Rafael (2016), *És hora de plegar*, València: Edicions 3 i 4, 186 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1956), *Abans-d'ahir: novel·la*, Barcelona: Selecta, 223 p. «Biblioteca Selecta», 220; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1988), *Abans-d'ahir: novel·la*, Barcelona: Planeta, 224 p.

- TASIS I MARCA, Rafael (1960), *Un crim al Paralelo: novel·la policíaca*, Barcelona: Selecta, 214 p. «Biblioteca Selecta», 290; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael, *Un crim al Paralelo: novel·la policíaca*, València: Edicions 3 i 4, 245 p. «Unitat», 115; 3a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1998), *Un crim al Paralelo: novel·la policíaca*, València: Edicions 3 i 4, 252 p.; 4a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1998), *Un crim al Paralelo: novel·la policíaca*, València: Edicions 3 i 4, 249 p.; 5a edició: TASIS I MARCA, Rafael (2016), *Un crim al Paralelo: novel·la policíaca*, València: Edicions 3 i 4, 250 p. [Escrita els anys quaranta, a l'exili, adaptada al teatre amb el títol *Paralel 1934*, juntament amb Josep M. Poblet, el 1953]
- TASIS I MARCA, Rafael (1962), *Tres: novel·la*, Mèxic: Costa-Amic, 519 p.; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1966), *Tres: novel·la*, Barcelona: Club Editor, 436 p. «El Club dels Novel·listes», 38-39. [Premi Catalònia de novel·la, a Mèxic, el 1953]
- TASIS I MARCA, Rafael (1992), *Una illa*, Postfaci d'Avel·lí Artís-Gener, Barcelona: Llibres de l'Índex, 118 p. «Astrolabi», 3. [Escrita entre 1950 i 1953]
- TASIS I MARCA, Rafael (2015), *Muntaner, 4*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Muro: Ensiola, 232 p. «Ensiola Narrativa», 28. [Escrita vers el 1941].
- TASIS I MARCA, Rafael (2015), *A reculons*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània, 136 p. «Biblioteca de Tots Colors», 9. [Escrita el 1957].

CRÍTICA LITERÀRIA I HISTÒRIA LITERÀRIA

- TASIS I MARCA, Rafael (1935), *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona: La Revista, 154 p. «Publicacions de La Revista», 136.
- TASIS I MARCA, Rafael (1937), *La literatura catalana moderna*, Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 81 p. «Aspectes de l'Activitat Catalana», 1. [Doble versió: en català i en castellà.]
- TASIS I MARCA, Rafael (1954), *La novel·la catalana*, Barcelona: Dalmau i Jover-Sagitari, 105 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1965), *Història d'una penya literària*, Barcelona: [edició de l'autor], 50 p. [Felicitació nadalenca de 1965, sobre la Penya de l'Hostal del Sol]
- TORRENT, Joan; TASIS I MARCA, Rafael (1966), *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Bruguera, 916 i 796 p. 2 vols.

- TASIS I MARCA, Rafael (1967), *La Renaixença catalana*, Barcelona: Bruguera, 109 p. «Quaderns de Cultura», 21.
- TASIS I MARCA, Rafael (1997), *Els Jocs Florals de Barcelona en l'evolució del pensament de Catalunya: 1859-1958*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 525 p. [Premi Patxot als Jocs Florals de la Llengua Catalana de 1959]
- TASIS I MARCA, Rafael (2016), *Lectures de postguerra*, ed. de Montserrat Baccardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 360 p. «Biblioteca Serra d'Or», 491.

HISTÒRIA I BIOGRAFIA

- TASIS I MARCA, Rafael (1937), *La revolució en els ajuntaments*, Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. [Doble versió: en català i en castellà]; 2 edició: TASIS I MARCA, Rafael (1978), *La revolució en els ajuntaments*, Barcelona: [s.n.], 34 p. «Lletra Viva. Antecedents i Documents», 3.
- TASIS I MARCA, Rafael (193?), *Les pedres parlen*, Barcelona: Imp. Clarassó, 65 p.; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1938), *Les pedres parlen: fulls d'història de Catalunya*, Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 64 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1943), *Tot l'any: dotze estampes barcelonines i un pròleg*, París / Barcelona: Albor, 58 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1945), *Històries de coneguts: figures i moments de la nostra història*, París: E. Ragasol, 187 p.; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1971), *Històries de coneguts*, Barcelona: Arimany, 157 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1951), *Pompeu Fabra, català exemplar*, [Barcelona], [s.n.], 28 p. [El llibre consta com a anònim]
- TASIS I MARCA, Rafael (1952), *Josep Pous i Pagès, 1873-1952: notes sobre la seva vida i la seva obra*, 24 p. [Text mecanoscrit, 2 documents]
- TASIS I MARCA, Rafael (1954), *La vida del rei en Pere III*, pròleg de Ferran Soldevila, Barcelona: Aedos, 425 p. «Biblioteca Biogràfica Catalana», 5; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1962), *La vida del rei en Pere III*, Barcelona: Aedos, 391 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1955), *Pere III el Cerimoniós: resum del regnat*, Barcelona: Barcino, 91 p. «Popular Barcino», 213. 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1968), *Pere III el Cerimoniós: resum del regnat*, Barcelona: Barcino, 91 p. «Popular Barcino», 213.

- TASIS I MARCA, Rafael (1957), *Pere el Cerimoniós i els seus fills: el segle XIV*, Barcelona: Teide, 255 p. «Biografies Catalanes / Sèrie Històrica», 7; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1980), *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona: Vicens Vives, 242 p. «Història de Catalunya / Biografies Catalanes», 7; 3a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1991), *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona: Vicens Vives / *El Observador*, 242 p. «Història de Catalunya / Biografies Catalanes», 7.
- TASIS I MARCA, Rafael (1959), *Joan I: el rei caçador i músic*, pròleg d'Ernest Martínez Ferrando, Barcelona: Aedos, 317 p. «Biblioteca Biogràfica Catalana / Sèrie dels Reis Catalans», 19.
- TASIS I MARCA, Rafael (1960), *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona: Rafael Dalmau, 60 p. «Episodis de la Història», 1; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1997), *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona: Rafael Dalmau, 60 p. «Episodis de la Història», 1.
- TASIS I MARCA, Rafael (1960), *L'expedició dels almogàvers*, Barcelona: Rafael Dalmau, 60 p. «Episodis de la Història», 6; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1990), *L'expedició dels almogàvers*, Barcelona: Rafael Dalmau, 60 p. «Episodis de la Història», 6; 3a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1995), *L'expedició dels almogàvers*, Barcelona: Rafael Dalmau, 60 p. «Episodis de la Història», 6.
- TASIS I MARCA, Rafael (1961), *Barcelona. Imatge i història d'una ciutat*, Barcelona: Rafael Dalmau, 521 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1962), *La Revolució Francesa i Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau, 65 p. «Episodis de la Història», 31; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1989), *La Revolució Francesa i Catalunya*, «Estat de la qüestió» de Margarita Ballester, Barcelona: Rafael Dalmau, 81 p. «Episodis de la Història», 31.
- TASIS I MARCA, Rafael (1962), *Morts a l'exili, vivents en la història (Pompeu Fabra, A. Rovira i Virgili i Cardenal Vidal i Barraquer)*, [Barcelona] / Ginebra: Edicions del Patronat de Cultura Popular (PCCP). [El llibre consta com a anònim]
- TASIS I MARCA, Rafael (1964), *La vida d'en Ramon Muntaner*, Barcelona: Rafael Dalmau, 62 p. «Episodis de la Història», 51.
- TASIS I MARCA, Rafael (1967), *Amèrica del Nord, avui*, Barcelona: Proa, 172 p.
- TASIS I MARCA, Rafael (1967), *El món modern i nosaltres*, Barcelona: Mediterrània, 31 p. «Edicions d'Aportació Catalana», 31.

MEMÒRIES I DIETARIS

- TASIS I MARCA, Rafael (1990), *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*, pròleg d'Albert Manent, anotacions i apèndix documental de Josep Benet, Barcelona: Pòrtic, 251 p. «Vides i Memòries», 2.
- TASIS I MARCA, Rafael (2012), *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent, 428 p. «Abans d'Ara», 21.
- TASIS I MARCA, Rafael (2017), *Diari (1922)*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 135 p. «Biblioteca Serra d'Or», 497.

LINGÜÍSTICA

- TASIS, Rafael (194?), *Diccionari català-anglès i anglès-català* [Obra inèdita i inacabada, confegida a París. Al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB es conserva l'original: 373 fulls manuscrits.]
- SÁNCHEZ, Antoni; TAIXÉS, Rafel; TASIS I MARCA, Rafael (1991), *Argot barceloní*, Barcelona: Parsifal, 111 p.

ANTOLOGIES I RECULLS DE TEXTOS

- TASIS I MARCA, Rafael (1949), *Antologia de la poesia catalana (De Ramon Llull a Verdaguier. Segles XIII a XIX)*, Barcelona: Selecta, 275 p. «Biblioteca Selecta», 58; 2a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1967), *Antologia de la poesia catalana (De Ramon Llull a Verdaguier. Segles XIII a XIX)*, Barcelona: Selecta, 226 p. «Biblioteca Selecta i Poesia», 58; 3a edició: TASIS I MARCA, Rafael (1972), *Antologia de la poesia catalana (De Ramon Llull a Verdaguier. Segles XIII a XIX)*, Barcelona: Selecta, 226 p. «Biblioteca Selecta i Poesia», 58.
- TASIS I MARCA, Rafael (1968), *Un segle de poesia catalana (1833-1953)*, prefaci de R. Aramon i Serra, Barcelona: Selecta, 171 p. «Biblioteca Selecta», 405 («Assaig», 34).
- TASIS I MARCA, Rafael (2012), *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània, 304 p. «Memòria del Segle xx», 19.
- TASIS I MARCA, Rafael (2015), *El revulsiu del catalanisme*, ed. de Montser-

rat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània, 254 p. «Memòria del Segle xx», 27.

POESIA

Obres presentades als Jocs Florals de Barcelona (dipositades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)

Esparses d'un dia de forada (1924), inèdita.

Cançons humils (1924), inèdita.

Setmana Santa (1924), inèdita.

Poema nou del món i l'esperit (1924), inèdita.

Estampes ciutadanes (1924), inèdita.

Diversos autors (1956). Rafael Tasis, *L'espai i el temps*; Jordi Sarsanedas, *La proesa de Ritter Hans von Altenberg*; Llorenç Moyà, *Nevat silenci*. Barcelona: Editex, 27 p. «Autors de l'Ocell de Paper», 5.

TEATRE

TASIS I MARCA, Rafael (1949), *Gulliver i els gegants*. [Obra perduda, escrita a París el 1943. Comèdia urbana. Única representació al Teatre Club Diagonal de Barcelona el 3 d'abril de 1952, sota la direcció dels germans Claudi i Joan Fernández Castanyer.]

TASIS I MARCA, Rafael (1952), *Ella i els altres*. [Obra perduda. Comèdia urbana censurada per immoral. S'havia de representar al Teatre Club Diagonal de Barcelona, sota la direcció dels germans Claudi i Joan Fernández Castanyer.]

TASIS I MARCA, Rafael; POBLET, Josep Maria (1953), *Paral·lel 1934*. [Obra inèdita, estrenada el 1953 al Teatre Romea de Barcelona. Posteriorment, s'edità *Un crim al Paral·lel* (1960), novel·la escrita als anys quaranta. A la Biblioteca de Catalunya es conserva un manuscrit, sense data, titulat *Paral·lel 1934: reportatge policíac en tres actes i onze quadres*, de Josep M. Poblet i Rafael Tasis: tres quaderns de 56, 58 i 40 pàgines.]

TASIS I MARCA, Rafael (1957), *Un home entre herois: tragicomèdia en tres actes*, Barcelona: Nereida, 56 p. «Biblioteca Gresol», 45. [Primera representació al Teatro Nuevo Ideal de Mèxic el 1956. Segona representació al Teatre Guimerà de Barcelona el 1958.]

TASIS I MARCA, Rafael (1960), *La maleta*. [Obra inèdita, probablement escrita a París. Comèdia urbana, representada per primera vegada el 1960 al Teatre Guimerà de Barcelona.]

TRADUCCIONS I ADAPTACIONS TEATRALS

TASIS I MARCA, Rafael (1955), *L'Apol·lo de Bellac*, adaptació de l'obra de Jean Giraudoux. [Obra inèdita, representada per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona al Palau Comillas el 20 de juny de 1955, dirigida per Pau Garsaball.]

TASIS I MARCA, Rafael (1957), *Volpone*, adaptació de l'obra de Ben Jonson, Palma de Mallorca: Moll, 128 p. «Biblioteca Raixa», 25. [Primera representació el 1956 al Palau de la Música Catalana de Barcelona. Al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB es conserva l'original: comèdia en tres actes, 92 fulls mecanoscrits enquadernats i anotacions i correccions manuscrites.]

TASIS I MARCA, Rafael (1959), *Les maletes del Sr. Vernet*, adaptació de l'obra de Claude Magnier. [Obra inèdita, representada el 1959 al Teatre Guimerà de Barcelona. Al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB es conserva l'original: comèdia en tres actes, 179 fulls mecanoscrits enquadernats i anotacions manuscrites.]

TASIS I MARCA, Rafael (1962), *La sala d'estar: dos actes dividits cada un en dos quadres*, adaptació de l'obra de Graham Greene, Barcelona: Joaquim Horta, 38 p. «Quaderns de Teatre de l'ADB», 10-11.

TASIS I MARCA, Rafael (2012), *El joglar del món occidental*, de John Millington Synge, ed. de Dolors Udina, Lleida: Punctum, 76 p. «Versions», 2.

TRADUCCIONS

[Totes signades «Rafael Tasis i Marca»]

MALOR, Hector (1923), *Peripècies de Romà Kalbris. Narració inspirada en l'obra de Malot*, Barcelona: A. Artís, 131 p. «Mainada – Publicacions Gràfiques», 1. 2a edició, refeta: MALOR, Hector (1959), *Aventures de Romà Kalbris. Narració en català de l'obra d'Héctor Malot*, Barcelona: Arimany, 184 p. «Sant Jordi», 4.

WILDE, Oscar (1930), *El retrat de Dorian Gray*, Badalona: Proa, 282 p. «A Tot Vent», 23; 2a edició: WILDE, Oscar (1976), *El retrat de Dorian Gray*, Bar-

- celona: Proa, 282 p. «A Tot Vent», 171; 3a edició: WILDE, Oscar (1989), *El retrat de Dorian Gray*, Barcelona: Proa, 278 p. «Club de Butxaca», 76; 4a edició: WILDE, Oscar (1999), *El retrat de Dorian Gray*, Barcelona: Proa / Folio, 278 p.; 5a edició: WILDE, Oscar (2000), *El retrat de Dorian Gray*, Barcelona: Proa / Ediciones B, 362 p. «Biblioteca de Butxaca», 34.
- KENNEDY, Margaret (1931), *La nimfa constant*, Badalona: Proa, 327 p.
- HUXLEY, Aldous (1937), *El somriure de la Gioconda*, Barcelona: La Rosa dels Vents, 46 p. «Biblioteca de la Rosa dels Vents», 52; «Quaderns Literaris», 199.
- HUXLEY, Julian (1942), *Assaig d'un biòleg*, de Julian Huxley. [Obra inèdita, datada a París. 246 fulls manuscrits.]
- MARAGALL, Joan (1946), *Ode à l'Espagne*, Paris: [«chez l'Artiste»], 14 p. [«Lithographies de Carles Fontseré; préface de Jean Cassou»]
- LANZA DEL VASTO, Joseph Jean (1961), *Pelegrinatge als orígens*, Barcelona: Arimany, 411 p. «Obres d'Avui i de Sempre», 2; 2a edició: LANZA DEL VASTO, Joseph Jean (2006), *Pelegrinatge als orígens*, Barcelona: Empúries, 409 p.
- HAMMETT, Dashiell (1963), *La clau de vidre*, Barcelona: Edicions 62, 196 p. «La Cua de Palla», 3; 2a edició: HAMMETT, Dashiell (1981), *La clau de vidre*, Barcelona: Edicions 62, 194 p. «Seleccions de la Cua de Palla», 1; 3a edició: HAMMETT, Dashiell (2009), *La clau de vidre*, Barcelona: Edicions 62, 286 p.
- AMIS, Kingsley (1964), *Jim i la sort: novel·la*, Barcelona: Proa, 293 p. «A Tot Vent», 102.
- FLEMING, Ian (1964), *Goldfinger*, Barcelona: Aymà, 296 p. «Enjòlit. Sèrie James Bond», 3; 2a edició: FLEMING, Ian (1996), *Goldfinger*, Barcelona: Edicions 62, 300 p. «Thriller Clàssic», 2.
- MC GIVERN, William P. (1964), *Sota la pell*, Barcelona: Edicions 62, 232 p. «La Cua de Palla», 27; 2a edició: MC GIVERN, William P. (1985), *Sota la pell*, Barcelona: Edicions 62, 232 p. «Seleccions de la Cua de Palla», 47.
- MILLAR, Margaret (1964), *Amb la por al cos*, Barcelona: Edicions 62, 192 p. «La Cua de Palla», 11; 2a edició: MILLAR, Margaret (1981), *Amb la por al cos*, Barcelona: Edicions 62, 185 p. «Seleccions de la Cua de Palla», 4.
- IRISH, William [Cornell Woolrich, pseudònim] (1965), *La dama fantasma*, Barcelona: Edicions 62, 223 p. «La Cua de Palla», 33; 2a edició: IRISH, William (1985), *La dama fantasma*, Barcelona: Edicions 62, 223 p. «La Cua de Palla», 44.
- MUNTHE, Axel (1965), *La història de San Michelle*, Barcelona: Vergara. «Isard», 18.

- BALDWIN, James (1966), *La pròxima vegada, el foc*, Barcelona: Proa, 136 p.
- SCHWEITZER, Albert (1967), *De la meua vida i el meu pensament*, Barcelona: Proa. [Obra inèdita. Al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB es conserva l'original, titulat *Vida d'Albert Schweitzer*: 195 fulls mecanoscrits amb anotacions manuscrites.]
- TIEGHEM, Paul van (1953), *Història de la literatura universal*, Barcelona: Arimany, 611 p. [«Estudio preliminar, dedicado a las literatures clásicas, orientales y medievales, a cargo de Philippe van Tieghem; traducción de la obra y ampliación de los capítulos dedicados a literaturas hispánicas y datos más recientes, por Rafael Tasis».]; 2a edició: TIEGHEM, Paul van (1967), *Història de la literatura universal*, Barcelona: Arimany, 611 p. [L'ampliació de l'obra amb capítols dedicats a les literatures hispàniques inclou la literatura catalana.]; 3a edició: TIEGHEM, Paul van (1975), *Història de la literatura universal*, Barcelona: Arimany, 618 p. [«3ª ed., actualizada, con la colaboración de Àlex Broch»]
- HUXLEY, Aldous (2014), *Carretera enllà*, ed. de Dolors Udina, Barcelona: Adesiara, 224 p. «D'Ací i d'Allà», 37. [Al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB es conserva l'original: 162 fulls manuscrits. La traducció és datada a París el juliol de 1941.]

ALTRES TRADUCCIONS NO LITERÀRIES

- HANLON, John J. (1954), *Principios de administración sanitaria*. [L'original es conserva al Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB: 531 fulls mecanoscrits (hi falten els quatre primers fulls. A la primera pàgina hi ha una nota manuscrita: «2a còpia revisada sense corregir».]

CORRESPONDÈNCIA

- CAMPS I ARBÓS, Josep (2010), *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 257 p. «Biblioteca Serra d'Or», 432.
- CALDERS, Pere (2012), *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent, 230 p. «Abans d'Ara», 27.
- FUSTER, Joan (2009), *Correspondència, XI. Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni*

Comas, *Albert Manent i Joaquim Molas. 1a part*, ed. de Josep-Vicent García i Raffi, València: Edicions 3 i 4, 387 p.

FUSTER, Joan (2010), *Correspondència, XII. Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni Comas, Albert Manent i Joaquim Molas. 2a part*, ed. de Josep-Vicent García i Raffi, València: Edicions 3 i 4, 615 p.

ENREGISTRAMENTS SONORS

TASIS I MARCA, Rafael [veu] (1945), «Emissió dedicada a Verdaguer des de Ràdio París», Barcelona: Biblioteca de Catalunya. 2 discs sonors.

TRADUCCIONS DE L'OBRA DE RAFAEL TASIS A ALTRES LLENGÜES

Al portuguès

Os melhores contos catalães (1955). Lisboa: Portugália, 367 p. «Antologias Universitarias», XVI. [«Prefácio e notes de Antoni Ribera; tradução directa do catalão por Manuel de Seabra».]

A l'occità (en versió gascona)

TASIS I MARCA, Rafael (1994). *La Bíblia valenciana*. Ortès: Edicions per Noste, 239 p. [«Arrevirat deu catalan per Gilabèrt Nariò»]

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA

Títols publicats

- 1 *Els substrats de la llengua catalana: una visió actual* (2002)
- 2 Joan BASTARDAS, *Substantius usats en sentit figurat com a qualificadors de persona* (2000)
- 3 Germà COLÓN, *Les 'Regles d'esquivar vocables'. Autoria i entorn lingüístic* (2001)
- 4 Ventura CASTELLVELL, *El capbreu de Benifalset de 1373* (2005)
- 5 Jordi BRUGUERA, *Introducció a l'etimologia* (2008)
- 6 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *La llengua i la literatura catalanes a les aules del segle XXI* (2012)
- 7 Josep M. DOMINGO (cur.), *Joc literari i estratègies de representació. 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona* (2012)
- 8 Montserrat BACARDÍ, Francesc FOGUET i Enric GALLÉN (cur.), *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions* (2013)
- 9 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *Raons de futur: A propòsit de l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes a la secundària i a la universitat* (2015)
- 10 *Saviesa i compromís: Nou entrevistes a Josep Massot i Muntaner* (2015)
- 11 Eusebi COROMINA i Ramon PINYOL (cur.), *Literatura catalana contemporània: crítica, transmissió textual i didàctica* (2016)
- 12 Montserrat BACARDÍ, Francesc FOGUET i Àlex MARTÍN (cur.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després* (2016)
- 13 Joaquim ESPINÓS i Lliris PICÓ (cur.), *Literatura catalana contemporània: memòria, traducció i noves tecnologies* (2017)
- 14 Olívia GASSOL i Òscar BAGUR (cur.), *La poesia catalana al segle XXI, balanç crític* (2018)
- 15 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *Afer d'estat. La llengua i la literatura catalanes a la secundària i a la universitat* (2018)
- 16 Montserrat BACARDÍ i Francesc FOGUET (cur.), *Constel·lació tasiana: contextos i relacions* (2018)

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

